

PŘEHLED LITERATURY

OBSAH:

ÚVOD DO LITERATURY/ LITERÁRNÍ TEORIE	5
Ústní lidová slovesnost	5
Literatura – funkce, rozdělení	5
Literární věda	5
ROZBOR / STRUKTURA LITERÁRNÍHO DÍLA	5
Téma, motiv, čas	5
Prostor, kompozice, postavy, vypravěč, vyprávěcí způsoby, typy promluv	6
Jazykové prostředky, výrazové formy lit. Díla	7
LITERÁRNÍ DRUHY	7
LITERÁRNÍ ŽÁNRY	7
Epické žánry	7
Lyrické, lyricko-epické žánry	9
Dramatické žánry	9
VERŠOVÁ VÝSTAVBA (stopa, sloka, refrén, rým)	10
TROPY A FIGURY	10
Tropy	10
Figury	12

STAROVĚKÁ LITERATURA - 3500 př. n. l. - 5. st. n. l.	13-19
NEJSTARŠÍ LITERATURY	13
Mezopotámie (Epos o Gilgamešovi) , Starověký Egypt, Indie, Čína	14
Persie, Arabské písemnictví, Hebrejská literatura – BIBLE	14
ANTIKA	16-19
Řecká literatura – Homér, Ezop, Sofokles, Euripidés, Aristofanes	16-18
Římská literatura – T. M. Plautus, P. Ovidius Naso	19
STŘEDOVĚKÁ EVROPSKÁ LITERATURA – 5. st. n. l. - 1492 (konec 15. st.).....	20
Beowulf, Píseň o Rolandovi	20
STŘEDOVĚKÁ ČESKÁ LITERATURA: 863 – 15. st.	21-25
Konstantin a Metoděj	21
Literární památky Velkomoravské říše (Proglas, Panonské legendy).....	21
Latinsky psaná literatura – Kristiánova legenda, Kosmas	21-22
Počátky česky psané literatury – Hospodine, pomiluj ny, Alexandreida, Dalimilova kronika	22
Drama – Mastičkář	23
Žákovská poezie – Podkoní a žák	23
Literatura předhusitská a husitská – J. Hus	24
RENEŠANCE A HUMANISMUS V EVROPSKÉ LITERATUŘE: 14. st. - 16. st.	26-30
Itálie – D. Alighieri, F. Petrarca, G. Boccaccio	26
Francie – F. Villon	27
Španělsko – M. de Cervantes	28
Anglie – W. Shakespeare	28
HUMANISMUS V ČECHÁCH: 70. léta 15. st. - 20. léta 17. st.	30
Jan Blahoslav, V. Hájek z Libočan	30
BAROKO V EVROPĚ I ČESKÉ LITERATUŘE: 17. st.	31
B. Bridel, J. A. Komenský	31
KLASICISMUS: 2. pol. 17. st. - 18. st.	33-34
FRANCIE – Molière	33
OSVÍCENSTVÍ: 18. st.	34
FRANCIE – Voltaire , ANGLIE – D. Defoe, J. Swift	34
PREROMANTISMUS: od pol. 18. st.	36
NĚMECKO – J. W. Goethe	36
ROMANTISMUS VE SVĚTOVÉ LITERATUŘE – 1. pol. 19.st.	37-39
Anglický romantismus – George Gordon Byron , Walter Scott , Jane Austenová	37-38
Francouzský romantismus - Viktor Hugo , Alexandre Dumas	38
Ruský romantismus – Alexander Sergejevič Puškin	39
Romantismus v USA – Edgar Allan Poe	39
NÁRODNÍ OBROZENÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH - 70. léta 18.st. - 50. léta 19.st.	40-45
1. fáze – Josef Dobrovský	40
2. fáze – Josef Jungmann , František Ladislav Čelakovský , František Palacký	41
Rukopisné padělky	41
3. fáze – Josef Kajetán Tyl , Karel Hynek Mácha , Karel Jaromír Erben	42-43
4. fáze – Karel Havlíček Borovský , Božena Němcová	44-45

REALISMUS VE SVĚTOVÉ LITERATUŘE – 2. pol. 19. st.	46-49
FRANCIE – Honoré de Balzac , Gustav Flaubert , Jules Verne	46
NATURALISMUS – Émile Zola	47
ANGLIE – Charles Dickens , Robert Luis Stevenson	47
RUSKO – N. V. Gogol , L. N. Tolstoj , F. M. Dostojevskij , A. P. Čechov	48
NORSKO – Henrik Ibsen	49
ČESKÁ LITERATURA 2. POLOVINY 19. STOLETÍ	50-52
MÁJOVCI – Jan Neruda	50
RUCHOVCI, LUMÍROVCI – Svatopluk Čech , Josef Václav Sládek , Jaroslav Vrchlický	52
REALISMUS V ČESKÉ PRÓZE A DRAMATU – 80. A 90. LÉTA 19.st.	53-54
HISTORICKÁ PRÓZA - Alois Jirásek	53
REALISTICKÉ DRAMA - Vilém a Alois Mrštíkovi	54
NATURALISMUS – Josef Karel Šlejhar	54
SVĚTOVÁ LITERATURA NA PŘELOMU 19. a 20. st. – Literární moderna	55-57
impresionismus, symbolismus, dekadence	55
FRANCIE - prokletí básníků – Ch. Baudelaire , J. A. Rimbaud	55-56
ANGLIE - O. Wilde	56
USA - W. Whitman	57
ČESKÁ LITERÁRNÍ MODERNA (90. léta 19. st.)	58
A. Sova , O. Březina	58
GENERACE BUŘIČŮ (poč. 20. st.)	59-61
S. K. Neumann , F. Šrámek , V. Dyk , F. Gellner , P. Bezruč	
SVĚTOVÁ LITERATURA V 1. pol. 20. st.	62-70
futurismus, kubismus, kubofuturismus, expresionismus, dadaismus, surrealismus	
existencialismus, socialistický realismus a proletářská literatura	
G. Appollinaire	
Próza ve světové literatuře v 1. pol. 20. st.	65
1. odraz 1. sv. války v literatuře - E. M. Remarque , R. Rolland	65
2. skupina tzv. ztracené generace – lost generation – E. Hemingway	66
3. USA - J. Steinbeck	67
4. Anglie - James Joyce , G. B. Shaw	68
5. Francie - A. de Saint Exupéry	68
6. Rusko – M. Bulgakov , Boris Pasternak	69
7. Německo – T. Mann	69
8. Pražská německá literatura – F. Kafka	70
ČESKÁ POEZIE 1. pol 20. st.	71-75
1 Proletářská poezie – J. Volker	71
2 Umělecký svaz Devětsil	72
3 Poetismus a surrealismus – V. Nezval , J. Seifert	72-73
4 Spirituální a katolický proud – F. Halas , V. Holan , F. Hrubín	74-75
ČESKÁ PRÓZA 1. pol 20. st.	76-81
1 Obraz 1. sv. války – J. Hašek	76
2 Demokratický proud – K. Čapek , K. Poláček , E. Bass	77-79
3 Imaginativní/ avantgardní próza – V. Vančura	79
4 Katolicky orientovaná literatura – J. Durych	80
5 Společenská, sociální próza – I. Olbracht	80
6 Psychologická próza – J. Havlíček	81

ČESKÉ MEZIVÁLEČNÉ DRAMA	82
Osvobozené divadlo, Jiří Voskovec a Jan Werich	82
ČESKÁ LITERATURA V DOBĚ OKUPACE (1938 – 1945)	82-83
1 Poezie – J. Orten , Skupina 42.....	82
2 Próza – Z. Jirotka	83
SVĚTOVÁ LITERATURA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	84-92
Historicko-společenské pozadí.....	84
1) 2. SVĚTOVÁ VÁLKA V LITERATUŘE (William Styron)	84
2) NEOREALISMUS V ITALSKÉ PRÓZE (Alberto Moravia)	85
3) EXISTENCIALISMUS (Albert Camus)	85
4) DRAMA (absurdní drama, Beckett, Dürrenmatt, Williams)	85-86
5) BEATNICI (Ginsberg, Kerouac, Bukowski, Kesey)	87
6) MAGICKÝ REALISMUS (Marquez)	88
7) POSTMODERNISMUS (U. Eco , V. Nabokov)	88-89
8) LITERATURA S PRVKY SCI-FI, FANTASY LIT. (Orwell, Bradbury, Tolkien, Rowlingová).....	89-90
9) DALŠÍ AUTOŘI 2. POL. 20. ST. (Solženicyn, Golding, Christiane F.).....	91
ČESKÁ LITERATURA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ	93-96
Historicko-společenský kontext.....	93
1) ČESKÁ POEZIE V LETECH 1945 – 1989	95
A) REAKCE POEZIE NA VÁLKU	95
B) SKUPINA 42	95
C) 1948 – pol. 50. let	95
D) pol. 50. let – konec 60. let	96
E) 70. a 80. léta	96
F) VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI POEZIE (Jiří Kolář , Jan Skácel)	96
2) ČESKÁ PRÓZA V LETECH 1945 – 1968 - A) Válečná próza B) Historický román C) Budovatelský (výrobní) román D) Psychologický román	97-99
A) VÁLEČNÁ PRÓZA (Arnošt Lustig , Ladislav Fuks , Jan Otčenášek)	97-99
B) HISTORICKÝ ROMÁN (Václav Kaplický)	99
3) ČESKÁ PRÓZA V LETECH 1968 – 1989	100-104
A) OFICIÁLNÍ PRÓZA (Bohumil Hrabal , Vladimír Páral , Ota Pavel)	100-102
B) SAMIZDATOVÁ A EXILOVÁ LITERATURA	103-104
(Milan Kundera , Ludvík Vaculík , Josef Škvorecký , Pavel Kohout)	
4) DRAMA 1945 – 1989	105-107
VÝZNAMNÍ DRAMATICI (Pavel Kohout , Václav Havel , Josef Topol)	105-106
DIVADLA MALÝCH FOREM, NEPROFESIONÁLNÍ DIVADLA	106
SEMAFOR	106
Divadlo Jára Cimrmana – Z. Svěrák , L. Smoljak	107
5) ČESKÁ LITERATURA PO ROCE 1989	107-109
(Michal Viewegh , Irena Dousková)	

ÚVOD DO LITERATURY, LITERÁRNÍ TEORIE

Literatura je součást umění

Umění = součást lidského života, tvoří ho jedinci nebo kolektiv, je staré jako lidstvo samo

Ústní lidová slovesnost

- tvorba bez písemného zachycení, uchovává se ústním podáním
- jedna z nejdůležitějších součástí lidové kultury (folkloru)

znaky:

- anonymita (neznáme autora)
- všeobecná znalost (všichni známe, např. píseň Prší, prší...)
- variabilita (existují různé verze)
- šíření ústním podáním (z generace na generaci)

žánry ústní lidové slovesnosti:

- pohádky, pověsti, písně, přísloví, pořekadla, pranostiky, hádanky, zaklínadla, říkadla, rozpočítadla

Literatura

- z lat. slova littera = písmeno

= souhrn všech existujících **písemně zaznamenaných** jazykových projevů lidstva (písemné texty)

- psaná literatura se začala rozvíjet až po zavedení **knihtisku** (pol. 15.st., Johann Gutenberg)

funkce literatury:

- estetická – estetický prožitek díla, základní funkce krásné literatury (beletrie)
- informativní – dílo přináší určité informace, poznatkové obohacení, nejčastěji v odborné literatuře
- formativní – dílo ovlivňuje postoje a jednání čtenáře, zejména publicistika

rozdělení literatury podle poslání:

- literatura **věcná** - zaměřuje se na poznání, sdělení, - např. odborná, vědecká, publicistická, administrativní literatura
- literatura **umělecká** – krásná literatura, beletrie, zaměřuje se na estetický účinek, - např. romány (dobrodružná lit., sci-fi, psychologická lit.), povídky, novely, básně
- **literatura faktu** – na pomezí věcné a umělecké literatury, užívá prvky krásné literatury, ale drží se skutečnosti, líčí skutečné události, vychází z ověřených faktů, např. životopis, cestopis, paměti

Literární věda

- zabývá se uměleckou literaturou
- zahrnuje:

literární teorii - pojednává o literárních druzích, žánrech, uměleckých prostředcích, struktuře díla atd.

literární historii - zabývá se vývojem literatury, literárními směry, jejich představiteli a díly

literární kritiku - hodnotí literární díla

ROZBOR/ STRUKTURA LITERÁRNÍHO DÍLA

TÉMA

- ústřední myšlenka díla
- autorovo zpracování látky

MOTIV

- nejmenší tematická část díla, která nese význam (např. motiv moře)
- výběr motivů závisí na záměru autora, na hlavní ideji díla
- motivem může být cokoli – postava, zvíře, věc, přírodní jev, situace...

ČAS

- kdy se dílo odehrává (epocha, století, letopočet, denní doba, neurčitý čas)

PROSTOR

- kde se děj odehrává

(ČASOPROSTOR – kdy a kde se děj odehrává)

KOMPOZICE

- členění díla, z čeho se dílo skládá:

v próze kapitola, odstavec, věta

v dramatu dějství, výstup, replika (monolog, dialog)

v poezii sloka (strofa), verš

- řazení děje:

chronologická kompozice: zpracování příběhu v časové posloupnosti

retrospektivní kompozice: nejdříve je přiblížen výsledek děje a pak události předcházející (detektivky)

rámcová kompozice: do příběhu hlavního je vloženo více ucelených příběhů (Dekameron)

paralelní kompozice: souběžně několik samostatných příběhů, které se prolínají

POSTAVY

- dělíme na hlavní a vedlejší, kladné a záporné

- jejich charakteristika přímo (konstatováním, např. statečný), nepřímo (podle jednání)

VYPRAVĚČ

- ten, kdo příběh vypráví

- v básni nazýván jako **lyrický subjekt**

několik typů vypravěče:

ich-forma: příběh je vyprávěn v 1. os. jednotného čísla = já

er-forma: příběh je vyprávěn ve 3. os. jednotného čísla = on

VYPRÁVĚCÍ ZPŮSOBY

- pásmo vypravěče, pásmo postav

TYPY PROMLUV

- v dramatu **monolog** - jazykový projev jednoho mluvčího/ **dialog** – rozhovor se střídáním mluvčích, v němž reagujeme na druhého účastníka

- v epice:

přímá řeč (doslovně citovaná řeč postav), - uvozena uvozovací větou a označena uvozovkami

nevlastní (neznačená) přímá řeč – totéž, co přímá řeč, jen není značena uvozovkami, tím se pevněji začleňuje do kontextu

přímá řeč: Pavel sáhl po její ruce a řekl: „Pojď, tady nemůžeme zůstat.“

nevlastní přímá řeč: Pavel sáhl po její ruce, pojď, tady nemůžeme zůstat.

nepřímá řeč – reprodukce něčí výpovědi, při níž se mění původní osoba, číslo, čas i způsob – vedlejší věta předmětná; zcela se začleňuje do pásma vypravěče

nepřímá vypravěčova řeč: Pavel sáhl po její ruce a řekl, že tady nemohou zůstat.

polopřímá řeč – řeč, která je přechodem mezi řečí přímou a nepřímou

- podává řeč osoby bez uvozovacích znamének a sloveso je v tvaru 3. osoby

polopřímá řeč: Pavel sáhl po její ruce, ne, tady nemohou zůstat

vnitřní monolog

- nepronosená promluva vyjadřující myšlenkový a citový svět postavy v určitém okamžiku

- pocity, myšlenky autora nebo postavy jsou předkládány čtenáři ve chvíli, kdy vznikají v mysli vypravěče (popřípadě další postavy)

- čtenář se tak stává svědkem zrodu myšlenek

JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY

- posouzení díla po stránce jazykové
- podle spisovnosti – spisovné (neutrální, hovorové, knižní, básnické, odborné) a nespisovné výrazy (slova z obecné češtiny, nářeční, slangové, argotové)
- podle dobového výskytu – archaismy, historismy, neologismy

VÝRAZOVÉ FORMY LIT. DÍLA

PRÓZA – nevázaná řeč

- souvislý text tvořený větami (odstavce, kapitoly)
- prózu nelze ztotožňovat s epikou!

POEZIE – vázaná řeč

- psaná ve **verších**, které jsou sdružovány do slok (strof)

LITERÁRNÍ DRUHY

- z hlediska **obsahu** rozlišujeme 3 literární druhy:

1) EPIKA – základem je DĚJ, PŘÍBĚH

- může být psána v próze i ve verších

2) LYRIKA – základem jsou CITY, POCITY, NÁLADY, MYŠLENKY

- není tam děj
- převažuje veršová podoba

3) DRAMA – určeno k jevištnímu zpracování, divadelní hry

- děj je tvořen pomocí monologů (promluva jedné osoby) a dialogů (jazykový projev dvou a více mluvčích) postav = **REPLIKY**, vypravěč není, postavy promlouvají přímo
- součástí dramatického textu jsou scénické poznámky – co a jak má daná postava dělat, uvedeno v závorkách

- výstavba dramatu: v antice jednota místa, času, děje

- pevně stanovená pětistupňová kompozice (struktura):

úvod/ expoziční (uvedení do děje, seznámení s prostředím, postavami)

zápletka/ kolize (konflikt postav)

vyvrcholení/ krize (dějové napětí roste až k vyvrcholení)

obrat v ději / peripetie (zdánlivý zvrát děje)

rozuzlení/ katastrofa (vyřešení konfliktu - původně jen tragické, v antice deus ex machina = zásah boha, nečekaně vyřešené situace; později i šťastné konce)

- části hry: **dějství (jednání, akty)** - jedno-, dvou- a víceaktové; skládají se z jednotlivých **obrazů**, ty pak ze **scén a výstupů** (nejmenší jednotky dramatu),

- někdy součástí **prolog** (předmluva) a **epilog** (doslov)

- počátky dramatu spojeny se starověkým Řeckem - hry na oslavu boha Dionýsa

LITERÁRNÍ ŽÁNRY

A) EPICKÉ ŽÁNRY – mají děj

1) MALÁ EPIKA

anekdota = humorný minipříběh s nečekanou pointou; zesměšnění nějakého jevu nebo osoby; šíří se ústně

bajka = krátký alegorický příběh, vystupují v něm zvířata, rostliny nebo věci, které jednají jako lidé, na konci mravní ponaučení; autor např. *Ezop*

2) STŘEDNÍ EPIKA

legenda = o životě, skutcích, zázracích a mučednické smrti světců (Život sv. Václava)

pověst = vyprávění lidového původu, má pravdivé historické jádro (událost se váže ke konkrétnímu místu, k určité osobě, stavbě), zbytek je smyšlený

pohádka = žánr lidové slovesnosti; nepravděpodobný děj, nereálné postavy, hrdina překonává překážky, dobro vítězí nad zlem, zásahy nadpřirozených bytostí

povídka = vypravování středního rozsahu s poutavou zápletkou, jednoduchým dějem, málo postav (např. J. Neruda - *Povídky malostranské*)

novela = vypravování středního rozsahu s jedním dějem, málo postavami a překvapivým koncem, pointou (např. G. Boccaccio - *Dekameron*)

cestopis = próza zachycující průběh putování po (nejčastěji) cizích zemích

- nejedná se jen o strohý popis, ale objevují se zde také postřehy o geografických, národopisných a kulturních zvláštностech neznámých krajin

3) VELKÁ EPIKA

epos = rozsáhlé veršované vyprávění, spojené jednou nebo několika ústředními postavami;

- do děje mohou zasahovat bohové či mytologické postavy, např. hrdinský epos (Epos o Gilgamešovi, od Homéra Ilias a Odyssea)

báje (mýtus) = příběhy, v nichž lidé ztvárnili své představy o vzniku světa, o přírodních jevech a jejich příčinách, o životě bohů, o životě pozemském i posmrtném

např. báje o původu člověka

- fantastická vyprávění

román = rozsáhlé vypravování psané prózou, spousta postav, odbočky od hlavní dějové linie, vedlejší a epizodní příběhy, detailní popisy;

- rozsáhlejší romány jsou zpravidla členěny na kapitoly, které na sebe mohou navazovat

- romány mohou být vytvořeny i několika díly, každý díl tvoří uzavřený celek (dilogie, trilogie, tetralogie, pentalogie)

druhy románu: dobrodružný, psychologický, historický, ...

science fiction (sci-fi) (science – věda, fiction – fikce)

- vědeckofantastická literatura, tematicky čerpající z poznatků moderní vědy a techniky, vynálezů

- autoři podávají obraz toho, jaký by mohl být dopad obrovského rozmachu technických vymožeností (vynálezů) na osobní život člověka, neohrozí-li ho, nezničí-li se lidstvo samo atd.

- stinné stránky technického pokroku

- např. Karel Čapek

fantasy literatura

- je žánr fantastické literatury, jejíž děj se odehrává v imaginárním (vymyšleném, neskutečném) světě nebo v minulosti

- autor buduje imaginární snový svět jako alternativu světa skutečného

- podstatnou složkou fantasy je často nevysvětlitelný, nadpřirozený úkaz nebo přímo projev magie

- bájná a pohádková atmosféra

- jedním z pilířů tohoto žánru se stala trilogie Pán prstenů – J.R.R. Tolkiena

kronika (letopis) = je chronologický záznam historických událostí (tak, jak šly za sebou), může být podaný ve verších či v próze; např. Kosmova kronika, Dalimilova kronika

B) LYRICKÉ ŽÁNRY

píseň = prostá, zpěvná báseň spojená s hudbou, pravidelný rytmus, rým

óda = oslavná, radostná báseň

- např. oslava vlasti, lásky, přátelství, přírody

elegie = žalozpěv

- báseň vyjadřující smutek, např. nad smrtí nebo nespravedlivým osudem

- žalost nad ztrátou něčeho nebo někoho

epitaf = náhrobní nápis; o životě zesnulého, vzkaz živým (J. Wolker)

epigram = krátká, kritická, vtipná, satirická báseň s pointou ostře se vyjadřující k určité události, osobě nebo jevu (např. K. H. Borovský)

(satira – využívá humoru a komiky ke kritice lidských charakterů nebo poměrů ve společnosti)

sonet = znělka; krátká báseň o 14 verších s pravidelnou strukturou 4 + 4 +3+3, (ale sonet anglický má strukturu 4+4+4+2 - tzv. blankvers); většinou milostné téma (např. *F. Petrarca, W. Shakespeare*)

pásmo = polytematická báseň, volné přiřazování představ, sled pocitů a dojmů, mnohovýznamovost

- je to souvislý proud po sobě jdoucích dějů a myšlenek tvořících celek

- sled veršů zdánlivě spolu nesouvisejících, které zachycují básnickovy představy (např. *G. Apollinaire, Nezval*)

kaligram = báseň, jejíž písmena nebo slova jsou uspořádána do obrazce, který většinou vyjadřuje téma básně

- porušeno klasické členění básně, báseň není uspořádaná do veršů, slok, ale do výtvarného obrazce, a tím tedy báseň zapojuje do smyslového vnímání i oči

C) LYRICKO-EPICKÉ ŽÁNRY

- stojí na pomezí lyriky a epiky

balada = lyrickoepická báseň, vážná, s pochmurným dějem a tragickým závěrem

- rychlý spád, často v ní vystupují nadpřirozené bytosti

- zachycení marného zápasu s přírodními nebo společenskými silami

- např. Erben - Kytice

romance = opak balady; optimistická, často s milostnou tematikou a radostnou atmosférou (Neruda)

poema = básnická povídka; rozsáhlá lyricko-epická báseň, jejíž děj bývá potlačen na úkor líčení citů, dojmů, nálad

- veršovaná, zachycuje událost ze života jednotlivce, nejednoznačný děj

D) DRAMATICKÉ ŽÁNRY

tragédie = hra s vážným obsahem a tragickým koncem

- hl. hrdina se dostává do konfliktu se silami, které jsou silnější než on a jimž podléhá, často umírá (Shakespeare – Romeo a Julie)

komedie = veselohra; humorná divadelní hra, která ukazuje život z veselejší stránky, zápletky mívají šťastné rozuzlení a děj vede k dobrému konci

- humorný obraz zápasu s nedostatky společnosti, záporné rysy lidského charakteru

(Molière - Lakomec)

VERŠOVÁ VÝSTAVBA

verš = **jeden řádek v básni**; základní stavební jednotka básně

verš pravidelný (vázaný) - součástí je rým

volný verš – nepodléhá normám, nepravidelný rým, často i nerýmovaný, bez interpunkce; důležitá je melodie

- umožňuje daleko svobodněji vyjadřovat pocity autora, respektuje více přirozený spád řeči

- např. *W. Whitma*

stopa

- vázaný verš se skládá ze stop

- nejmenší rytmická jednotka vázaného verše; skládá se z dob těžkých, v češtině slabik přízvučných, a lehkých, v češtině slabik nepřízvučných

sloka = strofa

= je spojení alespoň dvou veršů obsahující ucelenou myšlenku nebo její část, zpravidla bývá graficky odlišena

= skupina veršů spojených významově, rytmicky, intonačně

- nejčastěji jsou čtyřveršové

refrén

= pravidelné opakování verše (veršů) na konci sloky

RÝM

= zvuková shoda na konci veršů

rým sdružený - rýmují se sousední verše **aabb**:

Velké, širé, rodné lány, /jak jste krásny na vše strany, /

od souvratě ku souvratí/jak vás dnes to slunko zlatí. (*J. V. Sládek*)

rým střídavý - rýmují se dva liché a dva sudé verše **abab**: Zemřela matka a do hrobu dána, /
/ sirotky po ní zůstaly; /i přicházely každičké rána / a matičku svou hledaly. (*K.J. Erben*)

rým postupný - rým se schématem **abcabc**:

Už ani nevím proč dlaně se mi chvějí / a já cítím doteky našich těl. / Venku pomalu svítá. /

Pod peřinou se naše duše smějí. / A nový den už dávno přijít měl. / Má náruč vždy tě vítá. (*Hloušková*)

rým obkročný - rýmuje se první verš se čtvrtým a druhý verš se třetím **abba**:

Král Karel s Buškem z Vilhartic / teď zasedli si k dubovému stolu - / ti dva už pili mnohou číši spolu / a zapěli si z plných plic. (*J. Neruda*)

rým přerývaný - rýmují se jen některé verše, např. **a b c b**:

Jenž čeká, zdali víno jeho / se do brázd vyschlých rozleje, / na snivých květech v jiných světech / zda zavěsí své krůpěje. (*F. Gellner*)

TROPY A FIGURY

TROPY

- založeny na tom, že nějaké **slovo/slova jsou užitá v přeneseném významu**

metafora = obrazné pojmenování, přenesení významu na základě vnější podobnosti

- např. hlava rodiny, čelo postele, mrak = beránek, moře plánu

metonymie = obrazné pojmenování, přenesení významu na základě **věcné souvislosti**

- např. vypít sklenici vody (tekutinu ve sklenici), číst Čapka – číst knihu od Čapka, nosit lišku- nosit kožich z liščí kůže

synekdocha = druh metonymie; záměna části za celek a naopak

- např. nepřišla tam ani noha (noha – část lidského těla – myšleno člověk)

Praha vyhlásila stav pohotovosti. (zodpovědné osoby v Praze)

Viděla to celá ulice. (Lidé, kteří byli v ulici).

personifikace = zosobnění, neživá věc se „chová“ jako člověk

(přenesení lidských vlastností a činností na neživé věci, zvířata, rostliny)

např. stromy šeptaly, těsto kyne a vzdychá

oxymóron = spojení protikladů, slov, která se vzájemně vylučují

např. svítání na západě, černé světlo

přirovnání = vzniká porovnáním dvou jevů na základě společné vlastnosti/ podobnosti pomocí spojky jako

např. bílý jako sníh

básnický přívlastek = **epiteton** (přídavné jméno)

- od běžného přívlastku se liší tím, že vyjadřuje nějaké subjektivní, zejména citové hodnocení

např. stříbrný vítr

hyperbola = nadsázka; zveličení skutečnosti (užití nadsazeného až nereálného kvantitativního pojmenování místo pojmenování odpovídající skutečnosti)

např. říkala jsem ti aspoň stokrát

eufemismus = zjemnění výrazu, vede k oslabení pojmenované skutečnosti

např. opustil nás, odešel = zemřel

dysfemismus = zhrubnutí výrazu

např. huba místo pusa

symbol = znak, který zastupuje obecný pojem

srdce = symbol lásky; s tebou je kříž = trápení

ironie (její vystupňovaná podoba je sarkasmus) = posměšné vtípné vyjádření, při němž jsou užitá slova v opačné významu

např. To se ti to povedlo!

alegorie = jinotaj; skrytý význam

- zašifrované sdělení, nepřímé, symbolické zobrazení vlastností lidí, abstraktních pojmů, událostí
= je text nebo výtvarné dílo, jehož doslovné znění či zjevná podoba má vypovídat o něčem jiném, nezjevném. Je to tudíž dílo, jehož vlastní smysl je nezavěšeným skryt a k porozumění vyžaduje nějaký klíč.

- autor využívá alegorie ve chvílích, kdy nechce nebo nemůže některé skutečnosti sdělit přímo
Komenský – Labyrint světa a ráj srdce - Všeživ Všudybud (alegorie lidské zvědavosti, usiluje poznat svět) a Mámení (alegorie nedokonalosti lidského poznání, přejímá bez uvažování lidské názory, přizpůsobuje se nedostatkům) - děj má doslovný a zároveň přenesený význam

FIGURY

- jazykové prostředky založené na opakování, hromadění slov, hlásek, popř. na zvláštním pořádku slov či celých syntaktických celků nebo významů

HROMADĚNÍ SLOV:

anafora = opakování stejného slova/slov na začátku dvou po sobě následujících veršů

vždy veselo bývalo v Kyjově

vždy veselo v Kyjově bude (Bezruč)

epifora = opakování slov na konci po sobě následujících veršů

Když jsem k vám chodíval přes ty lesy,

ach ouvej, přes ty lesy,

bývalas, má milá veselejší,

ach ouvej, veselejší.

epanastrofa = opakování stejných slov na konci jednoho a na začátku následujícího verše

a nazván Volžanin, po vychování

po vychování u matky Volhy (Čelakovský)

epizeuxis = prosté opakování dvou slov nebo sousloví za sebou

Okolo lesa pole lán,

hoj jede, jede z lesa pán. (Erben)

ZVUKOVÉ FIGURY – vzniklé hromaděním hlásek

aliterace = opakování stejné hlásky na začátku dvou a více po sobě jdoucích slov

*Potkal **pot**kan **pot**kana*

*pod kamenem **pod** kamenem*

*počkat **pane** **pot**kane*

*ať se vám **nic** nestane (Suchý)*

HROMADĚNÍ VÝZNAMŮ

gradace = stupňování, pojmenování jsou seřazena podle intenzity – následující význam označuje vždy větší kvantitu

Pochod, útok, vítězství slávy života. (S. K. Neumann)

ŘEČNICKÉ FIGURY - slouží k oživení mluveného projevu

apostrofa

- řečnické oslovení neživého objektu nebo nepřítomné osoby

... milenčin dopise, lampo, kniho kamarádova,

věci zrozené z lásky, světla a víry,

dnes při mně stůjte a třikrát mi věrnější budte. (Wolker)

řečnická otázka = otázka, která nevyžaduje odpověď a na niž odpověď zpravidla ani není očekávána

Může si člověk o Vánocích přát něco víc?

To má být vtíp?

Může být tento den ještě horší?

FIGURY, KTERÉ JSOU ODCHYLKAMI OD PRAVIDELNÉ SYNTAKTICKÉ SKLADBY VĚTY

inverze - porušení přirozeného slovosledu

- obrácení dvou nebo více slov (věcí) oproti stavu obvyklému

kde borový zaváněl háj (namísto kde zaváněl borový háj) Mácha

elipsa = výpustka; vynechání části textu, kterou lze z kontextu domyslet

již jedenáctá odbila

STAROVĚKÁ LITERATURA

- od konce pravěku kolem r. 3500 př. n.l.
- do roku 476 n.l., kdy se rozpadla západořímská říše
- počátky starověku jsou obdobím vzniku prvních států (povodí řek, zemědělství, hierarchické rozdělení obyvatelstva do různých spol. vrstev – panovník, kněží, válečníci, úředníci, rolníci, otroci)

NEJSTARŠÍ LITERATURY

Mezopotámie

- dnešní Irák (mezi řekami Eufratem a Tigridem)
- 3500 př. n. l. - 6. stol. př. n. l.
- nahradili obrázkové ideogramy - **klínovým písmem** (hliněné destičky, rákosové rydlo)

Epos o Gilgamešovi

- autor neznámý
- nejstarší hrdinský epos na světě
- asi z konce 2. tisíciletí př. n. l.
- velký vliv na pozdější díla (Bible, Odysseia)

epos = rozsáhlé veršované epické dílo

hrdinský epos = pojednává o lidských hrdinech nezaznamenaných historií

Děj

Gilgameš, tyranský panovník, je ze dvou třetin bůh a z jedné třetiny člověk, pro které ho musí jeho poddaní těžce pracovat na stavbě hradeb města. Obyvatelé proto žádají bohy o pomoc. Ti je vyslyší a sešlou na zem polodivokého člověka Enkidua s jediným úkolem - přemoci Gilgameše. Z protivníků se však stanou přátelé a společně vykonají mnoho hrdinských činů. V důsledku prokletí bohyně Ištar Enkidu umírá. Gilgameš se bojí smrti, a proto se vydává na cestu, aby našel nesmrtelnost. Odchází za Utanapištimem, jediným nesmrtelným člověkem, a žádá ho o radu. Aby získal nesmrtelnost, nesmí usnout. Ale Gilgameš nedokáže bdít tak dlouho. Nesmrtelnost si může zajistit ještě kouzelnou rostlinou, která roste na dně oceánu. Když ji ale získá, sežere mu ji had. Gilgameš se vrací do Uruku a dochází k poznání, že jediná hodnota, která zůstává, jsou jeho skutky. Hradby, které dal dříve vybudovat, jsou tím dílem, které mu zajistí nesmrtelnost.

Starověký Egypt - užívali obrázkové písmo - **hieroglyfy** - na papyrus rákosovými pery

- podél řeky Nilu; pyramidy z doby Staré říše, sfingy; chrámové komplexy; hrobky faraonů v Údolí králů; sochy faraonů; mumie

Kniha mrtvých - náboženské texty psané na papyru, vkládány do sarkofágu k mumiím

- rady zemřelým, jak se chránit před nástrahami posmrtného života a rady před soudem bodů

Indie

- souvisí s náboženstvím: *hinduismus, buddhismus*

Mahábhárata - nejrozsáhlejší hrdinský epos ve světové literatuře

- bratrovražedné boje mezi dvěma rody

Rámájana - hrdinský epos, oslava života a činů prince Rámy zamilovaného do krásné Sítý

Kámasútra - počátek n. l., příručka milostného života

Čína

- čínské znakové písmo

- návaznost ve středověku díky básníkům **Li-Po, Tu-Fu**

Kniha písní (11.-6. stol. př. n. l.) - soubor lidových textů (milostné, obřadní, svatební básně)

Persie - dnešní Írán

Tisíc vyprávění

- 200 příběhů, základem arabského textu *Tisíc a jedna noc*

Arabské písemnictví

Korán - hlavní náboženský text islámu, soubor etických, náboženských, kulturních a právních norem

Hebrejská literatura

- na východě Středozemního moře (dnes Sýrie, Libanon, Jordánsko, Izrael)

- nejvýznamnější národy: Izraelité (Židé), Aramejci, Féničané

- zde vznik judaismu, křesťanství

Bible (Písmo svaté)

- řec. *biblia* = kniha, svitek

- nejčtenější a nejrozšířenější kniha na světě, přeložena do 1800 jazyků a dialektů

- soubor textů, pravidel náboženské víry a morálky

- je základní knihou dvou světových náboženství – **judaismu** (tj. židovského náboženství – Starý zákon) a **křesťanství** (Starý i Nový zákon)

Starý zákon

- psán hebrejsky, později aramejsky

- hebrejská Bible = Písmo Židů a první část pisma křesťanů

- skládá se ze 3 částí:

Pět knih Mojžíšových (hebrejsky *tóra*, řec. *Pentateuch*):

Vypráví se zde o stvoření světa a lidí, o životě Adama a Evy, prvotním hříchu, zavraždění Ábela Kainem, o potopě světa, zmatení jazyků při stavbě babylonské věže, vzniku národů, o dějinách Židů - o praotci Abrahámovi a jeho potomcích, Izákovi a Jákobovi, o životě Mojžíše a vyvedení Židů z egyptského zajetí, o daru desatera (Mojžíš se na hoře Sinaj setkal s Hospodinem, který stanovil pro Izraelce Desatero božích přikázání) a tažení Izraelců od Sinaje až k hranicím zaslíbené země.

Knihy proroků - historické spisy o bájných králích Davidovi a Šalamounovi

Spisy - obsahují Žalmy, Píseň písní (dialog milenců vykládaný jako vztah Hospodina k lidu), apokalyptická zjevení

literární formy: kronika, lyrické zpěvy (žalmy, milostná lyrika), bohatýrská pověst (David a Goliáš), novelistické příběhy (Josef a jeho bratři), proroctví...

Nový zákon

- psán řecky

- ke Starému zákonu přidán v 1. stol. n. l. s ústřední postavou Ježíše Krista

4 evangelia (*dobré zprávy*) – různá svědectví o **Ježíšově životě** (Matouš, Marek, Lukáš, Jan), ukřižování a vzkříšení

Podle křesťanského mýtu je Ježíš Kristus boží syn, vytoužený Mesiáš, předpovídaný starozákonními proroky, který obětoval svůj život, aby vykoupil hřích lidstva.

Narodil se v Betlémě (dnešní Palestina), mládí prožil v Nazaretu. Ve svých 30 letech začal působit veřejně jako kazatel, shromáždil kolem sebe 12 učedníků – apoštolů, s nimiž chodil po zemi, konal zázraky a hlásal příchod božího království na zemi. To proti němu popudilo kněžskou hierarchii. Když přišel do Jeruzaléma, byl s pomocí Jidáše zatčen, předveden před Pilát, odsouzen a posléze ukřižován. Třetí den měl vstát z mrtvých, zjevit se učedníkům a po 40 dnech vstoupil na nebesa. Vrátit se má až v den posledního soudu.

Skutky apoštolů – o působení Kristových žáků, o rozvoji křesťanství

Epištoly - listy apoštolů, zásady křesťanství adresované věřícím - pro jednotlivce i zásady chování lidí mezi sebou

Zjevení Janovo = Apokalypsa – popisuje vize konce světa, hrůzy a utrpení, které nastanou před konečným střetem dobra a zla, Ježíšovým druhým návratem a posledním soudem.

- cílem je ukázat skrytý smysl událostí, hlavně zvěst o jedinečné síle a slávě Ježíše Krista.

Umění ovlivněné Biblií

Jesus Christ Superstar - rocková opera (Tim Rice, Andrew Lloyd Webber);

Umučení Krista (film); *Michelangelo Buonarroti – Stvoření Adama* (Sixtinská kaple);

Leonardo da Vinci – Poslední večeře; *Albrecht Dürer - Adam a Eva*; biblické motivy a parafráze v literatuře (např. Michail Bulgakov - *Mistr a Markétka*)

Frazémy

Kainovo znamení - označení člověka jakýmkoli znamením; člověk se stává psancem

zakázané ovoce - něco, co se nesmí, není dovoleno

začít od Adama - začít od úplného začátku

stojí jako solný sloup - stojí ztuhle (příběh Lota a jeho ženy)

je to úplný Babylon - zmatek

jáma lvová - nebezpečná situace

Jobova zvěst (jobovka) - nepříjemná zpráva (Kniha Jób)

moudrý jako Šalamoun - chytrý člověk

Šalamounská odpověď – vychytralá odpověď

jako David a Goliáš - nerovný souboj *je to*

sodoma gomora - něco hříšného, nepravého

ANTIKA

- kultura starověkého Řecka a Říma
- období antiky: 8. stol. př. n. l. - 5. stol. n. l. → starověk střídá středověk, 476 – zánik západořímské říše
- **základ celé evropské civilizace**
- počátky **demokracie**
- rozkvět **filozofie** (Sokrates, Platon, Aristoteles)
- Řekové založili **olympijské hry** - zrušeny ve 4. stol. n. l. → obnoveny až 1896
- vyznávali **polyteismus** (mnohobožství - Zeus/Jupiter, Héra/Juno, Poseidon/Neptun, Afrodita/Nenuše...)
- kladli důraz na **mytologii** (múzy, Achillova pata...)
- velký vliv i na umění, pozdější umělecké styly se inspirovaly antickými prvky → renesance, klasicismus
- architektonické styly dórický, iónský, korintský sloup; amfiteátr

Řecká literatura

Homér (9.-8. stol. př. n. l.)

- básník; traduje se, že to byl slepý potulný zpěvák

2 hrdinské eposy:

Ilias

více než 15 000 veršů; 51 dní z 10. roku dobývání Tróje (Ílion = řecky Trója, na turecké pevnině u Egejského moře)

řecký bojovník Achilleus – trójský Hektor

Děj

Achilleus se kvůli sporům s Agamemnónem neúčastní bojů. (král Agamemnón odňal Achilleovi jeho válečnou kořist - trojskou dívku Bríseovnu.) Trojané proniknou do řeckého tábora, proto na sebe Patroklos oblékne Achilleovu zlatou zbroj a vydává se za něj. Pokusí se tak zahnat trojské vojáky zpět za hradby. Samotný boj ho však příliš uchvátí, dostane se daleko od vlastní armády a je zabit Hektorem. Jeho smrt rozruší samotného Achillea a ten se s hněvem vrací zpět do boje, utká se s Hektorem, kterého zabije. Poté vládí 9 dní vozem jeho mrtvolu kolem hradeb. Zeus mu nařídí (prostřednictvím jeho matky Thetidy), aby mrtvolu vydal Hektorovu otci, trojskému králi Priamovi. Epos končí Hektorovým pohřbem.

Odyssea

- 12 000 veršů
- líčí 41 dní posledního roku desetiletého bloudění ithackého krále Odyssea
- první dobrodružný literární dílo evropské literatury a jeho motivy provázejí dobrodružnou prózu dodnes.

Děj

Ithacký král Odysseus se vrací domů z trojské války a po cestě si rozhněvá boha moří Poseidona. Ten se rozhodne znemožnit mu návrat. Odysseovi je tak do cesty stavěno mnoho nástrah. Musí bojovat se zuřivou saní Skyllou, jen tak tak se dostane ze spárů vodního víru, který vytváří mořská obluda Charybda, přelstí kouzelnici Kírké, a do konce navštíví i podsvětí. Díky pomoci své patronky bohyně Athény nakonec po deseti letech bloudění šťastně dorazí domů. Dům však obléhají nápadníci jeho krásné ženy jménem Penelopeia, která mu i přes dlouhé odloučení zůstala věrná. Aby královna odradila dotěrné nápadníky, vymyslela si pro ně zvláštní zkoušku - napnout starý Odysseův luk. Pouze on jediný totiž dokáže tento luk napnout. Tímto úkolem prokáže svou totožnost a spolu se svým synem Télemachem, který ho již delší dobu hledal, všechny nápadníky zabije a ujímá se zpět vlády.

Homérský epos

- zdrojem často mýty
- děj se odehrává během krátkého časového úseku, časté odbočky od vyprávění
- mnoho postav, jsou to výjimeční hrdinové
- forma – veršovaná skladba

Frazémy z obou eposů

Achillova pata - naše slabina

trojský kůň - nebezpečí, které nečekáme

danajský dar - dar, který obdarovanému přináší spíše potíže než užitek

věrná jako Penelopa – věrná za všech okolností

Trójský kůň je v řecké mytologii předposlední akt deset let trvající trójské války. Byl to dar, který v sobě ukrýval skupinu vojáků. Skupinka obléhajících Řeků (kteří se u Homéra nazývají Achájové, Danaové) pod vedením Odysseovým se ukryla do velkého dřevěného koně a zbytek odplul do úkrytu. Když Trójané vtáhli koně do města, Odysseovi lidé otevřeli bránu a učinili tak poslední krok ke zničení hrdého města Trója. Šlo vlastně o speciálně zkonstruovaný a použitý válečný stroj, který Řekům posloužil jako válečná lest a překvapení.

Achillova pata - tento pojem se vztahuje k Achillovi. Řecký básník Homér líčí Achillea, syna mořské bohyně Thetis, jako statečného a nejrychlejšího z řeckých hrdinů v Trojské válce. Byl osvědčen četnými vítězstvími, bojoval jako lev a obyčejný smrtelník ho nemohl nikdy zasáhnout. Mořská bohyně Thetis totiž narozeného Achillea ponořila do řeky Styx, aby se stal nezranitelným. Nad vodou zůstala jen jeho pata, sevřená v matčině dlani, a zůstala jediným zranitelným místem na těle dítěte. A tam později usměrnil bůh Apollón šíp z protivníkovy luku – trojského Parida a hrdina Achilleus zemřel.

Ezop (asi 620 - asi 564 př. n. 1.)

- otrok; autor bajek (původně se šířily ústně)

bajka = krátké epické vyprávění, ve kterém zvířata ztělesňují lidské vlastnosti a z něhož vychází ponaučení

ŘECKÉ DRAMA

- vznik **dramatu** → původně náboženský ráz; vzniklo z oslav boha Dionýsa

- Při závěrečných obřadech přednášel sbor pěvců, oděných do kozích kůží, písňě doprovázené tancem. Z těchto písní se postupem doby vyvinulo divadelní představení – TRAGÉDIE (v původním smyslu „píseň kozlů“)

- klasické divadelní drama zachovává zásadu **tří jednot = místa, času, děje**

- hrálo se před obrovským polokruhovým hledištěm (až 20 000 diváků), původně hra jednoho herce, kterého doprovázel chór (sbor), později se přidávali další herci; všechny role hráli jen muži, používali masky; hry vycházely z mytologie a souvisely s náboženstvím; oblíbená byla tragédie

- náměty z oblasti mytologie, morálky, cti, konflikt člověka a bohů

- konflikt se silnějšími – osud, bohové, společenské zákony, končí tragicky

- děj se nečlení na dějství

- spojení mluveného slova, zpěvu, tance

- forma: veršovaná

TRAGÉDIE

Sofokles (asi 496 - 406 př. n. L.)

- hrdinové, kteří porušili pravidla daná bohy, jsou tvrdě potrestáni

- tragédie často spjatý s městem Théby

Král Oidipus

- hlavním motivem naplnění osudu, tragédie člověka, který je trestán za činy, jichž se dopustil nevědomky

Děj: Théby sužuje mor. Král Oidipus se z věštírny dozví, že má konkrétní příčinu. Žije tu totiž vrah předchozího krále Laia. Oidipus má v úmyslu vraha vypátrat, ale věstec označí za vraha jeho samotného. Oidipus tomu nevěří, ale při pátrání po pravdě zjistí, že po narození měl být usmrcen, protože věštba určila, že v dospělosti zabije svého otce a za manželku si vezme svou matku. Pastýř, který ho měl tehdy na příkaz krále zabít, ho však přenechal pastýři

korintského krále. V dospělosti se Oidipus dozvěděl o své věštbě a v domnění, že žije u vlastních rodičů, je raději opustil, aby se věštba nenaplnila. Na své cestě se dostal do sporu s cizincem, kterého v hněvu zabil, aniž by tušil, že zabil svého vlastního otce. Později osvobodil Théby od Sfingy, jejíž hádanku uhodl. Jako odměnu získal thébský trůn a za manželku ovdovělou královnu Iokasté. Aniž by to tušil, oženil se tak se svou vlastní matkou. Poznání pravdy všechny zdrtil a Iokasté spáchá sebevraždu. Oidipus se oslepí, aby neviděl svou vlastní bídu, a jako slepý žebřák o holi opouští Théby.

Antigona

-hlavním motivem morální volba

Děj: Antigona byla dcerou thebského krále Oidipa a jeho manželky a matky Iokasté. Měla dva bratry, Eteokla a Polyneika, jejichž boj o nástupnictví skončil smrtí obou. Polyneikos zradil svou vlast, hledal spojence i v okolních státech a přivedl do země cizí vojska, což bylo obecně považováno za těžký zločin. Novým thebským vladařem se stal Kreón, který vydal zákaz pohřbít Polyneika podle tradičních zvyklostí. Podle Antigony se vladařovo nařízení vzpírá náboženským i mravním zákonům a bratra nechá pohřbít. Rozlíčený Kreón tedy přikáže uzavřít Antigonu v hrobce. Jeho rozhodnutí nedokáže zvrátit ani syn Haimon, Antigonin snoubenec. Ke změně rozhodnutí ho přiměje až věštec Teiresias, díky čemuž je zákaz Polyneikova pohřbu zrušen a Antigona má být osvobozena. Dívka však mezitím spáchala sebevraždu, zdrčený Haimon si také sáhne na život. Kreontovi je pak odplatou jeho utrpení a samota, protože život si vezme i Kreontova manželka a Haimonova matka Eurydika.

Euripides (480-406 př. n. l.)

- častými hrdinkami ženy
- první pokusy o psychologické drama

Médea

- drama o lásce, nenávisti, žárlivosti, pomstychtivosti
- kouzelnice Médeia kvůli lásce k lásonovi zrazuje svou rodinu i vlast, sama je však lásonem opuštěna, mstí se smrtí jejich dvou synů a lásonovy manželky Glauky

KOMEDIE

- zesměšňuje jevy života, šťastný, smírný konec
- útok na politické poměry, soudobou morálku

Aristofanes

- ukazoval na úpadek athénské demokracie, sociální nespravedlnost a hrabivost

Ptáci

- fantastický příběh
- Athéňané uskuteční lepší svět v ptačím státě

Lysistraté

- téma dívčí války
- ženy odpíráním manželských povinností donutí muže ukončit válku

Rozvíjejí se i další obory:

Dějepisectví

Řečnictví - Démosthenés

- vedl útočné řeči proti Filipu II. Makedonskému
- filipiky = veřejné útočné řeči (u nás Jan Blahoslav - *Filipika proti misomusům* = nepřátelům vzdělání)

Filozofie - Sokrates, Platon, Aristoteles

Římská literatura

3. stol. př. n. l. - do roku 476 (zánik Západořímské říše)

- překlady řeckých děl do latiny, přebírali literární druhy a žánry

- navázali na řeckou vědu, filozofii, mytologii

- Římané dávali přednost **komediím** před tragédiemi - divadlo tedy bylo jednou z mnoha světských zábav; později se uplatňovalo heslo „chléb a hry“ - římscí císaři v době úpadku říše dávali prostým lidem jídlo a zábavu, aby odvrátili jejich pozornost od problémů země

- kromě dramatu i rozvoj **poezie, řečnictví (Cicero), historie (Caesar), filozofie (Seneca)**

Titus Maccius Plautus (254-184 př. n. l.)

Komedie o hrnci - o lakomci

(Molière - Lakomec)

Publius OVIDIUS Naso (43 př. n. l. - 17/18 n. l.)

- největší římský básník

Umění milovat

- rady mužům a ženám, jak získat a udržet si lásku

- zachycuje zvyky římské společnosti (prostředí vhodné ke schůzkám, seznamování při společenských příležitostech)

Proměny (Metamorfózy)

- vrchol Ovidiovy tvorby; 250 bájí, motiv proměny člověka - v nesmrtelnou bytost, zvíře, rostlinu...

Žalozpěvy

- elegie vzniklé ve vyhnanství

elegie (z řečtiny), česky **žalozpěv**, je žánr lyriky vyjadřující smutek a stesk, např. Nad ztrátou blízkého člověka, nad dávno uplynulými krásnými chvílemi, nad ztrátou rodné země

Řecká a římská literatura ve frazeologii

krásný jako Adonis - označení pro krasavce, často ironické; mladík, o jehož přízeň soupeřily dokonce řecké bohyně Afrodita a Persefóné

Ariadnina nit (vodítko, pomoc) - poté co Theseus Ariadnu opustil, její krása prý uchvátila boha Dionýsa, který se s ní oženil

echo (ozvěna) - Échó byla nymfa, která svou upovídaností odvracela pozornost bohyně Héry od milostných dobrodružství jejího manžela; Héra ji proto potrestala tím, že Écho už mohla jen opakovat poslední slova, která zaslechla; hovorově dát někomu echo = varovat ho

narcisismus (přehnaný obdiv k vlastní osobě) - Narcis byl mladík proslavený svou krásou, který se zamiloval do svého odrazu na vodní hladině - byl tak potrestán za to, že odmítal všechny své obdivovatele

oidipovský komplex - termín používaný v psychoanalýze k označení náklonnosti syna k matce, s agresivním vztahem k otci; viz *Král Oidipus*

sisyfovská práce (zbytečná, marná) - Sisyfos byl údajně nejlistivější ze všech smrtelníků, neměl žádné skrupule a za to byl bohy potrestán - musel valit do kopce obrovský kámen, který se vždycky skutálel zpět dolů

Tantalova muka (velké fyzické i duševní utrpení) - Tantalos byl synem boha Dia; aby prověřil vševědoucnost bohů, jednou je pozval na hostinu a předložil jim vařené maso vlastního syna Pelopa; bohové Pelopa oživilí a Tantalova přísně potrestali - v podsvětí trpěl neustálou žízní a hladem

STŘEDOVĚKÁ EVROPSKÁ LITERATURA

středověk = rok 476 (rozpad západoorímské říše) – 1492 (objevení Ameriky – Kryštof Kolumbus)

- období válek, epidemií, křížových výprav, ALE rozvoj měst, vznik univerzit, literatury v národních jazycích, feudalismus jako nový společenský řád, trojí lid
- hlavní ideou křesťanství - smyslem života vztah člověka k Bohu
- centra: kláštery, chrámy, školy, univerzity
- umění: románský sloh, gotika, počátek renesance

Znaky středověké literatury

- znalost čtení a psaní byla omezena na duchovenstvo, proto literaturu šířili zpočátku pouze ústně profesionální pěvci a přednášeči, nazývaní **trubadúři** – sami přednášeli nebo zpívali a doprovázeli se na strunný nástroj
- pro snazší zapamatování byla většina děl veršovaná
- cílem středověké literatury poučovat, dojímat a vychovávat
- zpočátku byla díla psána výhradně latinsky, řecky nebo staroslověnsky, tedy jazyky uznávanými církví, teprve od 12.st. se literatura rozděluje podle národních celků
- později, vlivem křížových výprav, pronikají do literatury dobrodružné motivy
- literatura využívala alegorii, symboliku čísel a barev
- rozvíjela se literatura duchovní a světská

Žánry:

hrdinský a rytířský epos

- ve verších
- hlavním hrdinou ctnostný šlechtic = statečný, věrný králi, uvědomělý křesťan, ochránce slabých, uctívá ženy silně idealizovaný
- mnoho postav, obšírné popisy
- žádná autorská práva → stejný motiv, neoriginální díla

Beowulf

- nejstarší hrdinský epos z Anglie
- o hrdinských činech hrdiny Beowulfa - bojuje s netvory, čarodějnicí, drakem, je však zraněn, zemře, vládu stihne předat nejstatečnějšímu rytíři → alegorie boje dobra se zlem

Píseň o Rolandovi

- nejznámější francouzský hrdinský epos, který líčí časy Karla Velikého (11.st.)
- Roland, velitel zadního voje křížové výpravy, je zrazen nevlastním otcem a překvapen nepřáteli. Děj se odehrává v době vlády Karla Velikého a válek se Saracény. Saracéni spolu s nevlastním otcem rytíře Rolanda Ganelonem přimějí Karla falešnými sliby, aby se svým vojskem odtáhl, ale v Roncevalském průsmyku napadnou zadní část Karlova vojska, kterou vede rytíř Roland. Roland odmítá zatroubit na zázračný roh Olifant, aby povolal Karlovu pomoc, a bojuje dál proti nepřátelské přesile. Teprve když přijde v bitvě o svůj kouzelný meč Durandal, zatroubí raněný Roland na Olifant tak silně, že přitom umírá. Karel s vojskem přichází nazpět a poráží Saracény, křesťanství vítězí. Zrádce Ganelon, který celou léčku připravil, je rozčtvrcen. Králi se ve snu zjevuje archanděl Gabriel a nabádá ho k nové křížové výpravě.
- kontrast věrnosti a zrady, křesťanství a světa nevěřících – dramatičnost

duchovní lyrika – modlitby, písně

světská lyrika – milostné písně, alba, svítáníčka – loučení milenců na úsvitu dne

cestopisy – Marco Polo – Milión – zážitky z 17letého pobytu v Číně

legandy – vypráví o narození, životě, utrpení, mučení i usmrcení, tedy **o životě světců** a světic

duchovní drama – z náboženských her později vzniklo světské drama

ČESKÁ STŘEDOVĚKÁ LITERATURA

- na našem území Velkomoravská říše (833-906)
- vládne kníže Rastislav → roku 862 požádá byzantského císaře Michala III. o učitele křesťanství, aby víra byla šířena ve srozumitelném jazyce
- v roce 863 přicházejí bratři **KONSTANTIN** (827-869) a **METODĚJ** (813-885); (jméno Cyril získává Konstantin po řeholním křtu) - bratři ze Soluně, kteří v rámci své misie na Velké Moravě prosadili staroslověnštinu jako bohoslužebný jazyk, pro který Konstantin vytvořil také písmo označované jako **hlaholice**
- roku 906 se rozpadá Velkomoravská říše → nástup rodu Přemyslovců (do 1306 - vražda Václava III.) → těžiště kultury se přesunulo do Čech (latina versus staroslověnština - v 11. stol. vítězí latina)

Přínos Cyrila a Metoděje

jazyk: **staroslověnština** = jazyk Slovanů z okolí Soluně; makedonský dialekt starobulharského jazyka
písmo:

hlaholice = z písmen malé řecké abecedy

cyrilice = z písmen velké řecké abecedy; základ např. pro azbuku

Literární památky Velkomoravské říše

Proglas - veršovaná předmluva k překladu evangelia

- zdůrazňuje právo člověka na konání bohoslužeb v mateřském jazyce
- autorem Konstantin
- první dochovaná slovanská báseň

Panonské legendy - Život Konstantinův; Život Metodějův

- psali jejich žáci, obrany díla věrozvěstů
- popis jejich života, výklad názorů
- neobsahují motivy typické pro legendy (zázraky, mučednictví)

OBDOBÍ BOJE STAROSLOVĚNŠTINY S LATINOU (10. - 11. STOLETÍ)

- po zániku Velké Moravy centrum kultury v Čechách Přemyslovci hledali oporu v německé říši – rozvoj latinské vzdělanosti a liturgie (založení pražského biskupství)
- latina ve 2. pol. 11. stol. vítězí
- **Sázavský klášter** – střediskem staroslověnské kultury, než byli slovanští mniši vyhnáni na konci 11. st.

Latinsky psaná literatura

Kristiánova legenda

= **Život a umučení sv. Václava a sv. Ludmily, jeho babičky**

- psána prózou, latinsky
- autor zde píše o dějinách českého křesťanství, které navazuje na cyrilometodějskou tradici
- líčí životy a skutky obou světců

Svatý **Václav** byl český kníže a světec, který je hlavním patronem českého národa a symbolem české státnosti. Podle pověsti byl vychováván svou babičkou sv. Ludmilou (svatořečena ve 12. století) a vzdělával se na Budči. Jako kníže, po porážce od saského krále Jindřicha Ptáčníka, dokázal zachovat suverenitu českého státu a založil rotundu svatého Víta, hlavní kostel knížectví. Podle legendy byl zavražděn ve Staré Boleslavi služebníky svého bratra Boleslava poté, co se ho sám Boleslav pokusil zabít. Boleslav díky tomu převzal vládu.

Po smrti začal být Václav uctíván jako svatý pro svou v legendách mu připisovanou zbožnost (péče o rozšíření křesťanské víry v národě, vlastnoruční pěstování vína a obilí, pro svaté přijímání, péči o chudé, nemocné, otroky a vězně, stavění kostelů, kácení šibenic, ničení pohanských svatyní a posmrtné zázraky.) Jelikož sehrál důležitou úlohu při koncepci české státnosti, stal se symbolem českého státu, např. v Kodexu vyšehradském, na mincích nebo na Myslbekové pomníku.

Svatá **Ludmila** byla manželkou prvního historicky doloženého Přemyslovce, knížete Bořivoje I., matkou knížete Vratislava I., babičkou sv. Václava a chronologicky první českou svatou. Byla uškrćena šálou (šátkem), která se později stala symbolem sv. Ludmily. Její snacha Drahomíra poté nad místem smrti Ludmily vybuřovala chrám sv. Michala (podle legend proto, aby zázraky, které se po její smrti na místě skonu děly, nebyly přičítány Ludmile, ale světcí kterému byl chrám zasvěcen). Roku 925 nechal mladý kníže Václav přenést její ostatky z Tetína do Prahy, do kostela sv. Jiří poblíž knížecího sídla.

Kosmas 1045-1125

zakladatel českého dějepisectví; děkan svatovítské kapituly, vzdělanec

napsal Kroniku českou (Chronica Boemorum)

- **první latinsky psaná česká kronika**

kronika = zápis historických událostí v chronologickém sledu

- **české dějiny od nejstarších dob (příchod praotce Čecha) do roku 1125**

- prameny: tzv. bájná vyprávění starců, vypravování pamětníků, osobní zkušenosti

- tendenční – zamlčuje staroslověnskou vzdělanost, silně propřemyslovská

- psána **prózou**, středověkou **latinou** s **bohemikou**

POČÁTKY ČESKY PSANÉ LITERATURY

- Na přelomu 11. a 12. st. se v latinských, ale i staroslověnských textech objevovala tzv. bohemika a glosy.

bohemika = česká slova (jména místní, vlastní, odborná) v cizím textu

glosy = česky psané poznámky na okraji nebo uvnitř textu mezi řádky, které blíže objasňují význam neshadno pochopitelné pasáže nebo slova

Hospodine, pomiluj ny (pomiluj ny = smiluj se nad námi)

- první česká duchovní píseň z 2. pol. 10. st., prvky staroslověnštiny, ale dochovala se v počestěle podobě

- zpívala se i mimo kostel při slavnostních příležitostech (také jako píseň válečná)

- stala se jakousi hymnou

- Karel IV. Ji zařadil do korunovačního řádu, oblíbě se těšila i v době husitské

14. st.

- v průběhu 14. st. zaujala česky psaná literatura rovnocenné postavení s písemnictvím latinským, vznikala jak duchovní, tak světská literatura, čímž došlo k žánrovému i čtenářskému rozšíření

- Nejdůležitějšími tendencemi literatury tohoto období byly

LAICIZACE = ZESVĚTŠTĚNÍ – literatura už nemá církevní charakter

DEMOKRATIZACE = ZLIDOVĚNÍ

Alexandreida

- 13.-14. stol. , rytířský epos, psán česky

- populární téma středověké epiky - Alexandr Makedonský jako ideál panovníka (u nás rysy Přemysla Otakara II.)

- v české literatuře vysoká umělecká kvalita

- původně 8 500 veršů, dochovalo se 4 000 veršů

- autor anonymní, ale vzdělaný (styl jazyka), povyšuje se nad měšťany (vyšší vrstva)
- autor Alexandreidy projevil ve svém díle také vlastenecké smýšlení; touží po tom, aby český král měl stejné přednosti jako Alexandr Veliký, protože pak by již českým zemím nehrozilo nebezpečí od německých přistěhovalců
- určeno pro vyšší vrstvy

Kronika tak řečeného Dalimila

- **první česky psaná veršovaná kronika**
- od stavby Babylonské věže po rok 1314 (vláda Jana Lucemburského)
- 4500 veršů
- autor anonymní, patrně nižší šlechtic, vlastenec podporující u čtenáře národní zájmy
- autor nabádá ke znalosti vlastních tradic a hrdosti na český původ, odmítá se smířit s německou šlechtou i měšťanstvem
- politický text, důležitý vlastenecký ráz a obava z přílivu cizinců - pověst o Oldřichovi a Boženě: „*Chci žít s českou selkou skrovnou spíše než s Němkou, s císařovnou. Pouto krve vždy je silné, Němka k Čechům sotva přilne.*“
- není tak historicky spolehlivá jako Kosmova kronika, ale pro svou podporu češství se stala vyhledávanou v těžkých dobách našeho národa (po r. 1620, v době nár. obrození, nástup nacismu)

DRAMA

- vznikalo z církevních obřadů
- vycházelo z událostí spjatých s Kristovou smrtí
- téma: tři Marie jdou ke Kristovu hrobu, aby jeho tělo pomazaly mastmi → hrob je prázdný, Kristus vstal z mrtvých
- postupně hra obsahovala komické a parodické prvky - vykázána z kostela

Mastičkář

- nejstarší české drama ze 14. stol. (fraška) - zlomek velikonoční hry, ale v lidovém prostředí
- odehrává se na středověkém trhu, kde Marie kupují zázračné masti, jimiž chtějí balzamovat Kristovo tělo
- drsná komika, zesměšnění šarlatánských prodavačů, kteří vychvalují své masti
- mastičkář Severin (vzdělaný, zlíštný) a dva pomocníci – Rubín (výřečný – vychvaluje léky, lidový) a Postrpalk
- jazyk knižní, hovorový až vulgární

Žákovská (vagantská) poezie

- potulný student = vagant
- zvláštní typ literatury - psali ji univerzitní studenti (Karlova univerzita – 1348) v latině nebo v jazyce svého národa (polsky, česky, německy...)
- tzv. **makarónská poezie** (spojení češtiny s latinou)

Podkoní a žák

- satira z konce 14. stol.
- spor panského sluhy (podkoního) a studenta o to, kdo má lepší postavení ve společnosti, koho si lidé více váží, hádka probíhá v hospodě a vrcholí rvačkou → z dialogu vyplývá bída obou, ironické shrnutí nuzoty obou
- forma dialogu, živý, přístupný jazyk
- sociální satira (využívá komičnost, výsměch, ironii ke kritice nedostatků a záporných jevů – společnosti)

LITERATURA PŘEDHUSITSKÁ A HUSITSKÁ – konec 14. st. - pol. 15. st

1409 - Dekret kutnohorský - mění poměr hlasů na pražské univerzitě ve prospěch Čechů 3:1 (hlas mají Bavoři, Sasové, Poláci) → odliv cizinců z Prahy

6.7. 1415 upálen mistr Jan Hus 1419 - počátek husitství - chudina se zmocnila vlády na Novém Městě

Literatura

- prolomení hranice mezi světskou a duchovní literaturou
- **náboženská literatura určená pro laiky**
- převážně **česky**, literatura určena Čechům
- **prostá forma, srozumitelnost**
- aktuální a kritický postoj ke skutečnosti
- **literární žánry**: satira, traktát, kázání, duchovní píseň
- satira** = kritika nedostatků
- traktát** = středověké učené pojednání na filozofické nebo náboženské téma
- kázání** = výklad částí Bible, působivost živého slova, funkce informační a agitační

- vrcholí procesy:

- **počešťování literatury** = čeština i v oblasti teologické a správní
- **demokratizace** = literatura pro lid
- **laicizace** = zesvětštění, sepectí s dobovými problémy

Husovi předchůdci

- kazatelé a spisovatelé, kteří **kritizovali** společnost a **církev, žádali jejich nápravu**
- **církev** totiž byla **zbohatlá, zesvětštělá** (náboženský a mravní úpadek katolické církve)

Tomáš Štítiny ze Štítného

- uvedl češtinu do teologické literatury
- naučná próza
- zpřístupnil nejvyšší soudobou vzdělanost širšímu čtenářstvu
- věcné, srozumitelné vyjadřování, dokonalý jazyk

Mistr Jan Hus (asi 1371 - 1415)

- narozen asi roku 1371 v Husinci u Prachatic
- vystudoval Karlovu univerzitu, kde později přednášel
- vysvěcen na kněze
- stal se českým **kazatelem v Betlémské kapli**
- obracel se jak k učencům (latinskými texty a kázáním), tak k lidovým vrstvám (česky)
- ve svém kázání se zastával chudých, postavil se **proti prodeji odpustků** → z nich se nejvíce obohacuje papež
- kritizoval církev – bohatství, rozmařilost, mravní zkaženost, jejich život nebyl v souladu s Biblií
- do Betlémské kaple chodilo čím dál více lidí → zákaz českých kázání, nad Prahou vyneseno interdikt (zákaz vykonávání církevních obřadů v češtině) a na Husa uvalena klatba
- káže na Kozím hrádku u Tábora, poté pobýval na hradě Krakovec u Rakovníka (tady začíná psát česky)
- roku 1414 Kostnický koncil (v Německu – Konstanz) - řeší se stav církve a víry, sem patřil i případ Husa; Hus přijíždí do Kostnice, aby obhájil své učení → nemá šanci svobodně diskutovat, své učení neodvolá
- 6.7. 1415 v Kostnici upálen jako kacíř

O církvi (De ecclesia)

- latinský spis
- hlavou církve Kristus, nikoli papež - ten žije v hříchu; nabádá lid, aby papeže neposlouchal → hlavní zbraň proti Husovi v Kostnici

Knížky o svatokupectví

- česky
- ostrá kritika církve, jejího bohatství, zištnosti, prodeje odpustků

Výklad Viery, Desatera a Páteře (Otčenáš)

- česky
- výklad tří modliteb - určeno pro ty, kdo se nemohli účastnit kázání

Postila – česky, soubor kázání z Betlémské kaple, výklad částí evangelia

De orthographia Bohemica (O pravopise českém)

- snažil se o zjednodušení pravopisu → odstranění spřežek o zavedl tzv. **nabodenička** - krátká (tečky) a dlouhá (čárky), ta se proměnila v **háčky a čárky**;
spřežkový pravopis nahradil diakritickým: aa > á; cz > č; rz > ř
- dbal o správnou výslovnost, odstranil archaismy, nahrazoval německá slova českými
- po Husově smrti boje za spravedlivější uspořádání společnosti
- husitské písně

RENESSANCE A HUMANISMUS V EVROPSKÉ LITERATUŘE

poč. 14. st. (Itálie) – 16. st.

- od konce 13. stol. proběhly zásadní společenské změny v Evropě
- **zámořské objevy** (Kryštof Kolumbus, Vasco da Gama) → **rozvoj obchodu**
- 15. stol. → **objev knihtisku** (Johannes Gutenberg)
- přírodní objevy (Mikuláš Koperník, Galileo Galilei → heliocentrismus, Giordano Bruno)
- ideálem všestranně zaměřený umělec a vědec
- **církevní učení** prozkoumáno rozumem a **podrobováno kritice** → v některých zemích náboženské nepokoje a lidová hnutí reformace - úsilí o nápravu církve, proti zjištění a hromadění majetku (reformátoři John Wycliffe, u nás Jan Hus, Petr Chelčický a Jednota bratrská, v Německu Martin Luther)

Humanismus

- myšlenkový směr renesance, soubor názorů, postojů, životní program
- z lat. *humanus* = lidský nový ideál vzdělání = snaha **poznávat člověka, ne Boha**

Renesance

- umělecký směr, vzniká v Itálii (Florence) na přelomu 13. a 14. stol. → odtud do celé Evropy
- pojem z franc. *renaissance* = **znovuzrození**
- proti středověku a proti církvi → v centru pozornosti **není Bůh, ale ČLOVĚK**
- touha po pravdivém **poznání člověka a pozemského života** (proti středověkému poznání boha a zájmu o posmrtný život)
- orientuje se na aktivní a plně prožitý **pozemský život**, ne na naději na vykoupení
- **vzorem antika**

- rozvoj literatur v národních jazycích (místo latiny)

Významní umělci a památky

- chrám sv. Petra v Římě, palác Louvre v Paříži, zámky na Loiře, zámek v Litomyšli
- renesanční umělci: *Leonardo da Vinci* (Mona Lisa, Poslední večeře), *Michelangelo Buonarroti* (socha Davida, Poslední soud v Sixtinské kapli), *Rafael Santi* (Tři Grácie), *Sandro Botticelli* (Zrození Venuše), *Albrecht Dürer* (Růžencová slavnost), *Hieronymus Bosch* (Zahrada pozemských rozkoší)

ITÁLIE

Dante Alighieri [dante aligjéri] (1265 - 1321)

- básník z Florencie

Božská komedie - rozsáhlá epická báseň

- inspirováno Beatricí (nenaplněná láska);
- básník zabloudí v **temném lese** (lidský svět) a je ohrožován třemi šelmami (pardál - smyslnost; lev - pýcha; vlčice - lakomství); zemřelá milenka Beatrice mu na pomoc posílá **básníka Vergilia**, který ho přivádí do podsvětí, prochází **peklem**, kde se setkávají s hříšníky odpykávající si své tresty. Básník zde vede rozhovory s různými osobnostmi (teology, vladaři, filozofy). Pak přicházejí do **očistce**, kde se lidské duše očišťují od hříchů. Na konci očistce se autora ujímá sama Beatrice (= ideál dokonalosti, vrchol lidských ctností) → Vergilius je pohan a nesmí vstoupit do ráje
- typické znaky díla: magické číslo 3** → typické pro tu dobu (3 díly, 33 zpěvů, 3 šelmy, 3 hlavní postavy);
- motiv putování** → časté v pozdější literatuře (*J. A. Komenský, J. Milton, J. Kollár*);
- inspirace antikou** (*Vergilius*); **původně jen název Komédie** (každé dílo, které končí dobře); „Božská“ dodal až Boccaccio

Francesco Petrarca [frančesko petrarka] (1304-1374)

- italský básník, prozaik
- tvůrce *sonetu*

sonet = lyrická báseň většinou na milostné téma o 14 verších se schématem 4+4+3+3

- představitel milostné poezie → nenaplněná láska ke šlechtičně Lauře

Zpěvník - sonety pro milovanou Lauru - je popisována její tělesná krása, básníkem je milována, nenáviděna i proklínána

Giovanni Boccaccio [džovany bokačo] (1313-1375)

- básník a novelista
- **zakladatel italské prózy**

Dekameron

- soubor 100 novel, které si po dobu deseti dnů vypráví deset lidí (sedm dam a tři šlechtici); utekli z Florencie před morem na venkov - vyprávěním si krátí čas; různá témata: o milencích, o lidech, jejichž láska špatně skončila, o tom, jak ženy obalamutily své muže... → veselé příběhy, laškovné
  - název utvořen ze slov *deka* = deset, *hemera* = den
  - *rámcová kompozice* (několik příběhů je vloženo do základního, postupně je tento základní příběh odsunut do pozadí); v době, kdy dílo psal, v Itálii opravdu řádil mor
  - církve dílo odsoudila
  - zcela světská témata (např. láska, nevěra)
  - kritika soudobých mravů (je úsměvná, ironická), měšťanstva, duchovenstva, jejich chamtivosti, hlouposti apod.
  - žena jako rovnocenný partner muže
- novela** = kratší prozaický útvar s překvapivým obratem v závěru; nezabírá dlouhý časový úsek, omezený počet postav

FRANCIE

François Villon [fransoa vijon] (asi 1431 - asi 1463)

- adoptován pařížským knězem → za jeho peníze vystudoval fakultu svobodných umění
- několikrát vězněn za krádeže, výtržnictví, za vraždu soka v lásce mu hrozil trest smrti
- tulák, bohém, 1. prokletý básník – nechoten smířit se se soudobou společností
- ukryl se na venkově, po omilostnění zpět do Paříže, znovu zatčen a odsouzen k oběšení
- trest zmírněn na 10 let vyhnanství z Paříže

Malý testament

- závěť
- krátké ironické verše, ve kterých se loučí s přáteli a městem

Velký testament

- báseň, vysmívá se sám sobě i celé společnosti; nade vše miluje život, ženskou krásu a rozkoš
- básně píše formou tzv. **villonské balady**

villonská balada = tři sloky po 7-12 verších, poslední sloka je čtyřveršová a tvoří tzv. poslání; závěrečné verše slok i poslání tvoří refrén

autoři, kteří používali villonskou baladu: *Vítězslav Nezval*, *Jaroslav Vrchlický*
díla inspirovaná osudy F. Villona: *Osvobozené divadlo - Balada z hadrů*

ŠPANĚLSKO

Miguel de Cervantes y Saavedra [miguel de servantes i savedra] (1547-1616)

- voják a spisovatel z rodiny zchudlého šlechtice - nemohl studovat → armáda
- v námořní bitvě přišel o levou ruku, v zajetí v Alžíru (odvlečen piráty), celý život prožil v bídě
- zakladatel novodobého románu

Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha [don kichot de la manča]

- dvoudílný rytířský román s titulním hrdinou - zchudlým šlechticem; ten se jako čtenář rytířských románů zhlédl v nereálném světě dokonalých rytířů - touží obnovit jejich slávu, napravovat křivdy a prokazovat šlechtetnost – napravovat křivdy, prokazovat odvahu (= přežitek, nemožné nelze prosadit);
- se svým sluhou se vydává do světa - má problém rozeznat realitu od své fikce

Děj: Hlavním hrdinou románu je chudý zeman, který je vášnivý čtenář dobrodružných a rytířských románů. Zhlédne se v jejich neskutečném světě, kde jsou hrdinové – rytíři – ideální, spravedliví, nebojácní a v lásce stálí.

Proto se jim chce podobat, chce obnovit jejich ctnosti a slávu, rozhodne se, že bude potulným rytířem. Vyzbrojí se starým kopím, štítem, helmicí, svého sešlého koně nazve vznešeně Rocinante. Vyvolí si i vzdálenou paní svého srdce (jde o dívku z vedlejší vesnice) a pojmenuje ji Dulcinea z Tobosa. Je natolik ponořen do fantazie, že není schopen vnímat reálně okolní svět. Přetváří ho svým chováním, které se ostatním jeví jako bláznivé. Jako správný rytíř musí mít i svého zbrojnoše, jímž se stává Sancho Panza, tloušťík, kterému Quijote slíbí za věrné služby vladaření na ostrově. Ten spolu však teprve musejí dobýt. Quijote zažívá směšná dobrodružství (bojuje s větrnými mlýny jako s obry, se stádem ovcí jako s nepřátelskou armádou) a je svému okolí jen pro smích. Po mnoha útrapách, kdy bojuje za své ideály, za něž je ochoten nasadit i svůj život, se vrací domů. Probouzí se ze svých iluzí a umírá. Sancho Panza mu na smrtelné posteli slibuje, že bude v jeho boji dál pokračovat, na konci románu je to právě on, kdo podléhá víře ve spravedlnost a nezištnou lásku.

- **hlavní postavy:** don Quijote, Sancho Panza, Dulcinea z Tobosu (žena, kvůli níž se vydávají do světa), kůň Rocinante

- **don Quijote** = snílek a fantasta schopný obětovat vše pro své ideály, směšný, ale obdivuhodný svou obětavostí

- **Sancho Panza** = praktický venkovan, realista, jedlík, má smysl pro realitu a dobré živobytí
boj s větrnými mlýny - v románu hlavní hrdina vidí mlýny jako obry a marně s nimi bojuje - rčení pro předem prohraný boj

význam románu: nejen satira na minulost, ale i na nedostatky tehdejší společnosti

ANGLIE

William Shakespeare [viljem šejkspír] (1564-1616)

- největší anglický básník a dramatik
- narozen ve Stratfordu nad Avonou v rodině rukavičkáře
- oženil se v 18 letech
- odešel do Londýna k herecké společnosti
- stal se spolumajitelem, dramatikem a hercem divadla *Globe*
- před svou smrtí se vrátil do Stratfordu

Charakteristika díla:

- napsal 37 her
- obraz pozemského života, kladných i záporných lidských vlastností (žárlivost, vášeň, přátelství, věrnost, touha po moci, majetku, nenávisť)
- je autorem plně renesančním, jeho dílo je zcela světské, hrdinové jsou sami strůjci svých osudů
- postavy jsou světské, přirozené, zároveň veselé, směšné, tragické, odvážné, ale i zlé
- charaktery jeho postav jsou nadčasové
- hrdinky Shakespeareových her jsou energické, nepodřízené, samostatně rozhodující o svém životě, prosazují své představy o životě a lásce - v rozporu se středověkou představou ženy (=světice, pokorná)

- lidový jazyk
- komické prvky nejsou odděleny od tragických
- dramata psána **blankversem** = nerýmovaný verš, který se střídá s prozaizovanou řečí – jazyk veršovaný se tedy střídá s prózou

Historické hry:

Jindřich IV.

Jindřich V.

Jindřich VI.

Richard II.

Richard III.

Julius Ceasar

Komedie:

- v komediích se vysmívá lidské hlouposti, namyšlenosti a přežitkům

Veselé paničky windsorské

Kupec benátský

Sen noci svatojánské

Mnoho povyku pro nic

Jak se vám líbí

Zkrocení zlé ženy

Odehrává se v italské Padově. Bohatý Baptista má dvě dcery, Blanku (má tři nápadníky) a Kateřinu (výbušné povahy, nikdo ji nechce). Baptista podmíní sňatek Blanky tím, že se musí vdát i Kateřina. Šlechtic Petruccio zkrotí Kateřinu a ta na konci nabádá všechny ženy k úplné podřízenosti svým mužům.

Tragédie:

- příčinou tragédie je lidská vášeň nebo náhoda

Romeo a Julie

- tragický milostný námět
- konflikt dvou nepřátelených rodů a oslava síly lásky dvou lidí

Děj

V severoitalské Veroně žily dva nepřátelené rody, rod Monteků a rod Kapuletů. Romeo pocházel z rodu Monteků a dostal se se svými přáteli na ples Kapuletů, kde se zamiloval do Kapuletovy dcery Julie. Ta jeho lásku opětuje a oba přemluví kněze Vavřince, aby je tajně oddal. Druhý den dochází k pouliční šarvátce, při které Tybalt (bratranec Julie) zabije Romeova přítele Mercucia. Romeo chce pomstít smrt svého přítele a zabije Tybalt, proto je vyhoštěn z Verony. Rodiče Julie chtějí, aby se provdala za mladého šlechtice Parise. Ta však zůstává věrná Romeovi, a proto se uchyluje k Vavřincovi a žádá ho o pomoc. Vavřinec jí dává lektvar, po jehož vypití vypadá dva dny jako mrtvá. V den svatby s Parisem Julie vypije tekutinu a je pohřbena v hrobce Kapuletů. Vavřinec posílá Romeovi zprávu, posel však není vypuštěn z města. Než Vavřinec sežene nového posla, dostane se k Romeovi sluha Baltazar, který neví nic o tajném plánu a řekne mu o smrti Julie. Romeo odjíždí k hrobce Kapuletů. Tam se setká s Parisem, kterého zabíjí. Když Romeo uvidí v hrobce mrtvou Julii, zatouží zemřít po jejím boku a vypije prudký jed. V ten moment se probouzí Julie, která spatří mrtvého Romea a probodne se dýkou. Až nad mrtvými dětmi se obě rodiny usmíří.

Hamlet, králevic dánský

- motiv pomsty
- úvahy o smyslu života, samotné lidské existenci
- odehrává na dánském hradě Elsinor; hlavní postavy: Hamlet, strýc Claudius (vrah Hamletova otce), Gertruda (Hamletova matka, vzala si Claudia), Polonius, Ofelie (dcera Polonia, milovala Hamleta), Laertes (bratr Ofelie, zabit Hamletem)

- Hamlet chce pomstít smrt svého otce, předstírá šílenství, je vyhnán do Anglie, kde má být zabit
→ vrací se, dojde ke smrti všech postav

Na hradě Elsinoru se dozvídá princ Hamlet od ducha mrtvého otce, že byl zavražděn svým bratrem Klaudiem. Princ předstírá šílenství a rozhodne se vraždu pomstít. Najme družinu herců, aby zahráli hru, v níž odhalí vraždu svého otce. Klaudius se ho chce zbavit, ale Hamlet jeho záměr odhalí. Omylem zabije komořího Polonia, jehož dcera Ofélie Hamleta miluje. Ofélie z nešťastné lásky zešílí a utopí se. Na jejím pohřbu potkává Hamlet jejího bratra Laerta, jehož Klaudius přemluví, aby Hamleta zabil. V souboji s Laertem sice Hamlet zvítězí, ale je poraněn otráveným rapírem (zbraní). Než zemře, zabije krále Klaudia. Umírá také královna, která vypije otrávený pohár, který Klaudius připravil pro Hamleta. Hamlet umírá a vyzývá, aby se dánským králem stal vojevůdce Fortinbras.

Král Lear – zklamání otcovské lásky a nevděk bohatě odměněných dcer (král má tři dcery, svůj majetek rozdělí mezi dvě, jedné nic nedá, ta ho ale má jediná ráda, což pozná až později)

Othello – motiv žárlivosti

Macbeth – motiv touhy po moci

Sonety:

- sbírka 154 sonetů, věnoval je mladému muži a černé dámě (jejich totožnost neznáme)
- námětem láska a krása
- mění formu sonetu na 4+4+4+2 (tzv. anglický sonet = blankvers)

HUMANISMUS V ČECHÁCH 70.léta 15. st. - 20. léta 17. st.

- na trůně Jagellonce střídají Habsburkové (od 1526) → vzrůstající církevní nepokoje (katoličtí Habsburkové versus nekatolická česká šlechta) → roku 1609 vydán Majestát Rudolfa Habsburského (svoboda vyznání)
- rozvoj řemeslné výroby → první manufaktury
- za vlády Rudolfa II. (1576-1611) Praha centrem vědy, výtvarného umění, literatury a hudby prosadily se u nás humanistické myšlenky
- vyrovnání se s kulturou jiných zemí
- o humanistické vzdělání se zasazovala Jednota bratrská - kvůli pronásledování přesídlila na Moravu - humanistická čeština vyspělým spisovným jazykem
- obsahově převaha literatury **naukového charakteru**
- literatura pro měšťanstvo, zaměřená k životní praxi
- význam knihtisku – rozšiřování literatury mezi lid
- lit. žánry: nauková literatura, gramatiky, slovníky, kroniky, cestopisy

Jan Blahoslav

- biskup Jednoty bratrské (sdružovala lidi z nižších vrstev, zakládala tiskárny, vydávala sborníky)
- znalec jazyka, mnohostranný vzdělanec
- **Gramatika česká** – rozsáhlé dílo o jazyce
- přeložil do češtiny Nový zákon
- navázali na něj další členové Jednoty bratrské vytvořením šestidílné Bible kralické, která se stala vzorem spisovné češtiny

Václav Hájek z Libočan

Kronika česká

- důležitý zdroj informací o minulosti českých zemí od příchodu praotce Čecha až po korunovaci Františka Habsburského (1526)
- vypravěčské umění
- čerpá i z Kosmovy kroniky, ale co nevěděl, to si domyslel - proto historické nepřesnosti
- obliba u čtenářstva

BAROKO V EVROPĚ I ČESKÉ LITERATUŘE

17. století

- období válek (třicetiletá 1618 – 1648) a nejistot
- důraz ve **víru v boha**
- snaha povznést lidi od pozemského života plného utrpení **k bohu**
- literatura se vrací ke středověkým žánrům – legenda, epos, duchovní píseň
- doba baroka poznamenána třicetiletou válkou, morem, absolutismem Habsburků (1526-1918), rekatolizací, zhoršením národního vývoje
- po bitvě na Bílé hoře (1620) došlo k násilné rekatolizaci země → hromadná emigrace z náboženských důvodů
- čeština byla vytlačována němčinou a udržovala se jen na venkově, literatura pak pouze ve formě lidové slovesnosti
- jezuité - rozvoj školství, elitní vzdělanost, nositelé kultury, misie, cenzura
- jezuita Antonín Koniáš sestavil **seznam zakázaných knih** – téměř třetina do té doby vydaných knih (brak, nekatolické kancionály a bible)

Bedřich Bridel (1619 - 1680)

- jezuitský misionář, překladatel, profesor rétoriky a poetiky, psal česky *duchovní lyriku*

Co Bůh? Člověk?

- rozsáhlá mystická skladba
- zamýšlí se nad tajemstvím boží existence a pomíjivostí lidského života (typický barokní kontrast)

Jan Amos Komenský (1592 – 1670)

- „učitel národů“
- nejdůležitější postava českého baroka, svým významem daleko přesahující tuto éru
- filozof, pedagog, historik, překladatel, poslední biskup Jednoty bratrské, evropský vzdělanec
- narozen zřejmě v Nivnici na Moravě (spor tří měst), pochován v Amsterdamu (Holandsko)
- studoval na bratrských školách v Přerově, poté na německých univerzitách v Heidelbergu a Herbornu, roku 1614 se pěšky vrátil na Moravu → učitel v Přerově
- manželka i dva synové umřeli na mor, oženil se znovu, manželka ho doprovodila do exilu
- od roku 1620 se skrýval, v roce 1628 odešel do exilu
- obýval v polském Lešně (třikrát, při třetím pobytu mu shořela většina připravovaných knih i osobní věci), v Anglii, ve Švédsku, v Uhrách, v Nizozemsku
- ve svém díle (asi 250 titulů) obsáhl mnoho oborů: pedagogiku, filozofii, teologii, český jazyk a literaturu
- jeho nadčasové myšlenky tvoří základ dnešní pedagogiky

Alegorická díla:

Labyrint světa a ráj srdce

- alegorická skladba; poutník (učenec Komenský) prochází městem (svět), aby si vybral vhodné povolání; provází ho Všeživý Všudybud (alegorie lidské zvědavosti, usiluje poznat svět) a Mámení (alegorie nedokonalosti lidského poznání, přejímá bez uvažování lidské názory, přizpůsobuje se nedostatkům); poutníkovi nasazují růžové brýle - ty idealizují svět, ale sesmeknou se a poutník vidí jen podvody, násilí atd. (lidé na sobě mají masky, vyměňují si je, dělají spoustu zbytečných věcí, ovládá je touha po snadném zisku, společenském postavení a bezstarostném životě). V zoufalství nad ubohým stavem společnosti chce poutník prchnout ze světa, východiskem a jedinou útěchou je mu Bůh a ráj jeho srdce = stává se samotářem s vírou v Boha
- je psané prózou, i když skladba má básnický ráz
- **satirická alegorie světa** (jako města)
- alegorie = využívá přeneseného významu v rámci celého díla, děj má doslovný a zároveň přenesený význam
- ostrá kritika tehdejší společnosti (touha po penězích, podvod, klam, války)

Kšaft umírající matky Jednoty bratrské

kšaft = závěť

- matka (= Jednota bratrská) promlouvá před svou smrtí k dětem rozptýleným v cizině a odkazuje jim všechno své duchovní bohatství
- Alegorickou formou závěti se autor snažil posílit ostatní příslušníky Jednoty bratrské, která je odsouzena k zániku. Vyjádřil přesvědčení, že Jednota bratrská splnila svou historickou úlohu a že její odkaz je dědictvím pro celý národ.

Pedagogické práce:

Velká didaktika

- latinsky
- základ pedagogiky
- přeložena do všech evropských jazyků
- zásady moderního vyučování a výchovy:
- vyučování pro všechny (bez ohledu na sociální rozdíly či pohlaví), zdarma a v mateřském jazyce
- v centru pozornosti žák, ne učitel
- důraz na praxi – učit vědomostem i dovednostem
- důležitá názornost vyučování (postup od známého k neznámému)
- snažil se odstranit ze škol mechanické slovní vědomosti bez znalosti věcí a jejich podstaty
- důraz na výcvik tělesných schopností a řemeslných dovedností
- spis obsahuje názor i na koncepci vzdělání: čtyři stupně vzdělání po šesti letech: 1. škola mateřská, 2. škola národní (obecná), 3. škola latinská (gymnázium), 4. univerzita (akademie) – doplněno cestováním

Informatorium školy mateřské

- pro matky, výchova v předškolním věku

Spisy praktické – učebnice:

Svět v obrazech (Orbis pictus)

- původně učebnice latiny
- 1. obrázková učebnice na světě
- spojení jazykového a věcného vyučování
- učebnice se stala vzorem pro učebnice cizích jazyků vůbec

Brána jazyků otevřená

- učebnice latiny, zároveň encyklopedie

Encyklopedické práce:

- práce na slovníku mateřštiny
- úsilí shrnout výsledky vědění (7dílný celek) – nedokončeno
- úsilí o poznání světa a výchovu člověka, spojil s úsilím o dorozumění mezi národy, o věčný mír
- doufal, že vzdělání povede k sbratření lidstva

pansofie = věda či filozofický směr, jenž se snaží skrze poznání a zahrnutí všech vědních oborů harmonizovat svět a zbourat například i jazykové bariéry mezi lidmi

KLASICISMUS 2.pol. 17. st., 18. st.

- umělecký směr, vznikl ve Francii
- navazuje na antiku
- jednotné principy a pevný řád
- přesnost, jasnost
- pevně stanovené pravidla – klasicistické drama dodržuje 3 jednoty: místa (příběh spjat s jedním místem), času (odehrává se během 24 hodin), děje (jedna základní dějová linie)
- úloha rozumu – rozumová kázeň a střídmost (v baroku vášnivost, mystičnost)

literární žánry se dělily:

a) vysoké - óda, epos, tragédie – veršované, o životě vysokých vrstev, např. vladařů, vojevůdců

b) nízké - komedie, fraška, bajka, satira - verš i próza, postavy neurozené, náměty se současnosti

FRANCIE

Molière [moljér] (1622-1673)

- vlastním jménem Jean-Baptiste Poquelin [žán batyst poklen]
- největší dramatik v období klasicismu
- na přání svého otce se měl stát notářem, zřekl se však úřadu, který měl převzít po otci, a rozhodl se pro divadlo
- vstoupil do kočovné herecké společnosti, s níž putoval po francouzském venkově, vymyslel si pseudonym
- založil vlastní divadelní společnosti
- zemřel přímo na jevišti, proslavil se zejména mezi chudinou
- mistr francouzské divadelní komedie, napsal 33 komedií, v níž navázal na tradici domácí **frašky** (jednoduchá forma komedie; objevují se zde jednoznačně kladné nebo záporné postavy) a **italské commedia dell'arte**
- čerpal z lidového prostředí a antických komedií
- kritický pohled na skutečnost, měšťanstvo, šlechtu, církve, satirický obraz nedostatků, výsměch lidským slabostem; smírné řešení konfliktu, hrdinové pojetí satiricky i humorně
- předváděl soudobou mravní problematiku – postavení žen ve společnosti, náboženské pokrytectví, chorobnou lakotu, donašečství atd.
- díky svým hrám měl nepříjemnosti s církví a s nepřáteli u královského dvora - těšil se ale ochraně krále Ludvíka XIV. → organizátor společenského života u královského dvora

KOMEDIE:

Lakomec

- inspirováno Plautovou Komedii o hrnci (z antiky)
- obraz ze života pařížských měšťanů v 17. st.
- Molière chtěl dokázat, jak peníze deformují přirozené lidské vztahy

Děj: Harpagon je sice bohatý, ale neuvěřitelný lakomec. Dokonce každou návštěvu podezírá z krádeže, i když ve skutečnosti nic neukradla, a své děti omezuje jakbysmet. Má dceru Elišku a syna Kleanta, který je nucen půjčovat si peníze všude odjinud, jen ne od svého otce. Harpagonova povaha způsobí, že jde ještě dál a intrikuje s životy svých potomků. Kleantes je zamilován do chudé dívky Mariany a chce otce požádat o svolení ke sňatku. Když tu otec syna překvapí výrokem, že to on si Marianu vezme! Zato svého Kleanta by rád oženil s bohatou vdovou a svou dceru Elišku, po uši zamilovanou do Valéra (sluha Harpagona), zase provdal za stárnoucího boháče Anselma. To odpoledne nalezne Kleantův sluha Čipera (= Štika; záleží na překladu; v originále La Flèche) poklad, zakopaný Harpagonem na zahradě, a ukradne ho, aby tak Kleantovi pomohl. Odcizený majetek v Harpagonovi probudí šílenství. Začne zběsile pátrat a podezřívá každého ve svém okolí a nepřestane, dokud se nedozví, že Valér se zasnoubil s jeho dcerou - v tu chvíli již přetéká a rudne vzteky, načež je přesvědčen, že Valéra oběsí. Ten však raději prozradí, že jeho otcem je Anselm - tedy vážený šlechtic a bohatý muž - a Mariana, Anselmova dcera, je jeho sestra. Kleantes svému otci navrhne, že peníze vrátí, ale pouze tehdy, dostane-li Marianu. Harpagon tak obětuje vše, jen aby získal své peníze zpět - jejich ztráta by pro něj znamenala konec všeho, a tak se Mariany vzdává. Když pozná pravý původ Mariany a Valéra a pochopí, že svatby jej nebudou stát jedinou mincí a své dceři taktéž nemusí dávat žádné věno a jemu ještě nechají ušít nové šaty, proti svatbě svých dětí najednou nic nenamítá... A tak se Valér může oženit s Eliškou a Kleantes si smí vzít za ženu Marianu.

Tartuffe [tartif] **neboli Podvodník** – proti církvi, Tartuffe slouží církevnímu řádu jako donašeč, získal si důvěru měšťáka Orgona, nabyl vlivu nad jeho rodinou, Orgon mu zcela podlehl, připsal mu jeho majetek

Don Juan – pokrytecký šlechtic, kritika rozmařilosti

Misantrop – kritika vypočítavosti šlechty

- komedie o mladém, citlivém, vzdělaném muži, který se snaží prorazit ve vysoké společnosti - tam přetvářka, všichni ho považují za asociálního podivína → stává se nepřítelem lidí = misantropem

Zdravý nemocný – vysmívá se hypochondrii, ale i šarlatánství, sobectví a pokrytectví lékařů

OSVÍCENSTVÍ

18. st.

- evropské myšlenkové hnutí 18. stol. ve Francii a Anglii

- rozvoj techniky, průmyslu i přírodních věd, proto stoupenci osvětlení prosazovali svobodu vědeckého bádání

- vychází z racionalismu - René Descartes (zdůrazňuje význam rozumu pro vědu, vzdělání, osvětu)

- důraz na rozum, vedle tolerance prosazovány i společenské a politické změny ve jménu pokroku

→ svoboda jednotlivce, nezávislost myšlení, svoboda přesvědčení

- proti absolutismu, církvi, konzervativnímu smýšlení

- kult rozumu spjatý s vírou v pokrok

- snaha o pravdivé poznání světa

- hlásali svobodu, rovnoprávnost všech občanů

- spisovatelé zároveň vědci, filozofové, historikové, publicisté

FRANCIE

Voltaire [voltér] (1694-1778)

- vlastním jménem François Marie-Arouet [fransoa mari arue]

- považován za nejvýznamnějšího představitele osvícenství

- ostře se stavěl proti církvi, feudálním institucím a fanatismu v jakékoli podobě

- pronásledován katolickou inkvizicí, jeho knihy byly zakázané, církev odmítla jeho ostatky pohřbít

- reprezentuje racionalismus 18. stol. - zastánce rozumu

- píše tzv. **filozofické povídky, filozofické romány**

- věří, že člověk je schopen dosáhnout lepší budoucnosti díky vědě, kultuře, zlepšování řádu

- vystupuje proti optimismu a víře v dobro celého světa

- přesvědčení o rovnosti všech lidí

Candide neboli Optimismus

- filozofický román o hledání lidského štěstí (kombinace epické složky s výraznou úvahovou složkou), forma dobrodružného cestopisu

- putování hlavního hrdiny a jeho sluhy světem

- kritický obraz soudobé společnosti

encyklopedisté vydali:

Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel

- obsahovala veškeré znalosti tehdejší vědy, umění a techniky (28 svazků)

- jeden z hlavních redaktorů: Denis Diderot

- společná myšlenka - vědění umožní řešit společenské problémy

ANGLIE

Daniel Defoe [denyel dyfou] (1660-1731)

- spisovatel, novinář, obchodník, politický agent působící ve Skotsku

Život a zvláštní podivná dobrodružství Robinsona Crusoa, námořníka z Yorku

- nový typ románu, tzv. dobrodružný (vznik právě v Anglii);

- inspirací skutečný příběh námořníka Alexandra Selkirka → na opuštěném ostrově strávil pět let

- hlavní hrdina, vypravěč (ich-forma), se po ztroskotání lodi dostane na pustý ostrov; s nemnoha

věcmi, které zachránil z lodi, s důvtipem a houževnatostí získává prostředky k životu → chová zvířata, pěstuje obilí, postaví si člun + po 28 letech zachráněn anglickou lodí

- oslava lidské práce, aktivity

- inspiroval další autory k psaní tzv. *robinsonád*

Jonathan Swift [džoneten svift] (1667-1745)

- anglický satirik

Gulliverovy cesty

- čtyřdílný alegorický, utopický, satirický román

- autor v knize kritizuje soudobé poměry v Anglii, nedostatky evropské civilizace a racionalismu

- forma fiktivního cestopisu + alegorie na mravy a společenské zřízení v Anglii

- hlavní hrdina navštíví čtyři země: Liliput, zemi obrů, létající ostrov a zemi, kde vládnou ušlechtilí koně, kterým slouží lidé

PREROMANTISMUS (někdy označován také jako SENTIMENTALISMUS) – od pol. 18. st.

- přechod mezi klasicismem a romantismem
- předstupeň romantismu
- důraz na cit
- odmítnutí konvencí, příkazů, řádu – i v umělecké tvorbě – požadavek tvůrčí svobody
- návrat k přírodě, k lidové slovesnosti
- ideálem prostý, nezkažený člověk, spjatý s přírodou

NĚMECKO

hnutí **Sturm und Drang** (Bouře a vzdor)

- proud německého preromantismu
- proti osvícenství a racionalismu
- prosazovali osobní svobodu, cit a vášně, kreativitu
- odmítali pravidla literatury
- město versus volnost přírody
- hlavním žánrem *drama*
- vzorem W. Shakespeare

Johann Wolfgang Goethe [géte] (1749-1832)

- jedna z největších osobností světové literatury
- básník, dramatik, vědec
- obdivoval antiku
- opakovaně se léčil v západočeských lázních → seznamuje se s českými obrozenci (*J. Dobrovský*)
- v 72 letech se tady také sblížil se sedmnáctiletou Ulrikou von Lewetzow

Utrpení mladého Werthera

- román v dopisech psaný ich-formou
- mladý muž řeší své milostné problémy sebevraždou

Faust

- dvoudílná veršovaná tragédie, která je vrcholem Goethovy tvorby
- filozofický spis (Faustova touha po poznání, vědění a jeho pouť životem je symbolická)
- námětem pověst o doktoru Faustovi, který v touze po poznání a štěstí prodal svou duši ďáblu (Mefistofeles); Bůh a ďábel se v nebi vsadí o Faustovu duši - Mefistofeles jej chce přivést na scestí, a proto se s Faustem vsadí. Nespokojenému Faustovi, toužícímu po stále novém poznání, nabídne Mefistofeles, zosobňující ďábla, své služby. Za to mu Faust slibuje svou duši, jestliže dosáhne uspokojení. Aby odvrátil Fausta od touhy po vědění, pokouší se ho Mefistofeles zlákat svody světa – uvede ho do veselé společnosti, omladí jej a pošle mu do cesty měšťanskou dívku Markétku, do níž se Faust zamiluje. Markétka však zaviní smrt své matky i bratra, který je zabit v souboji s Faustem. Ze zoufalství utopí své a Faustovo dítě a v žaláři očekává popravu. V druhém díle Faust zpočátku propadá zoufalství z Markétčiny smrti, proto jej Mefistofeles odvede na císařský dvůr, kde má zapomenout a rozptýlit se. Faust získává císařovu důvěru i vděčnost, když vynálezem papírových peněz zachrání říši před úpadkem. Pro dvorskou společnost vyvolává z podsvětí nejkrásnější ženu starověku, Helenu, má s ní syna a po smrti obou se vrací ke dvoru, aby si vyžádal od císaře za odměnu bažinatou krajinu u moře, kterou chce změnit v úrodnou půdu, na níž by žili svobodní lidé. V uskutečnění této vidiny spatřuje konečný smysl svého života. Ačkoli pocítil uspokojení a podle smlouvy s Mefistofelem by měla jeho duše propadnout peklu, přece jej zachraňuje ušlechtilý záměr pomáhat lidem. Faust se stává symbolem lidství.
- v pomoci lidem nachází uspokojení → může být spasen, Mefistofeles prohrává
- Faust postaven mezi dobro a zlo, původně rebelant proti starým konvencím a zaostalosti se mění na představitele činorodého lidstva – chce dobývat pravdu a přetvářet svět
- hledá cesty k cíli i přes utrpení, nachází smysl života v aktivitě pro dobro lidstva
- Mefistofeles – představitel pochybovačnosti, skepse, výsměchu

ROMANTISMUS VE SVĚTOVÉ LITERATUŘE - 1. POLOVINA 19.STOLETÍ

- vznik – v období mezi dvěma revolucemi (1789 ve Francii a 1848 v Evropě)
- naděje na nové společenské uspořádání (volnost, rovnost, bratrství) nesplněny, proto nespokojenost člověka, buřičství

ZNAKY

- **individualismus, subjektivismus, modernismus**
- důraz na **city**, fantazii (x klasicismus kladl důraz na rozum)
- **rozpor mezi snem a skutečností, jedincem a společností** (individualismus) – **pocit osamění, odcizenosti**
- ústřední hrdina splývá s autorem, je výjimečný, neschopnost a nezáměr přizpůsobit se (vyvrženec společnosti, loupežník, vrah, kat, cikán)
- neúspěšné buřičství, skepse
- časté téma – nešťastná láska
- obdiv k minulosti, k lidové slovesnosti a k přírodě

Žánry

- próza (povídky, romány, novely), poezie (lyrickoepické balady, básnické povídky)

ANGLICKÝ ROMANTISMUS

George Gordon BYRON [bajrn] (1788 – 1824)

- ovlivnil svou tvorbou i svým životem vývoj romantismu v mnohých evropských zemích
- z aristokratické rodiny, otec byl notorický piják, matka nervově labilní
- od dětství kulhal, s vadou se nikdy nesmířil
- sadistický vztah k ženám, potíže s hledáním přátel
- zemřel na mor

Childe Haroldova pouť [čajld] - autobiografický moderní epos

- hlavním hrdinou je anglický šlechtic, intelektuál, melancholik, zklamaný životem znechucen anglickou společností, rozhodne se odejít a cestovat (Portugalsko, Španělsko, Řecko, Istanbul, Brusel...)

ve všech zemích nachází památky dávné slávy, přírodní krásy, ale také tyranství a nesvobodu

BYRONISMUS

spor hrdiny se světem

osamocený boj za svobodu proti tyranům

Walter SCOTT (1771 – 1832)

- sběratel lidových skotských balad
- zakladatel historické povídky a historického románu
- román **Waverly** [vejvrli] – o skotských dějinách
- román **Ivanhoe** [aivenhou] - ze středověkých anglických dějin, z doby vlády Richarda Lví srdce, 12. st.
- napětí, milostná tematika, prostředí rytířských soubojů,
- atmosféra hrdinství, cti, nadšení, vlastenectví

Jane AUSTENOVÁ (1775 – 1817)

- psala romány, díla vydávala anonymně
- ústředním motivem je myšlenkové a emociální zrání mladé hrdinky, zkoumá svět z ženského hlediska

všechny její zápletky se zabývají láskou, psychologie postav

- píše o vyšší společenské vrstvě

Pýcha a předsudek - román

- matka má 5 dcer, které chce za každou cenu co nejlépe provdat; podle matky je žena šťastná jediné tehdy, když se bohatě provdá
- hl. postavy – jedna dcera - Elizabeth a pan Darcy
- pýcha a předsudek vstupují do jejich vztahu
- Elizabeth považuje Darcyho za pyšného a nepříjemného člověka, doslýchá se o něm špatné věci; vše se ale vysvětlí a nakonec najdou cestu k vzájemnému porozumění

FRANCOUZSKÝ ROMANTISMUS

Viktor HUGO [YGO] (1802 – 1885)

- věřil v lepší budoucnost lidstva

Chrám Matky Boží v Paříži

děj – Kněz Chrámu Matky Boží v Paříži Klaudius Frollo se zamiluje do krásné cikánky Esmeraldy, která tančí před katedrálou. Chce ji dát unést ohyzdným zvoníkem Quasimodem (ošklivý, hluchoněmý a všemi nenáviděný hrbáč, který je však i přes své postižení, ale zejména ve srovnání s jinými postavami díla, schopen čistých citů). Esmeraldu před únosem zachrání kapitán královských lučištníků Phoebus. Esmeralda se do něj zamiluje, ale on své city jen předstírá. Quasimodo je chycen a odsouzen na pranýř. Všichni se mu posmívají, jen Esmeralda s ním má soucit. Frollo kapitána probodne dýkou a z vraždy obviní Esmeraldu, aby se jí pomstil za to, že ho odmítá. Esmeralda stane před soudem a při mučení na sebe bere zločin, který nespáchala. Na smrt odsouzenou Esmeraldu zachrání Quasimodo a ukrývá ji v chrámové zvonici. Pařížská chudina útočí na chrám a chce Esmeraldu osvobodit. Frollo, brání katedrálu, dívku unese, a když jej znovu odmítne, vydává ji na smrt. Quasimodo svrhne proradného Frollo z chrámové věže. Po Esmeraldině smrti Quasimodo beze stopy mizí a po letech je jeho tělo nalezeno v hrobě objímající mrtvou Esmeraldu, kterou miloval.

- romantický historický román, děj se odehrává v Paříži v 15.st.
- obraz královského dvora, církevních hodnostářů i spodiny lidstva
- hrbáč **Quasimodo** – fyzicky ošklivý, všemi nenáviděný, ale duševně ušlechtilý, citlivý zvoník chrámu, tajně miluje cikánku Esmeraldu
- cikánka **Esmeralda** – mladá, krásná, upřímná, ale z nejnižšího, bídneho prostředí kočovných cikánů
- kněz **Frollo** – představitel církve, ale uvnitř zlý, pokrytecký, miluje Esmeraldu, ona ho odmítá
- děj je vystavěn na **kontrastech**:

krásná Esmeralda – **ošklivý** Quasimodo

čestný Quasimodo – **pokrytecký** Frollo

odlišné prostředí: **katedrála** – **svět cikánů**

román **BÍDNÍCI (UBOŽÁCI)**

- hl. hrdina Jean Valjean [žán valžán] - odsouzen za krádež chleba na galeje – propuštěn po dvanácti letech, ubytuje ho kněz, Jean mu ukradne stříbrné přibory, je chycen, ale kněz ho zachrání tvrzením, že mu přibory daroval
- tento čin obrátí Valjeana na dobrou cestu, ujme se osiřelé dívky

Alexandre DUMAS [dyma]

- psal dobrodružné romantické romány převážně s historickou tematikou, historické údaje ale nebyly přesné, ale díla populární
- napínavost, dramatický spád, intriky, souboje, šlechtnost
- **Tři mušketýři, Hrabě Monte Christo**

RUSKÝ ROMANTISMUS

Alexandr Sergejevič PUŠKIN (1799 – 1837)

- zakladatel moderní ruské prózy, položil základy spisovné ruštiny

Evžen Oněgin – veršovaný román

- hlavní hrdina – Evžen Oněgin, mladý zhýčkaný petrohradský elegán, v mládí lehkomyslně pohrdne ženou (**Taťánou**), která ho upřímně miluje, a později o ni – již marně – bojuje

děj – Petrohradský mladík Evžen Oněgin odjíždí za svým umírajícím strýcem na venkov. Po jeho smrti zůstává na zděděném statku. Seznamuje se s Lenským a se statkářkou Larinovou a jejími dcerami Olgou a Taťánou. Taťána se do Oněgina zamiluje a píše mu dopis. Oněgin ji ale odmítá a místo toho se dvoří Olze, kterou miluje Lenskij. Oba muži se utkají v souboji, v němž Lenskij umírá. Oněgin odjíždí.

Po letech se vrací do Petrohradu a na plese se setkává s Taťánou, která je provdaná. Zamiluje se do ní a vyzývá ji, aby s ním odešla. Taťána ale zůstává u svého manžela, i když připouští, že Oněgina miluje.

- Evžen Oněgin je typ „zbytečného člověka“ = nadaný šlechtic, plný předsevzetí a úmyslů, ale není schopen je uskutečnit, ztrácí smysl života

ROMANTISMUS V USA

Edgar Allan POE [pou]

- krušný život, pití, drogy, těžká nemoc jeho manželky, nuzné výdělky

- **zakladatel americké novely, detektivky a hororu**

- hrůzostrašný děj

- báseň **Havran**

- téma smrti mladé ženy

- touha po kráse a lásce, ale i úzkost ze života, smrti i vesmírného prázdna

- **Jáma a kyvadlo a jiné povídky** hororové povídky, např. Černý kocour

- **Vraždy v ulici Morgue**

detektivní povídky s postavou detektiva C. Augusta Dupina

Národní obrození v českých zemích

(70. léta 18. st. – 50. léta 19. st.)

- v 18. a 19. st. bylo naše území stále součástí rakouské monarchie pod nadvládou Habsburků
- Marie Terezie a Josef II přáli osvícenství, modernizovali monarchii – zánik feudalismu (zrušeno poddanství a robota), zrušení nevolnictví (1781), toleranční patent, reforma školství, zrušení jezuitského řádu
- tyto reformy a změna společenských a hospodářských podmínek umožnily vznik národního osvobozenického hnutí, zvané obrození
- negativní nařízení: **němčina** jako jediný vzdělávací a říšský jazyk – poněmčení středních vrstev, úroveň češtiny velmi nízká
- cílem byla jazyková a kulturní obroda českého národa

Periodizace

- 1. fáze:** 70. léta 18. st. – počátek 19. st., vliv klasicismu a osvícenství (Josef **Dobrovský**)
- 2. fáze:** počátek 19. st. – 1830, vliv preromantismu (Josef **Jungmann**, František Ladislav **Čelakovský**, František **Palacký**, **rukopisné padělký**)
- 3. fáze:** 1830 - 1848, vliv romantismu (Josef Kajetán **Tyl**, Karel Hynek **Mácha**, Karel Jaromír **Erben**)
- 4. fáze:** 50. léta 19. st., vliv realismu (potlačení národních snah, Bachův absolutismus) (Božena **Němcová**, Karel Havlíček **Borovský**)

1. fáze – obranná, 70. léta 18. st. – počátek 19. st.

- první fáze má výrazně jazykový a vědecký charakter
- úkolem literatury je výchova a vzdělávání lidu (divadlo, osvětová a zábavná próza)
- cílem je čelit germanizaci, zachránit a obnovit český jazyk a vybudování základů národní literatury
- zájem o českou kulturu a historii, vyzdvihování její velikosti a slávy
- vliv **klasicismu a osvícenství** - pevný řád, jednotné principy a pravidla, antické vzory, důraz na rozum a vědu, lit. žánry rozděleny na vysoké (epos, tragédie, óda) a nízké (komedie, fraška, bajka)
- **počátky novočeského básnictví a obrozenického divadla** (veselohry, rytířské hry, frašky, překlady klasiků – Shakespeara)

Josef Dobrovský

- historik, jazykovědec evropského formátu, uměl 12 cizích jazyků, psal většinou německy
- T. G. Masaryk ho nazval „prvním světovým Čechem nové doby“
- nevěřil v budoucnost českého národa, vysoce však oceňoval jeho úroveň v minulosti
- zásadně se zasloužil o soustavné vědecké rozpracování českého jazyka a slavistiky
- položil základy obrozenického hnutí a literatury, základy novočeského spisovného jazyka napsal:

Dějiny české řeči a literatury – oslava českého jazyka doby veleslavínské (od 70. let 16. st)

Zevrubná mluvnice jazyka českého – 1. vědecká mluvnice, kniha měla velký význam pro ustálení spisovné češtiny v době obrozenické

Německo – český slovník (2dílný)

Základy jazyka staroslověnského – 1. vědecká mluvnice staroslověnštiny, jazyka našich prvních literárních památek

Česká prozodie – stanovení pravidel českého verše

2. fáze – ofenzivní, od počátku 19. st. – 1830

- vliv napoleonských válek, národně osvobozenecské hnutí v Evropě
- výchovné, vlastenecké, mezinárodní a estetické cíle
- cílem bylo vytvořit základy české vědy a umělecky náročnou literaturu – dosažení úrovně jazyka
- toto období se pojí s **preromantismem** – přechod mezi klasicismem a romantismem, důraz na cit a vášně (láska k ženě, národu, lidstvu), vlastenectví, slovanství, folklór, kult přírody, fantazie, častým motivem je noc, jezero, měsíční svit, hřbitov, trosky, věžeň, poutník

Josef Jungmann

- shromáždil a rozšířil slovní zásobu jazyka – **Slovník česko-německý** (5dílný)
- čerpal ze starší i novější literatury, z řeči lidu, z jiných slovanských jazyků, zvl. z ruštiny a polštiny (vzduch, příroda, jablko, závoj, tklivý), vytvářel novotvary (rostlina, nerost, ozvěna, kyselina, dusík, čtverec)
- důkaz, že čeština je jazyk stejně dokonalý jako němčina
- z vymírajícího, zaostávajícího jazyka se stal jazyk živý, bohatý, uznávaný
- vznik českého odborného názvosloví

František Ladislav Čelakovský

- sbíral a studoval české a slovanské lidové písně a přísloví
- ohlasová poezie – napodobuje a oživuje anonymní lidovou tvorbu

Ohlas písní ruských – napodobá ruských středověkých zpěvů (bylin) o bohatýrech, oslava hrdinství, síly

Ohlas písní českých – obraz českého venkovského lidu konce 19. st., tematika milostná, např. balada Toman a lesní panna (skladba popisuje střetnutí vášnivé lásky a tajemných přírodních sil)

František Palacký

Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě

- vrcholné dílo českého obrozeneckého dějepisectví, dějiny do r. 1526, 5 dílů

Jedním z charakteristických rysů českého národního obrození byla i snaha dokázat, že česká kultura je plnohodnotnou a schopnou dotvářet evropský kulturní kontext. Národní sebevědomí trpělo absencí staročeských literárních památek, zejména hrdinských písní (jako francouzská Píseň o Rolandovi). Proto vznikly padělky těchto děl.

Rukopisné padělky

- objevily se dva rukopisné zlomky větších básnických skladeb – **Rukopis královedvorský** (nalezen ve Dvoře Králové, označen za památku z konce 13. st.) a **Rukopis zelenohorský** (anonymně zaslán Národnímu muzeu, označen za památku z 10. st.)
- preromantická generace obrozenců je přijela s nadšením, ale později došlo k bojům o pravost Rukopisů
- v 80. letech 19. st. byla dokázána jejich nepravost (Masaryk, profesori Univerzity Karlovy)
- jsou básnicky cennými díly 1. pol. 19. st.
- inspirovaly Smetanu, Alše, Mánesa

3. FÁZE NÁRODNÍHO OBROZENÍ (30. – 50. léta 19. st.)

- doba mezi dvěma revolucemi: 1830 a 1848

(odpor k útisku, absolutismu)

- české písemnictví již mělo zakladatelské kroky za sebou, byl probuzen zájem vzdělců o nár. dějiny i česky psanou literaturu

- obrozenecké hnutí se stalo záležitostí celonárodní

- přední místo zaujala literatura krásná

- období ROMANTISMU a BIEDERMEIERU

Biedermeier – měšťácký životní styl klidu, důraz na rodinu, vlast (proto uznávány vlastenecké tendence v díle J.K. Tyla a nepochopen Máj od K. Hynka Máchy)

- rozkvět divadla, poezie, publicistiky (časopisectví, novinářství), satiry (využívá komiky, výsměch, ironii ke kritice nedostatků a záporných jevů) a venkovské prózy

Josef Kajetán Tyl

- nejvýznamnější postava českého dramatu v době národního obrození

- novinář, redaktor

- prozaik - psal historické povídky z české minulosti

Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka – fraška (komedie s nadsázkou) s písněmi ve hře poprvé zazněla píseň Kde domov můj

- melodie od Františka Škroupa

Strakonický dudák

dramatická báchorka s pohádkovými motivy

(báchorka – střed dobrých a zlých sil, vystupují tam nadpřirozené bytosti, ale těžištěm tématu bývá obraz z lidového, většinou venkovského života, lidová morálka vítězí)

hl. postavy:

dudák Švanda – miluje Dorotku, ale jejich lásce nepřeje otec Dorotky, protože je Švanda chudý

Švanda se tedy vydává do světa vydělat peníze

- cestou mu víla Rosava (jeho matka) očaruje dudy, které mu zaručí úspěch a bohatství

- Švanda má ve světě úspěch, toho využije vychytralý Vocilka a pod jeho vlivem zapomíná Švanda na Dorotku i domov a utrácí peníze

- Dorotka se vydá hledat Švandu společně s muzikantem Kalafunou

- Dorotka se se Švandou střetne na dvoře princezny (Zuliky), kde jsou oba kvůli intrikám Vocilky uvězněni, vysvobodí je ale Švandova matka, víla Rosava

- Dorotka se na Švandu zlobí, ale když ho chtějí o svatojánské noci utancovat lesní panny, projeví statečnou lásku a Švandu zachraňuje

Dorotka – moudrá, obětavá, věrná, statečná

Kalafuna – český muzikant, houslista, vlastenec, obětavý, touží po domově

Vocilka - prospěchář, příživník, zbabělec, lehce se chce dostat k penězům, bez vztahu k vlasti, zcela záporný typ

Švanda – vlastnosti dobré (podnikavost, dobrosrdečnost), ale i špatné (přílišná touha po penězích, důvěřivost, lehkomyšlnost, kolísá ve vztahu k Dorotce, podléhá cizím vlivům, slávě)

- jeho charakter se během hry vyvíjí k dobrému (národní hrdost, pracovitost)

- hra je oslavou lásky, věrnosti, lidskosti, vlastenectví, které jsou pravým bohatstvím, daleko cennějším než peníze

- varování před přílišnou touhou po penězích

Karel Hynek Mácha

- nejvýznamnější básník českého romantismu

- rád cestoval, navštěvoval hrady (Bezděz), zříceniny, jezera....., pěší túra do Itálie přes Alpy

- zemřel v 26 letech na zápal plic nebo cholera, těsně po narození syna a v den plánované svatby s Lori (Eleonora)

- v dílech – rozpor mezi marnou touhou a skutečností

MÁJ – lyrickoepická báseň

Tragický rámec příběhu – milenců Jarmily a Viléma je jednoduchý. Vilém zjistí, že jeho dívka Jarmila byla svedena, a zabije jejího svůdce. Teprve později se dozvídá, že svůdcem byl jeho otec, kterého v dětství ani nepoznal. Jarmila umírá sebevraždou ve vlnách jezera, Vilém později na popravišti. Ve vězení přemýšlí Vilém o podivném řetězci osudových náhod, které zničily jeho život. Děsí ho také pomýšlení na prázdnotu a nicotu, následující po smrti.

- Vilém (loupežník) zabije svůdce své milé, aniž by tušil, že se jedná o jeho otce, za to je odsouzen k popravě, Jarmila spáchá sebevraždu, utopí se
- noc před smrtí je naplněna Vilémovými (básníkovými) úvahami nad lidským životem a smrtí
- 4 zpěvy, 2 intermezza (mezihry)
- tragédie tří postav (Viléma, Jarmily, otce), ale i tragédie obecně lidská, autor dává vinu společnosti, kritizuje ji
- obdivuje krásu přírody, jedinou jistotou zůstává básníkovi země
- autorovo myšlenkové ztotožnění s hrdinou: „Hynku! Viléme! Jarmilo!!!“
- umělecké prostředky: metafory, metonymie, personifikace, oxymórony, přirovnání, bás. přívlastky
- dílo bylo současníky nepochopeno, neboť se jim zdálo, že odvádí pozornost od vlasteneckých a národních zájmů
- k odkazu Máchy se vracely další generace 19. st. (májovci, lumírovci) a 20. st. (např. V. Dyk, F. Hrubín, V. Nezval a další)

Karel Jaromír Erben (1811 – 1870)

- básník, historik, **sběratel lidové slovesnosti**
- vystudoval práva
- spolupracoval s **Palackým**
- sekretář Českého muzea, **archivář Prahy**
- sbíral látku k **historii** a také **lidové písně, pohádky, pověsti, říkadla**

KYTICE Z POVĚSTÍ NÁRODNÍCH (1853)

- básnická sbírka (soubor 13 básní), která měla posilovat víru v lepší budoucnost národa. Úvodní básní je KYTICE (matka jako symbol vlasti), závěrečnou VĚŠTKYNĚ, v níž je vyjádřena víra v lepší osud národa.
- Kniha je výsledkem téměř dvacetiletého úsilí.
- Neusiloval o vyjádření současného života, jeho hrdinové jsou umístěni v **neurčitém čase** a pro jejich příběhy není rozhodující společenské prostředí.
- Dramatický konflikt vyplývá z povahových vlastností lidí, z konfliktu s nadpřirozenými bytostmi a silami. Tento střet je vyprovokován hrdinovým činem, který je v rozporu s tím, co je člověku vlastní nebo co je pro něj obvyklé a přirozené. Otázka lidských vztahů se soustřeďuje na problém **vin**. Vinu vždy spojuje básník s osobou toho, kdo se jí, třeba bezděčně, dopustil, nikdy nehledá její příčiny ve společenském řádu. Proto se také jeho **hrdinové nebouří proti společnosti; trest je jim samozřejmý** a následuje vždy s neúprosnou důsledností po provinění. Tak je tomu v POKLADU (matka pro bohatství zapomene na dítě) i VODNÍKOVI (dcera nedbá matčina zákazu a jde k jezeru). Obecný řád nemůže být beztrestně porušován: matka se nesmí zříkat dítěte ani ve chvíli rozčilení (POLEDNICE), ani pro lásku k rodičům (VODNÍK), ani pro touhu po bohatství (POKLAD). Povinnost k životu je závaznější než touha po mrtvém milenci (SVATEBNÍ KOŠILE); cesta za milostným štěstím (HOLOUBEK) nebo za slávou a přepychem (ZLATÝ KOLOVRAT) nemůže vést přes zničení druhé osoby.
- **Člověk** je v Erbenově pojetí vlastně **bezmocný**, tragické situace se opakují a není v lidských silách jim zabránit. Zdá se, jako by nad vším vládl neúprosný zákon - osud. Každá vzpoura proti němu vede k neštěstí a zkáze člověka (VRBA). Zákon podle Erbena nelze zrušit, je však možno ho překonat láskou a pokorou.
- V mnoha baladách stojí v centru pozornosti **vztah matky a dítěte** (DCEŘINA KLETBA, VODNÍK, LILIE, ZLATÝ KOLOVRAT).
- Křesťanská vrstva mýtu je nosnou myšlenkou legendární skladby ZÁHOŘOVO LOŽE.
- Erben využívá v Kytici všech **uměleckých prostředků lidové balady**. Uchvacuje čtenáře **prudkým dějovým spádem a dramatickým podáním**. Dynamičnosti děje slouží také výrazové prostředky (neslovesné věty, hutný dialog).

4. etapa Národního obrození – 50. léta 19.st.

- neúspěch revoluce v roce 1848, absolutismus upevněn, ale zrušeno poddanství
- literatura směřuje od romantismu k **realismu**

Karel Havlíček Borovský (1821 – 1856)

- novinář – zakladatel českého politického novinářství, lit. kritik, satirik, překladatel
- studoval na gymnáziu, poté navštěvoval kněžský seminář, z něhož byl vyloučen
- působil jako vychovatel v Rusku
- **redaktor** v několika novinách, noviny sblížil s aktuální společenskou a politickou problematikou, oživil jejich náplň
- kritizoval nebezpečnost volně vyjadřovat vlastní názory
- po revoluci 1848 pronásledován a souzen, odvezen do vyhnanství (4 roky) do Tyrol (Brixen), kde vznikaly jeho nejlepší díla

Epigramy – krátké, satiricky útočné básně s pointou, Havlíčkův kritický poměr k životu a světu

- věnovány Církvi, Králi, Vlasti, Múzám, Světu
- útok na katolickou církev, byrokracii a stát

Tyrolské elegie – autobiografické, básnický popis Havlíčkova zatčení, cesty do Brixenu, život ve vyhnanství

- obraz tragédie osobní i národní
- boj proti reakci státu, kritika policejního systému, pokrytectví, opovržení rakouskou vládou
- satira (elegický tón + ironie + výsměch)

Král Lávra – satiricky zpracovaná látka z řecké mytologie o králi s oslíma ušima

- narážky na dobovou situaci, omezenost, tupost a zloba panovníka
- každého, kdo se dozví o oslích uších, dává král oběsit = brutální akt proti každému, kdo pozná skutečný stav věcí
- parodie historií o hodných panovnících
- král má oslí uši, jednou za rok si nechává stříhat dlouhé vlasy a pak dá holiče oběsit. Holiče Kukulína nakonec nenechal oběsit, ale musel mu slíbit, že královo tajemství nikomu neprozradí. Kukulína mlčení trápilo, poustevník mu poradil, aby to tajemství pošeptal do staré vrby, což učinil. Král pořádal ples, pozval muzikanty, jeden ztratil kolíček z basy a vyřezal nový ze staré vrby. Na bále basa hrála o tom, že král Lávra má oslí uši. Od té doby je král uši neskrýval a poddaným se i přesto líbil
- kritika rakouského absolutistického panovníka, který své činy považuje za ušlechtilé, ale ve skutečnosti jsou kruté

Křest svatého Vladimíra – nejrozsáhlejší Havlíčkova satira

- ironické odsouzení jakékoli formy absolutistické vlády a zneužívání moci církve
- všechny jeho satiry jsou zaměřeny proti jakémukoli násilí a útlaku, proti omezené samovládě a všem jejím nástrojům – náboženství, církvi, soudům, armádě

Božena Němcová (1820-1862)

- nar. ve Vídni, dětství v Ratibořicích, vliv babičky, provdána za úředníka Josefa Němce, kvůli jeho povolání se často stěhovala (Praha, Chodsko, Litomyšl, Slovensko)
- 4 děti, rodina často trpěla bídou, manželství nebylo šťastné
- citlivost k sociálním otázkám
- úsilí o spravedlivější společnost a lepší postavení ženy ve společnosti
- vlastenectví a odvaha

Národní báchorky a pověsti – pohádky, pověsti, legendy, které autorka upravila dle vlastních představ

Divá Bára – povídka

- dcera pastýře Jakuba, nový typ dívky, nezávislost na muži, nepodřízenost, je smělá, statečná, zdánlivě drsná, ale v jádru ušlechtilá, překoná strach a pověry, aby pomohla své přítelkyni od nemilého nápadníka

Babička – nedějové dílo, podtitul Obrazy z venkovského života

- psáno po smrti syna Hynka, vzpomínky na dětství, únik ze smutné přítomnosti
- záměrem bylo ukázat harmonický život prostých lidí v rámci jednoho roku
- postoje babičky k lidem, její názory, jednání

V zámku a podzámčí - konfrontace života pánů (pokrytectví, sobectví, bezcitnost) a lidí v podzámčí (obětavost, vzájemná pomoc)

- realistický pohled na skutečnost, ale v závěru idealizace

Realismus ve světové literatuře – 2. pol. 19. st.

- Anglie a Francie – 2 hlavní koloniální velmoci, vznikají nové národní státy (Řecko, Belgie, Rumunsko), sjednocení Německa, Itálie
- narůstající míra industrializace, rozvoj přírodních a technických věd, důvěra v rozum, smyslové poznání
- z lat. realis = věcný, skutečný; realita = skutečnost

ZNAKY:

- **pravdivý obraz skutečnosti**, bez idealizace, přesné a všestranné studium života společnosti a nitra člověka
- **kritika nedostatků ve společnosti**, i tabuizovaná témata (prostituce, kariérismus, problémová manželství, nevěry, vězeňství) – **kritický realismus**
- **objektivní přístup ke skutečnosti** (autor není účasten, stojí jakoby nad příběhem – oproti romantismu)
- **typizace postav a prostředí** – realisté se snaží vystihnout na jednotlivém hrdinovi obecný charakterový typ, postava je nositelem základních vlastností celé skupiny – na konkrétním je zobrazeno obecné
- **nové výrazové prostředky** – hovorová řeč, nářečí, archaismy, argot atd.
- žánry – především prozaické žánry – **román** nebo **drama**

FRANCIE

Honoré de Balzac (onoré d' balzak)

- zakladatel realismu
- cyklus **Lidská komedie** – téměř 100 románů, ve kterých zobrazuje různá prostředí i postavy všech společenských vrstev
- Otec Goriot** – román zobrazuje tragiku otcovské lásky schopné největších obětí pro dcery, aby se dostaly do vznešené společnosti, rozdělil dcerám majetek a byl pak jimi opuštěn, styděly se za něho a dále se s ním nestýkaly
- dílo je kritické ke společnosti, v níž není místo pro cit a poctivost

Gustav Flaubert (flóbér)

- mistr v zobrazování lidských vášní a citových vztahů a procesu vzniku, růstu a ztráty iluzí
- Paní Bovaryová** – podtitul Mravy francouzského venkova, psychologický román
- příběh Emy Bovaryové, romanticky založené žena, která nemůže najít uspokojení ve všedním manželství s venkovským lékařem Karlem, trpí v zajetí nudného měšťáckého prostředí, hledá opravdovou lásku a vášně, touží po vzrušujícím citovém životě. Prožívá milostná dobrodružství se světákem Rudolfem a s advokátním praktikantem Leonem, jehož finančně vydržuje. Peněžní tíseň jí žene k lichváři. Její iluze se rozprchly, nenachází východiska z milostných dobrodružství a finančních problémů, svůj život končí sebevraždou, otráví se. Její manžel, Karel Bovary, do té doby nic netušící, zlomen Eminou tragédií a ztrátou majetku, zanedlouho také umírá

Jules Verne (žil vern)

- zakladatel žánru moderního dobrodružného a cestopisného románu vědeckofantastického typu určené především pro mládež
- např. **Dvacet tisíc mil pod mořem**, **Dva roky prázdniny**, **Cesta kolem světa za 80 dní**, **Tajuplný ostrov**, **Vynález zkázy**

NATURALISMUS

- krajní směr realismu, vychází ze studií, že člověk je omezen a ovlivněn svou biologickou podstatou a prostředím, člověk je zobrazen jako výsledek vlivu **prostředí a dědičnosti**
- hrdinové často z nejnižších vrstev společnosti
- autoři se nevyhýbají ošklivosti a odpudivosti – typický je naturalistický popis, tzn. do nejmenších podrobností popisovány věci odpudivé, tragické

autor: **Émile Zola**

- studoval vliv prostředí na člověka, seznámil se s nejnovějšími teoriemi o dědičnosti, hl. představitel naturalismu
- podal všestranný rozbor francouzské společnosti v době, kdy vznikaly velké průmyslové a bankovní společnosti, které ovládaly veřejný život; ve svých vizích budoucnosti byl velmi pesimistický
- román **Zabiják** – děj se odehrává v Paříži v 19. st., prostředí pražských krčem, líčí zhoubný vliv alkoholu na osudy lidí v prostředí bídy a duchovní prázdnoty
- do města přijíždí dívka Gervaisa s dvěma dětmi, pracuje jako prادلena, seznamuje se s klempířem, za kterého se provdá (Coupeau), narodí se jim dcera Nana. Zpočátku klidný život se mění v boj o přežití, manžel nemůže pracovat, opíjí se. Bezvýchodnou situaci řeší žena také alkoholem, stává se z ní žebračka a smrt je pro ni vysvobozením
- obraz úpadku lidských životů v prostředí nouze a bídy, zabijákem je v tomto případě alkohol
- román **Nana** – příběh Nany, které se stala prostitutkou

ANGLIE

Charles Dickens

- jeho dětství nebylo šťastné, s rodinou se ocitl ve vězení pro dlužníky, byl nucen fyzicky pracovat, zažil týrání na školách
- na základě vlastních zkušeností ve svých dílech útočil na sociální nespravedlnost a často se zabýval osudy dětí bez domova a rodiny, věřil ve vítězství dobra
- romány **Oliver Twist, David Copperfield, Malá Dorritka, Kronika Pickwickova klubu**
- Oliver Twist** – příběh chlapce, kterému umře matka hned po jeho příchodu na svět a on se dostává do sirotčince, ze kterého uteče, ujme se ho hrobník, Oliver však uteče do Londýna a přidá se ke skupině kapesních zlodějí. Při jedné z krádeží je Oliver zatčen a souzen, zachraňuje ho pan Brownlow. Oliver u něj chvíli bydlí, je však unesen zločineckou bandou a musí opět krást. Při vykrádání jednoho domu je postřelen. Schovanka paní Maylieové Róza o Olivera pečuje. Oliver tak poznává život v láskyplném a idylickém prostředí. Oliver se dozvídá o své minulosti - je spřízněn s Rózou - je to jeho teta a padouch ze zlodějské bandy Monsk je jeho nevlastní bratr. Oliver se stává Brownlovým adoptivním synem a dědicem. Oliverovi se dostane vzdělání a vyroste z něj navzdory těžkému osudu slušný člověk.

Robert Luis Stevenson

- dobrodružné romány a povídky
- **Podivuhodný příběh doktora Jekylla a pana Hyda** – je zde ukázána podvojná povaha lidské bytosti, hrůzostrašný příběh spořádaného a věhlasného vědce, který se mění ve vraždící stvůru pod vlivem chemického přípravku
- román symbolizuje rozdělenou lidskou povahu, boj mezi dobrem a zlem a také rozklad osobnosti, která podlehla iluzi vlastní nadřazenosti a nezávislosti
- Hlavní postavou je Dr. Jekyll, nadaný vědec, předmětem jehož zájmu se stal svár dobra a zla v lidské podobě. Bádáním objeví chemický přípravek, který umožní tyto dvě stránky osobnosti oddělit. Jeho zlá složka, pan Hyde, ale nad ním postupně získává nadvládu, a když Dr. Jekyll zjistí, že již nadále není schopný vyrobit přípravek dostatečně silný, aby se mohl proměnit, zachraňuje se před úplnou zkázou sebevraždou.

RUSKO

Nikolaj Vasiljevič GOGOL (1809 – 1852)

- na přelomu romantismu a realismu

- časově spadá do doby romantismu, ale dílo je spíše realistické

Revizor - satirická komedie, v níž autor kritizuje úplatkářství, lidskou hloupost, podlézavost, omezenost, pokrytectví

- satirický a groteskní obraz reálné společenské situace Ruska, kde pojátkem mezi lidmi je lež, klam, kde jeden nerozumí druhému a kde téměř všichni jsou zajatci svého strachu

děj – Do malého městečka ve vzdálené gubernii přichází zpráva, že se sem chystá revizor. To otřese všemi úředníky, kteří mají černé svědomí. V místním hostinci se objeví mladý úředník z Petrohradu **Chlestakov**, který tudy projíždí, a je všemi považován za revizora. Když zjistí, jaká je situace, začne jí využívat, začne hrát úlohu revizora. Městský hejtman jej zve k sobě do domu, nabízí mu ruku své dcery, úředníci se snaží si jej naklonit a Chlestakov tak získává spoustu peněz. Když už se všichni domnívají, že si revizora „koupili“, odjíždí Chlestakov z města, bojí se prozrazení. A teprve potom, po příjezdu pravého revizora, se všichni dozvídají, jak se nechali napálit.

Mrtvé duše – satirický román charakterizující typy statkářů

- Ústřední postava (Pavel Ivanovič Čičikov) projíždí ruský venkov a od statkářů skupuje „mrtvé duše“, tedy mrtvé nevolníky, kteří zmizeli od posledního sčítání lidu. Za tyto nevolníky musí statkáři platit daně. Jako jejich majitel chce na ně Čičikov získat peníze a půdu zdarma. Nakonec jsou Čičikovy úmysly odhaleny a Č. je zatčen, ale brzy propuštěn a odjíždí do jiné gubernie.

Lev Nikolajevič Tolstoj

- založil školu pro rolnické děti, vedl rozsáhlou osvětovou a vzdělávací činnost, dospěl k názoru, že zlo ve společnosti může být odstraněno pouze morálním přerodem každého člověka, hlásá neprotivení se zlu násilím

Vojna a mír – rozsáhlý historický román (4 díly)

- z doby napoleonských válek, bitva u Slavkova, tažení na Moskvu, Napoleonův ústup

- na pozadí historických událostí se odehrávají osudy členů soudobé ruské společnosti, zejm. rodu Bolkonských (např. Andrej Bolkonský) a Rostovových (např. Nataša Rostová) a Pierra Bezuchova (snílek, který hledá smysl života), z hist. postav Kutuzov, Napoleon

- bohatá galerie postav, téměř 250, intimní příběhy fiktivních románových hrdinů se prostupují s jednáním hist. postav

Anna Kareninová

- dva milostné rodinné osudy – vášnivá láska vdané ženy k mladému důstojníku Vronskému, končící sebevraždou a milostné štěstí manželů Levinových

- hluboká analýza citových duševních stavů člověka psychologická prokreslenost

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

- jeho tvorbu poznamenal tragický lidský život – za účast v pokrokovém hnutí petraševců byl ve 28 letech odsouzen k trestu smrti, omilostněn a odsouzen ke čtyřletému vězení a pak vyhnanství na Sibiři (10 let)

- ani desetiletý pobyt na Sibiři, plný tělesného a morálního utrpení, nenarušil jeho víru v člověka, ale ztratil víru v možnost lepšího uspořádání společnosti

- byl jedním ze zakladatelů moderního psychologického románu

Zločin a trest – psychologický román, sonda do lidského svědomí

- hl. hrdina petrohradský student Raskolnikov, který musí pro nedostatek finančních prostředků přerušit studia, vidí strašné poměry velkoměstského života, chudobu, špinu, lidské strádání. Raskolnikov spáchá loupežnou vraždu, z níž je však obžalován jiný člověk. Zabil starou bezcitnou lichvářku a její dceru. Zahladil stopy zločinu, ale nemohl se zbavit pocitu viny, strachu, nejistoty. Seznámil se s prostitutkou Soňou, na jejíž radu se po složitém vnitřním boji k zločinu přiznává, je odsouzen na 8 let nucených prací

- využití vnitřního monologu (výčitky, úvahy)

Anton Pavlovič Čechov

- autor asi 600 miniatur a fejetonů či delších smutných humoresek a satirických grotesek

- proslul svými celovečerními hrami – **Racek, Strýček Váňa, Tři sestry, Višňový sad**

- jeho „zbyteční“ lidé se potácejí v malicherné každodennosti a jen si stýskají

- typická je nekonfliktnost a zvláštní **lyrická atmosféra** jeho her

NORSKO

Henrik Ibsen

- jeho tvorba předznamenávala modernistické směry konce 19. st.
- představitel norského realistického dramatu, psal hry s náměty ze severské minulosti
- do divadelní hry zavedl nové technické postupy použitím **retrospekce**, např. rozhovory postav, v nichž se dovídáme o jejich minulosti
- v retrospektivě analyzuje mezilidské vztahy a problémy
- dramatická báseň – **Peer Gynt** – hra, jejíž hrdina kráčí životem bez cíle, a tím ho celý promarní
- psal společensko-morální hry, v nichž kritizuje lež, přetvářku, morální násilí a další nešvary své doby
- drama **Nora** (nebo i **Domov loutek**) – hra je psychologickou analýzou postavení ženy ve společnosti a v rodině, vyzývá k boji za ženskou emancipaci, obecně a nadčasově k boji za lidská práva vůbec

Česká literatura 2. poloviny 19. století

Historická situace:

- po porážce revoluce 1848 období **Bachova absolutismu** – Alexandr Bach byl nový ministr vnitra, chtěl obnovit absolutistický způsob řízení monarchie, opíral se přitom o armádu, policii (včetně tajné), jedná se o „čas zaživa pohřbených“, který je spojen s policejními opatřeními, perzekucemi, se snahou zlikvidovat český národní život-
- v 50. letech slábne politický vliv habsburské monarchie v Evropě
- v 60. letech František Josef I vydává tzv. **Říjnový diplom**, v němž se zřídá absolutismu, 1861 únorová ústava
- poté hospodářský vzestup českého měšťanstva
- národní strana se rozdělila na staročechy (Rieger, Palacký) a mladočechy (Sladkovský, Grégr). Spory se vedou zejména o české pojetí politiky vůči Rakousku
- 1867 **rakousko-uherské vyrovnání** – rozdělení na Předlitavsko (země rakouské a české) a Zalitavsko (Uhry), na národní a politické požadavky Čechů a Slováků nebyl brán zřetel, došlo ke germanizační vlně
- 70. léta – rozvoj hospodářství

- **rozkvět kultury** – byl založen pěvecký spolek **Hlahol** (1861), tělovýchovný spolek **Sokol**, vznikla **Umělecké beseda** (středisko českých umělců), položen základní kámen **Národního divadla** (1868)

- nástup nových generací: MÁJOVCI – 50 – 60. léta 19.st.
RUCHOVCI A LUMÍROVCI – 70 – 80. léta 19.st.
REALISMUS, NATURALISMUS – 80 – 90. léta 19.st.

MÁJOVCI – 50 – 60. léta 19.st.

- název mladé generace básníků a prozaiků, odvozený od **almanachu Máj** – v něm představili své zásady a přihlásili se k odkazu Karla Hynka Máchy

hl. rysy:

- **odvrat od minulosti k přítomnosti**
- **snaha o pravdivý obraz skutečnosti** (realismus)
- **umělecká svoboda** v tématu a zpracování
- odmítali se spojovat pouze s domácí kulturou a požadovali větší **souznění s evropskou literaturou („dohánění Evropy“)**

představitelé: **Jan Neruda**, Vítězslav Hálek, Karolína Světlá, Jakub Arbes, Adolf Heyduk, Gustav Pflieger Moravský

JAN NERUDA

- nejvýznamnější osobnost generace májovců
- básník, prozaik, dramatik, žurnalista, fejetonista
- narodil se v Praze na Malé Straně, nedokončil univerzitu, pracoval jako novinář
- ke konci života zdravotní problémy, žil osaměle
- v dílech se objevuje skepse a pocit vydědění, zakrývá je cynismem a ironií

- **NOVINÁŘ** (redaktor Národních listů)
- **KRITIK** (divadelní a literární)
- **BÁSNÍK** – 6 básnických sbírek

Nerudův přínos:

- po Máchovi opět velký básník – spojil světovost s češtvím, os. postoj se společenským a národním
- tvůrce sociální balady
- rozsáhle spektrum lyriky (intimní, přírodní, vlastenecká, úvahová)
- vynikající fejetonista
- novátor české prózy – umění vypravěčské, charakterizační a popisné, lidovost a demokraticismus
- život zobrazen bez idealizace, realisticky, často satirický nebo ironický pohled

sb. **Hřbitovní kvítí** – pesimistické verše, skepse (vliv národní situace, básnickovy chudoby i nešťastné lásky)

sb. **Knihy veršů** - básně epické (např. sociální balada Dědova mísa, kde vnuk poučil otce, že se chová k starci bezcitně), lyrické (cyklus Otcí, Matičce a Anně) a příležitostné (např. Vším jsem byl rád – tzv. bilanční báseň, zamyšlení nad dosavadním životem)

sb. **Písňe kosmické** – o vztahu člověka a kosmu, oblíbená sbírka, inspirovaná uměleckými vynálezy, personifikuje nebeská tělesa – básně o hvězdné obloze, o Slunci, planetách, Zemi, Měsíci

sb. **Balady a romance** – epika, zachází volně s oběma žánry, opouští tradiční nadpřirozené náměty, příklon k motivům ze života

sb. **Prosté motivy** – citová zpověď básníka, 4 oddíly podle ročních období

sb. **Zpěvy páteční** – vydána posmrtně Vrchlickým, národní a vlastenecká lyrika

- **PROZAIK**

- **fejtony v novinách** – asi 2000, otiskovány pod značkou trojúhelníku

- zajímavá aktuální témata, živý jazyk

- **povídky** - soubor **Arabesky** – črty z prostředí Prahy, povídky, typické pražské postavičky nepřilíš úspěšných, zklamaných lidí, často z okraje společnosti, kritika společnosti i sebeironie

- soubor **Malostranské povídky** – 13 povídek inspirovaných vzpomínkami na rodnou Malou Stranu, na postavy a figurky, které tu prožívaly své každodenní konflikty, příběhy, v nichž se pod slupkou idyličnosti odhalují záporné vlastnosti, problémy a velké zlomy v životě lidí (zdánlivě idyla, ve skutečnosti tragické události)

- oceňován je Nerudům smysl pro detail, překvapivé pointy, využití hovorového jazyka

- hl. postavy – příslušníci drobné buržoazie nebo chudina, žebráci, mnoho postav podivínských

- pro literaturu tu Neruda objevil krásu všedního dne, - střídá se zde postup vážný i tragikomický

- povídky **Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku** (pan Vorel si otevřel na Malé Straně krupařský krám, nikdo k němu nechodil nakupovat, protože v krámě kouřil ze své pěnovky a vše tam zapáchalo, nakonec se ze zoufalství oběsil), **Doktor Kazisvět, Hastrman, Přivedla žebráka na mizinu**

(žebráčka se pomstila jinému žebrákovi, protože ji odmítl, pomluvila ho, že je bohatý, lidé mu pak přestali dávat almužnu, zanedlouho ho našli zmrzlého), **Týden v tichém domě, U tří lilí** (v hospodě je muž neodolatelně přitahován mladou dívkou, již nazývá „krásnooká“, přestože zaslechne, že dívka zrovna zemřela matka, neodolá vášni a využívá její povolnosti)

RUCHOVCI A LUMÍROVCI (70. – 80. léta 19. st.)

- roste hospodářská moc měšťanstva a ekonomické zázemí české kultury – nová nakladatelství, časopisy, almanachy, kulturní spolky, Nár. divadlo, Národní muzeum; - důležitou roli hrají časopisy, kolem kterých se literáti sdružují (časopis Lumír, Květy)

- působí zejména dvě výrazné básnické školy – **ruhovci** a **lumírovci**

RUCHOVCI – označování jako tzv. **škola národní**

- byli skupina kolem **almanachu Ruch**, který vyšel u příležitosti položení základního kamene Národního divadla

- věnovali se **aktuálním národním a sociálním problémům**

- usilovali o **osvobození české literatury od cizích vlivů, vlastenectví, důraz na domácí tradice**

- zájem o **venkov**, selství, slovanství

- jejich motto: „**umění pro národ**“

představitelé: **Svatopluk Čech, Josef Václav Sládek**, Eliška Krásnohorská

LUMÍROVCI - označování jako tzv. **škola kosmopolitní**

- navazují na májovce, prosazují **svobodu básnické tvorby a její světovost**, úsilí povznést literaturu na světovou úroveň, skupina kolem časopisu Lumír

- **překladatelská činnost, hledají nové formy**, vidí v umění svobodu

představitelé: **Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický**, Julius Zeyer

Svatopluk Čech

- **ruhovec**, básník i prozaik (satirik, fejetonista, novinář)

POEZIE

- epika - historická témata – **Žižka, Adamité**

- venkovská témata – **Ve stínu lípy** (oslava českého kraje, rodné země; 7 verš. příběhů, které si vyprávějí sousedi pod košatou lípou)

- alegorické básně – **Evropa** (název lodi, na níž jsou převáženi vězni – revolucionáři – do vyhnanství; názorové spory vrcholí zkázkou lodi)

- satiry ve verších – **Hanuman** (satira o opičím králi, který chce polidštit opice; proti chybám české národní povahy, národní lhostejnost)

- lyrika – politická, národní, vlastenecká

- skladba **Písně otroka** – vrchol politické lyriky, obraz otroka – symbol nesvobodného člověka, národa i básníka, velice oblíbené u čtenářů

PRÓZA

- satiry, tzv. „**broučkády**“

Pravý výlet pana Broučka do Měsíce, Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do XV. století

- komický hrdina, pražský měšťák pan Matěj Brouček se octl uprostřed husitské Prahy, prchal z bitvy na Vítkově, jeho zbabělost, národní lhostejnost, bezcharakternost, prospěchářství, falešné vlastenectví v kontrastu se statečností a odhodláním husitů

- ostrá kritika českého maloměšťáctví

Josef Václav Sládek

- původně **ruhovec**, pak přechod k **lumírovcům**, 2 roky pobýval v **Americ**

- básník zpěvného verše, překladatel – **přeložil 33 Shakespearových dram**

- **zakladatel české básnické tvorby pro děti**

- básník českého lidu, jeho domova, vlasti, boje za národní svobodu

- v jeho díle se odrazila smrt jeho první ženy a dítěte i štěstí v novém manželství a pobyt v Americe sb. **Básně** – smutek nad smrtí milované ženy, dojmy z Ameriky

sb. **Selské písně a české znělky** – oslava venkova a selství, rolníka představuje Sládek jako svobodného člověka a v jeho nezávislosti spatřuje příslib příští národní svobody

sb. **Zlatý máj, Skřivánčí písně, Zvony a zvonky** – pro děti, učí je lásce k rodičům, domovu, vlasti, přírodě

Jaroslav Vrchlický

- **lumírovec**, za svého života velmi uznáván (nazýván otcem české poezie), velmi plodný autor (80 básnických sbírek, 4 tisíce básní, celkem 270 knih) a **překladatel** – překládal z 18 jazyků (Dante, Petrarca, Shakespeare, Molière, Hugo, Dumas, Byron, Shelley, Poe, Goethe, Schiller, Ibsen aj.) – v překladech uvedl ve známost řadu autorů

- **lyrika osobní, milostná** (sb. Dojmy a rozmary, sb. Okna v bouři – b. Za trochu lásky šel bych světa kraj), **přírodní** (sb. Strom života), **vlastenecká** (Má vlast)

- v mnoha sbírkách uplatňuje básnické formy a strofické útvary charakteristické pro jiné literatury, např. sonet, ritornel, rondel, villonská balada, gazel, rispet

- **epika** – cyklus **Zlomky epeje** – básnické dějiny lidstva – podle vzoru Hugova, obraz vývoje lidstva, epické příběhy, zklamání z přítomnosti

- drama – veselohra **Noc na Karlštejně** – historická komedie z doby vlády Karla IV., zápletky vyplývají ze zákazu přístupu žen na hrad, zfilmované

Realismus v české próze a dramatu – 80. a 90. léta 19. st.

- návaznost na počátky umělého realismu od 40. let 19. st. (Havlíček, Tyl, Němcová)
- **kritický realismus v české próze** – tendence sociální i národně osvobozené
  - **HISTORICKÝ ROMÁN** - historická věrnost, typizace, vliv franc. a ruské literatury
- **Alois Jirásek**
  - **VENKOVSKÝ ROMÁN** – znalost venkova, národopisné studie, regionální charakter, návaznost na Hálek; - **Karel Václav Rais, Tereza Nováková**
- **realismus v českém dramatu** – vliv evropského dramatu (Ibsen, Gogol) – **Ladislav Stroupežnický, Alois a Vilém Mrštíkové**
- **naturalismus** – záliba v negativních jevech, pesimismus - **Josef Karel Šlejhar, Karel Matěj Čapek – Chod**

HISTORICKÁ PRÓZA

ALOIS JIRÁSEK

- přední tvůrce české historické prózy
- nar. v Hronově, studoval filozofickou fakultu, působil jako středoškolský profesor v Litomyšli
- tvůrce českého realistického historického románu, navazoval na Palackého
- úsilí o objektivitu
- vytvořil nejrozsáhlejší a nejucelenější umělecký obraz českých dějin
- výchovný význam – znalost dějin je posilou národního sebevědomí, autorovo vlastenectví
- Jiráskův jazyk – prostý, srozumitelný, využití historismů a archaismů (k charakteristice doby)

PRÓZA

- **nejstarší období** – **Staré pověsti české**
- **husitství** – **Mezi proudy, Proti všem, Bratrstvo, Husitský král**
- **doba pobělohorská** – **Temno** (děj ve 20. letech 18. st., situace národa v době protireformačního útlaku, působení jezuitů - Koniáš)
  - **Psohlavci** (povstání Chodů koncem 17. st. proti panstvu, název odkazuje na přezdívku Chodů vzniklou ze středověké nadávky)
- **národní obrození** - **F. L. Věk** – obraz počátků nár. obrození
  - **Filozofská historie** – život litomyšlských studentů, r. 1848

DRAMA

- **historická** – **Jan Hus, Jan Žižka**
- **pohádková** – **Lucerna**

REALISTICKÉ DRAMA

VILÉM A ALOIS MRŠTÍKOVÉ

- nejvýznamnější představitelé českého realistického dramatu

Maryša – realistická tragédie

- Ve slovácké vesnici se rozvíjí osudový příběh dívky Maryši, která je donucena svým otcem provdat se za vdovce, mlynáře Vávru (mnohem staršího, ale majetného). Její milý, Francek, odchází na vojnu. Maryša je v manželství nešťastná, otec Lízal ji pozdě lituje a chce ji dokonce vzít domů. Francek se navrací do vsi a přemlouvá Maryšu k útěku do města. Mezitím stále pokračují spory mezi Lízalem a Vávrou o Maryšino věno. Maryša se rozhodne Vávru otrávit a přiznat se k činu. Hra je doplněna písněmi, tradičními kroji a hudbou. Je napsána ve slováckém nářečí.

NATURALISMUS

Josef Karel Šlejhar

- představitel českého naturalismu a symbolismu

- soustředí se na líčení drastických scén – bezbranní lidé i zvířata ničení zlem a sobectvím

Kuře melancholik

- povídka

- malé dítě na venkovském statku postupně v důsledku bití a nedostatku lásky chřadne až k smrti; ještě předtím se skamarádí s právě vylíhlým kuřátkem – slabé – začne ho chránit a pomáhat mu, společně umírají

- paralela osudů malého bezbranného chlapce a slabého kuřete

- autor dává do kontrastu krásu venkovské přírody a krutost, bezcitnost dospělých

Světová literatura na přelomu 19. a 20. st. – LITERÁRNÍ MODERNA

- dosavadní úspěšný rozvoj společnosti umožňoval optimistický pohled na skutečnost
- koncem století ZMĚNA – **rychlé životní tempo, konkurenční boj, katastrofické představy, chaos, růst sociálních problémů** – společenské klima plné pesimismu a beznaděje
- období je spojováno s nejistotou, neklidem
- odklon od realistického pojetí v umění i vědě
- vliv filozofie Schopenhauera nebo Nietzscheho, obdiv k silnému jedinci
- **odraz v literatuře – proměny směrů**, zvl. v poezii – hledání nového uměleckého slohu, cest
- vyjádření odporu spisovatelů ke společnosti, její morálce a vkusu, zdůrazňování svobody jedince (**individualismus**)

NOVÉ UMĚLECKÉ SMĚRY

IMPRESIONISMUS - z lat. impressio = **dojem**

- začátek ve výt. umění – Claude Monet – obraz Imprese – vycházející slunce, zachycuje okamžitou náladu, hru světla, barev
- **sdělení bezprostředního subjektivního dojmu, vyjádření okamžité nálady, neopakovatelné chvíle (smutek, radost, melancholie, nostalgie)**
- **v popředí lyrika**, zvl. přírodní – nálada básníka splývá s náladou v přírodě (v české lit. F. Šrámek, A. Sova)

SYMBOLISMUS – z řec. symbolon = **znak**

- reakce na realismus, naturalismus, impresionismus
- **vyjádření pomocí nepřímého pojmenování, pomocí symbolů, náznaků, obrazových pojmenování** (přenášení významů, vyslovení abstraktní nebo skryté představy, nečekané spojování představ – rozvoj básnické obraznosti) (ve sv. lit. – Ch. Baudelaire, A. Rimbaud, v české lit. – A. Sova, O. Březina)

DEKADENCE – z fr. décadence = **úpadek**

- **zálibení v náladách smutku, skepse, nudy, marnosti, opovržení životem, téma smrti, rozkladu, erotiky, nadpřirozeného mysticismu**
- dekadenti s provokativní oblibou sahali k **tabuizovaným tématům** – erotika, morbidita, poetizace násilí a zla, neuctivý vztah k Bohu, oslava satana a kult smrti (sv. lit. – Oskar Wilde)

FRANCIE

tzv. „**prokletí básníci**“ – ve své době nepochopeni, svou tvorbou a životním postojem **pobuřovali měšťáckou společnost**, ale otvírali cestu **nové poezii**, kladou **důraz na vlastní a neobvyklé zkušenosti**

- **víra v umění, které může zachránit zkažený svět**
- proti oficiálním autorům neměli šanci se prosadit, proto se přesunuli do **krčem a šantánů pařížských čtvrtí**
- **Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Jean Arthur Rimbaud**

Charles Baudelaire (1821 – 1867)

- básník, překladatel (E. A. Poe)
- protiměšťácký postoj, bohémský život v Paříži (vyloučen před maturitou ze školy, provokoval milostnými pletkami a svým chováním – např. po pařížských bulvárech vodil na vodítku kraba, bral drogy, pil, vlasy si obarvil na zeleno)
- svým životem spadá do období realismu, ale s realistickým pohledem nesouhlasil

- sb. **Květy zla** – název oxymóron (spojení krásy a zla), odsouzena z mravnostních důvodů k pokutě
- zobrazuje nejen krásu, ale i zlo, ošklivost, nechutnost
- provokující otevřenost, bohatá obrazotvornost, úsilí o originalitu, záliba v odporných jevech
- např. báseň **Zdechlina (Mršina)** – nová hierarchie krásy a ošklivosti, syrový obraz rozkladu a hniloby, závěr: skutečná krása mrtvých lásek; kontrast život – smrt; krása je v pravdě

Jean Artur Rimbaud (1854 – 1891)

- vše napsal ve věku 15 – 20 let
- bohémský život, dvakrát utekl z domova, toulal se po světě, zemřel po amputaci nohy se zhoubným nádorem
- soubor **luminace** – vydal po jeho smrti Paul Verlaine
- tvorba plná obraznosti, metafor, zvuků a barev, touhy po neobyčejných zážitcích
- založeno na bezprostředním osobním zážitku, snu a fantazii
- pečlivě propracovaná zvuková stránka veršů, otevřenost, osobitá metaforičnost i metoda kontrastu, sugestivnost, osobní prožitek, fantazie
- báseň **Opilý koráb** – ústředním obrazem je koráb zmítaný v moři, originalita ve způsobu zpracování, nespoutaný a volně se zmítající koráb na moři uvolňuje tok autorových asociací, osvobozuje se obrazotvornost a fantazie, proud představ a halucinací
- ich-forma, autor zachycuje sebe jako vzpurného bohéma, bloudícího živlem poezie
- verše působí na všechny smysly (např. „funící moře“, „zelené azury“)
- báseň **Samohlásky** – zvuk každé samohlásky spojen s barvou, objevování zajímavě znějících zvuků, opojných vůní, barev a tvarů

ANGLIE

Oskar Wilde (1854 – 1900)

- představitel anglické dekadence
- pocházel z intelektuální a umělecké rodiny
- hledal nové zážitky a zkušenosti, aniž by bral ohled na morálku viktoriánské společnosti
- obviněn z homosexuality, odsouzen na dva roky vězení s nucenými pracemi, poté byl zlomen a nakonec zemřel v bídě pražského hotelu
- román **Obraz Doriana Graye** – román o krásném Dorianovi, za něhož stárne obraz, hrdina v duchu vítězství krásy nad morálkou páchá špatnosti a ty se odrážejí na namalovaném portrétu
- myšlenky – jediným cílem života je krása a rozkoš, umění nelze odpoutat od reality, o manipulaci s člověkem, o kráse, která je v ostrém kontrastu k lidské nedokonalosti
- Wilde formuloval své názory v předmluvě k románu – aforismy
např. *V žádném umělci není nikdy nic morbidního. Umělec smí vyslovit všechno. Není nic takového jako morální nebo nemorální kniha. Knihy jsou buď dobře napsány, nebo špatně napsány. Toť vše.*
Muž se žení, protože je znuděn, žena se vdává, protože je zvědavá. Oba se zklamou

děj: Dorian je mladý a krásný mladík, který se v ateliéru malíře Basila Hallwarda seznamuje s cynickým lordem Wottonem. Ten se rozhodne, že na mladíkovi vyzkouší své umění ovlivňování. Upozorní Dorian na jeho krásu a na pomíjivost mládí a poté Dorian, okouzlen vlastním obrazem, vyslovuje přání zůstat na věky stále krásný a mladý, jaký je na portrétu. Dokončený portrét si Dorian odnese k sobě domů. Dorian se zamiluje do herečky Sibylly, ale v okamžiku, kdy Sibylla podá na scéně slabý výkon a zklame celé publikum, ji odmítne a opustí. Opuštěná Sibylla spáchá ze zoufalství sebevraždu. Na Dorianově portrétu se objevují hrubé rysy a vrásky. Malíř Basil se chystá odjet do Paříže, aby tam mohl tvořit, ale před odjezdem se zastaví u Doriana, aby ho varoval před špatným vlivem lorda Henryho a narůstající špatnou pověstí Dorianovou v místní společnosti. Dorian se rozhodne, že mu ukáže, jak vypadá jeho portrét dnes. Na obraze se projevují všechny Dorianovy špatnosti. Basil se zděsí a Dorian ho zabije. Po

vraždě Basila zavolá Dorian známého vědce Campbella, aby mu pomohl odstranit mrtvolu. I když se Campbell brání, je nakonec přinucen. Jeho svědomí ho dožene k sebevraždě. Nešťastná náhoda zaviní smrt i bratra Sibyly, který se chtěl Dorianovi pomstít. Výčitky svědomí přivedou Doriana k tomu, že se chce polepšit, a proto nechce svést venkovské děvče, se kterým se náhodně seznámil. Pak se jde podívat, zda se jeho dobrý skutek projevil u portrétu. Jeho portrét ale zůstává stejný. Dorian ho ve vzteku probodne, ale tím usmrcuje sám sebe. Když ho našli mrtvého, nemohli ho poznat, protože měl podobu, kterou nesl jeho obraz, zatímco na obraze zářil portrét osmnáctiletého mladíka. Ohyzného starce sluhové identifikují jako Graye jen podle prstenů.

- **Šťastný princ a jiné pohádky** – ironické, smutné pohádkové příběhy plné lidskosti, hudebnost jazyka, častá forma podobenství, satirické a ironické alegorie, (např. Slavík a růže)

- divadelní hry – **Jak je důležité mítí Filipa, Ideální manžel** – vtipné zápletky, duchaplné dialogy, jemný vtip, groteskní charakteristika postav

USA

Walt Whitman (1819 – 1892)

- **tvůrce volného verše** – volný verš se blíží přirozenému spádu řeči, neexistuje zde rytmické schéma, umožňuje svobodně vyjadřovat pocity autora, předznamenává nástup modernistických uměleckých směrů

- **průkopník civilismu**

CIVILISMUS – zobrazení technických vymožeností přelomu století (strojů, továren, elektřiny, automobilů, mrakodrapů), zájem o pokrok a vývoj civilizace, oslava lidské práce, demokracie, svobody, odmítnutí otroctví
sbírka **Stébla trávy** – oslava všedních věcí, oslava čistého přátelství a bratrství lidí, optimistický tón

- představa jednoty člověka a moderního světa; časté motivy: cesta, pohyb, příroda, tráva, oceán, smrt

- kritikou přijata negativně, obviňována z nemravnosti, propagace homosexuality a naprosté neuměleckosti

- v USA byl masový zájem o knihu v 80. letech 19. st., kdy byla kniha zakázána

ČESKÁ LITERÁRNÍ MODERNA (90.léta 19.st.)

- významný přelom ve vývoji české literatury – počátek velkého množství uměleckých směrů a sdružení

- zásadní změna v pojetí úlohy umělce ve společnosti – obsahem uměleckého díla je vlastní, osobité, nezaměnitelné vidění světa, ničemu se nepřizpůsobuje, umělec už není pěvcem národa

- umělecký individualismus

- sdružení spisovatelů – **Česká moderna** – J. S. Machar, A. Sova, O. Březina,

V. Mrštík, J. K. Šlejhar, F. X. Šalda

- bez jednotného uměleckého programu

- **kritika politiky i umělecké tvorby předchozích generací**, prázdného vlastenčení, neschopnosti sociálního

cítění (ostré útoky proti lumírovcům i realistům)

- **individualismus, právo na osobité pojetí tvorby, tvůrčí svoboda umělce**

- krátké trvání skupiny pro její vnitřní diferencovanost, pronikání nových uměleckých směrů – „otvírání oken do Evropy“

- tvorba – hlavně **poezie**

Antonín Sova (1864 – 1928)

- představitel České moderny

- **impresionista, symbolista, básník české krajiny** (rodného kraje)

- obliba jižních Čech (nar. v Pacově)

- sb. **Květy intimních nálad** – impresionisticky laděná sbírka přírodní lyriky, verše jsou prostoupeny melancholií a steskem,

venkov vnímá jako zdroj volnosti, jistotu

- sb. **Z mého kraje** – subjektivní a přírodní lyrika, návrat do rodného kraje, impresionistická vnímavost – detaily přírodních proměn i projev sociálního cítění (chudoba, drsnost krajiny)

- sb. **Soucit a vzdor** - výraz revolty, odporu, vzpoury

- sb. **Vybouřené smutky, Údolí nového království, Dobrodružství odvahy** – symbolismus, rozpor mezi ideály a realitou kolem, mezi touhou po samotě a snovém světě a zároveň po lidské společnosti, založené na morálce a ohledu

- sb. **Ještě jednou se vrátíme (báseň Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy), Lyrika lásky a života** – pozdně milostná lyrika, prolínání symbolismu a impresionismu, moudrá vyrovnanost

- psal i prózu, ne tak úspěšná

Otokar Březina (1868 – 1929) (vl. jménem Václav Jebavý)

- významný český **symbolista**

- ovlivněn důkladným studiem filozofie a intenzivní četbou literatury, vlastní osamělostí i neuspokojením z učitelské profese

- dlouhý pravidelný verš, později kratší volný verš, abstraktnost a bohatá metaforičnost, v obsahu tajemnost, mystičnost, vědomí nekonečnosti vesmíru, hledání nadpozemského v pozemském

- přesvědčen o existenci nadpozemské skutečnosti, odvrací se od pozemského života, navazuje kontakt s duchovním světem

- sb. **Tajemné dálky** – odraz neradostných událostí v životě (chudoba, ztráta rodičů, nenaplněná milostná touha)

- sb. **Svítání na západě** (titul oxymóron) – západ = smrt je vykoupením z pozemského utrpení, jen smrt může odhalit pravou podstatu bytí, která stojí nad existencí pozemskou

- sb. **Větry od pólů** – nejabstraktnější sbírka, filozofie smyslu života: soucit, bolest, láska

- sb. **Stavitelé chrámu, Ruce** - optimističtější víra v budoucnost

GENERACE BUŘIČŮ – počátek 20. století

- vyjadřují odpor k měšťácké společnosti
- ovlivnění anarchismem, jde jim o změnu společnosti, bližší kontakt s velkým okruhem čtenářů, svobodu tvorby, jejich poezie má charakter osobního prožitku, pohledu na skutečnost bez iluzí
- bohémský způsob života, volná láska, provokace
- vliv **anarchismu** (úsilí o neomezenou svobodu člověka, odmítnutí autority státu), **antimilitarismu** (hnutí odmítající válku), **civilismu** (oslava moderní techniky a civilizace) a **vitalismu** (oslava života, přírody; radost, citové a smyslové prožitky)
- do veršů vstupuje hovorový jazyk
- opustili dekadenci a symbolismus svých počátků, přiklonili se k přímým pojmenováním ve formě lidového popěvku, pravidelnému verši
- S. K. Neumann, F. Šrámek, V. Dyk, F. Gellner, P. Bezruč, K. Toman

Stanislav Kostka Neumann (1875 – 1947)

- prošel složitým literárním vývojem od dekadence a anarchismu přes vitalismus, naturalismus a civilismus k proletářskému umění a socialistickému realismu
- redaktor anarchistického časopisu Nový kult, spoluredaktor Almanachu na rok 1914
- 1. sv. válku tráví na frontě, po válce vstupuje do České strany socialistické a v r. 1921 do KSČ
- sb. **Jsem apoštol nového žití, Apostrofy hrdé a vášivé, Sen o zástupu zoufajících** – symbolismus
- sb. **Kniha lesů, vod a strání** – sbírka přírodní lyriky s pocity životní pohody, smyslového okouzlení přírodou, vliv naturalismu a vitalismu (láska k životu a k ženě, radost z existence)
- sb. **Nové zpěvy** – vliv civilismu: oslava moderní civilizace, lidské práce, velkoměsta, technického pokroku
- sb. **Rudé zpěvy** – politická, agitační, revoluční, proletářská poezie, obdiv k sovětskému Rusku
- sb. **Láska** – intimní milostná poezie
- sb. **Srdce a mračna, Sonáta horizontálního života** – sbírky ovlivněné komunistickým pohledem na svět
- sb. **Anti-Gide neboli optimismus bez pověr a iluzí** – polemický pamflet proti spisovateli André Gidovi, reakce na jeho kritickou reportáž o Sovětském svazu (Neumann tam nikdy nebyl)

Fráňa Šrámek (1877 – 1952)

- básník, prozaik, dramatik
- vyšel z idejí anarchismu a pro své protiválečné přesvědčení (antimilitarismus) se dostal do vězení (za báseň **Pišou mi psaní** – rebelantská, humor a ironie), za 1. sv. válce na frontě, po návratu žil v ústraní

POEZIE

- sb. **Života bído, přec tě mám rád** – básníkův vztah k životu, provokující buřičství, výsměch, nenávisť k měšťáctví a konvencím, vědomí neuskutečnitelnosti životních ideálů, nutnost přizpůsobit se
- sb. **Modrý a rudý** – odpor k válce, protispolečenské buřičství (b. Raport – psaná formou vojenského hlášení, založená na paralele umírajícího vojáka a umírajícího koně), písňovost
- sb. **Splav** – milostná a přírodní lyrika, radost ze života (vitalismus)

PRÓZA

- román **Stříbrný vítr** – impresionistický román, příběh citového dospívání studenta Jana Ratkina, střetnutí s pokryteckou měšťáckou společností a morálkou – jeho vzpoura proti ní; konflikt lze překonat jen díky hlasu „stříbrného větru“ = symbol věčného mládí a naděje
- román **Tělo** – vitalismus, smyslové okouzlení, ale i krize ve vztahu založeném na tělesné lásce
- povídky **Žasnoucí voják** – o tragédiích vojáků, nesmyslnosti války

DRAMA – zvl. impresionistické

- **Léto** – první milostné poblouznění mladého hrdiny
- **Měsíc nad řekou** – zamyšlení nad ztraceným mládím a iluzemi

Viktor Dyk (1877 – 1931)

- básník, prozaik, dramatik, novinář, politik, burcoval ospalé vlastenecké uvědomění, ukládal člověku povinnost pokračovat v díle předků, byl protivníkem Masaryka, za války ho uvěznil ve Vídni za velezradu, nakonec byl pro nedostatek důkazů osvobozen, stal se senátorem národně demokratické strany

- zahynul tragicky v Jaderském moři (při koupání v moři dostal srdeční mrtvici) – ve sbírce **Devátá vlna** předpověděl svou smrt

POEZIE

- výraz negace, vzpoury, skeptických nálad, odmítavý individualistický postoj

sb. **A porta inferi** – vliv symbolismu a dekadence, skepse, ironie, sebeironie

sb. **Satiry a sarkasmy, Pohádky z naší vesnice** – satiry na politický a společenský život v Čechách, ironicky komentuje dobové dění, prodejnost politiků

sb. **Milá sedmi loupežníků** – lyrickoepická balada, příběh plný obrazů zla a vášně. Dívka, jíž loupežníci zavraždili přítele, zraňuje své druhy a přivádí je až na šibenici, aby se pomstila. Téma odboje, lásky, zrad, smrti.

sb. **Lehké a těžké kroky, Anebo, Okno, Poslední rok** = tzv. „válečná tetralogie“ – inspirovány 1. sv. válkou, základní téma: myšlenka národa a státní samostatnosti, výzvy k odvaze a činu – vliv na národní sebevědomí, vlastenecká poezie, obavy o osud národa

PRÓZA

- novela **Krysař** – osobitě zpracování německé pověsti o krysaři z města Hammeln

Děj: Do města Hammeln zamořeného krysami přichází krysař. Zamiluje se do Agnes, kterou ale miluje Kristián.

Krysař svou hrou vyvábí všechny krysy z města do řeky. Žádá pak svou odměnu, ale konšelé chtějí ušetřit a nedají mu slíbenou odměnu. Krysař odchází z města, ale záhy se vrací, protože miluje Agnes. Agnes ale čeká dítě s Kristiánem. Matka Agnes vypráví příběh o hoře Koppel, na niž je třeba vystoupit, aby se přišlo do propasti, která je branou do sedmihradské země, kde není hoře a hříchu. Agnes tam odchází a matka zešílí.

Krysař se to dozví a pak začne pískat na svou píšťalu tak, že všichni hammelnští občané jdou za ním, a všichni se vrhnou do propasti, i krysař. Zůstane jen rybář Sepp Jörgen, který chápal vše až druhý den. Když ho druhý den dozvuk krysařovy píšťaly láká k propasti, zachrání ho křik dítěte. Sepp jde hledat ženu, která by dala dítěti pít.

- neštěstí tedy přežili jen blázen a nemluvně – symbolický význam: oslava toho, co popírá rozum (dítě ho ještě nemá, blázen ho už ztratil)

- nadějný závěr – prostý, předtím vysmívaný člověk slyší pláč dítěte silněji než zvuk krysařovy píšťaly

- autorovo vyjádření odporu k malosti, vzpoura proti ní

DRAMA

- **Zmoudření dona Quijota** - vliv symbolismu, osobitě přetvářená látka Cervantesova románu – tragický příběh o neřešitelnosti rozporu mezi snem a skutečností; ztráta iluzí = zmoudření, které však člověka zabíjí (ztrácí smysl života); - autorova touha po vyplnění snů a po kráse vtělena do postav osamocených, bouřících se jedinců

František Gellner (1881 – asi 1914)

- básník a výtvarník (byl vynikajícím kreslířem – své práce publikoval dokonce i v Paříži)

- studoval vysokou školu ve Vídni, malířství v Paříži, v Mnichově a Drážďanech, redaktor Lidových novin, po vypuknutí války narukoval na frontu a v roce 1914 je prohlášen za nezvěstného

- Gellner žil bohémským způsobem, častými scenériemi Gellnerových básní je hospoda a předměstská ulice

- anarchistická revolta

- jasné a prosté verše, otevřené básnické zpovědi bez iluzí

- sb. **Po nás ať přijde potopa!** a **Radosti života** – anarchistické období, auto vystupuje jako cynik, zhýralý mladík a bohém (hospody, anarchistický vzdor proti pokrytectví, touha po citu ukryta za ironii)

typické znaky Gellnerovy poetiky:

- vychází z osobních zážitků (syrový záznam), básně se odehrávají v hospodách, kavárnách, kabaretech, objevují se zde i sexuální zážitky – forma osobní zповědi, autenticita, bohémství, rezignace
  - autor vystupuje jako cynik a rouhač, negující všechny hodnoty, zajímající se jen o život na okraji, provokující prostředím svých veršů a postavami z okraje společnosti, některé básně ale vyjadřují i pocit osobní samoty i nenaplnění tužeb
  - Gellner chtěl svými verši vědomě šokovat soudobé poklidné měšťáctvo
  - využití dobových forem lidové zábavy, jednoduchá čtyřverší podobná kupletům
  - pravidelný verš, forma popěvku, písně (refrény)
  - antiliterární styl – strohost, prostota, věcnost, neobrazné vyjadřování, převážně přímé pojmenování (=odlišnost od symbolistů)
  - obraz velkoměsta (kavárny, noční podniky, hospody) – odpor k měšťáckému světu, falešné morálce a pokrytectví
  - hořkost, cynismus, sarkasmus, použití vulgarismů
  - zdánlivě cynický výsměch, ironie (zastírá touhu po silném citu a bolest, hořkost, zklamání, rezignaci)
  - otevřenost až šokující, věcnost, racionální pohled
- sb. **Nové verše** – vyšla až posmrtně, zklidnění a zmoudření a ironie přechází v posmutnělý melancholický tón, vzpomínky na dětství a témata z jeho brněnského pobytu, když pracoval v redakci Lidových novin
- román **Don Juan** – veršovaný román, hrdina je bohém, kterému nikdo nevěří
- **Cesta do hor a jiné povídky** – příběhy maloměstských rodin, které shánějí ženichy pro své vdavekchtivé dcery nebo které se snaží ututlat bohémské radovánky svých synáčků, příběhy manželských nevěř, ze studentského života i podnikání

Petr Bezruč (1867 – 1958), vl. jménem Vladimír Vašek

- autor žijící v ústraní ve Slezsku, zčásti patřící ke generaci 90. let, zčásti k buřičům
  - jeho rodný kraj se stal hlavním motivem tvorby, stylizoval se do role mluvčího slezského lidu, lidového barda, který mluví za všechny utlačované a ponížené (nazývá se bardem, škaredým zjevem, šíleným rebellem a napilým zpěvákem)
- sb. **Slezské písně** – obraz sociálního a národnostního útisku na Ostravsku, výzva k odboji; bída havířů, beskydských horalů, ovdovělých žen a sirotků; útisk uhlobaronů a jejich pomahačů
- anonymita (Bezruč byli dosti časté jméno, autor záměrně vytvářel dojem, že je horník z ostravských dolů)
  - intenzita citového prožitku, verše plné výzev, otázek, ironie, symbolů, nářečních prvků, soucit se zbídačeným slezským lidem a nenávist
  - různé formy a náměty – sociální balady (Maryčka Magdonova, Kantor Halfar), básně vzpoury a odplaty (Ostrava), intimní poezie (Jen jedenkrát – o nenaplněné lásce a touze po ní), básně kritizující pražskou společnost (Den Palackého), antické náměty (Smrt Césarova)
  - Bezruč sbírku stále rozšiřoval a přepracovával
  - Slezské písně syntetizují všechny dosavadní umělecké směry – realismus, impresionismus, symbolismus, dekadence, anarchistická revolta

SVĚTOVÁ LITERATURA V PŘEDVÁLEČNÉM, VÁLEČNÉM A MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ – 1. pol. 20. st.

- Rozvoj věd (např. Freudovy a Einsteinovy objevy) a techniky (první automobil, letadlo, rozhlas) změnil nejen životní způsob lidí (přesun lidí do měst, nezávislost na ročním období, život v malé rodině), ale ovlivnil i lidské myšlení a cítění (ztráta nadosobních jistot, ale i hodnot), což se projevilo i v literatuře. Ta vyjadřuje skepsi a rezignaci, objevuje se absurdita, důraz se klade na existenciální problémy – člověk stojí před volbou, jsou odstraněna tabu.

- Umělecké směry jdou rychle za sebou, prolínají se, současně se rozvíjí realistický proud a modernistický proud.

- literatura výrazně ovlivněna i celospolečenskými **historickými událostmi**:

1914 – 1918 – 1. sv. válka – Evropě přinesla zrušení zemí, hospodářský rozvrat, nepokoje a sociální revoluce

- po válce se rozpadlo Rakousko-Uhersko, carské Rusko, Německé císařství a Osmanská říše
- po říjnové revoluci (1917) vypukla v Rusku občanská válka, bolševici upevnili svou moc a r. 1922 byl vyhlášen **Sovětský svaz** – první stát, v němž se dostala k moci **komunistická strana** (Lenin, Stalin)
- **Mírová konference ve Versailles (1919)** – série smluv, které byly podepsány s poraženými státy, zejména s Německem, Německo ztratilo na léta velmocenské postavení a jeho kolonie si rozdělily vítězné velmoci (USA, Velká Británie, Francie)
- **USA se stala nejsilnější světovou velmocí**

- od r. 1920 - **Společnost národů**, jejímž cílem bylo zajištění světového míru

- 1929 – 1933 - **světová hospodářská krize**, z USA se rozšířila do Evropy, znamenala hluboký rozvrat v mezinárodním vývoji, **oslabení demokratických systémů, otevření cesty k nástupu diktátorských režimů a hrozby fašismu**

- v **Německu** nástup **nacismu** – **A. Hitler** (1933), 1938 bylo k Německu **připojeno Rakousko** („anšlus“) a **československé pohraničí (mnichovská dohoda)**, nacistické Německo se v důsledku dohod se Sovětským svazem cítilo dostatečně připravené na válku, a tak v r. 1939 napadlo Polsko, vzápětí vyhlásily Francie a Anglie Německu válku

1939 – 8.5.1945 – 2. sv. válka

NOVÉ UMĚLECKÉ SMĚRY

- zejména v druhém desetiletí 20. st. se v Evropě začaly prosazovat moderní umělecké směry:

expresionismus, kubismus, futurismus, kubofuturismus, dadaismus a o desetiletí později **surrealismus**, (v české poezii **poetismus**) a to jak ve sféře literární, tak i výtvarné

FUTURISMUS

- z lat. futurus = **budoucí**

- zaměření na **přítomnost a budoucnost**, odmítnutí minulého

- do umění proniká **moderní život**

- snaha vyjádřit **dynamiku doby, rytmus velkoměsta, svět techniky, svět v pohybu**

- chtěl vytvořit umění, které by odpovídalo **ruchu a tempu nadcházejícího průmyslového věku**

- odpor ke klasickým prostředkům poezie (rytmus, rým)

- **osvobozená (izolovaná) slova** – pouze podst. jména, citoslovce a slovesa v infinitivu, **odstraněna**

interpunkce, jednotlivá slova někdy spojena matematickými či hudebními znaménky, výrazná grafická podoba básně

KUBISMUS

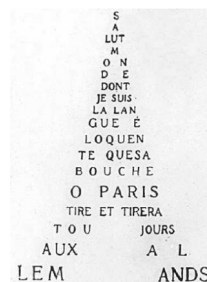
- z lat. cubus = **krychle**
- umělecký směr úzce související s futurismem, znamená změnu v přístupu ke skutečnosti
- **rozklad skutečnosti na jednotlivé geometrické tvary, obrazy, slova**, z nich je sestavena skutečnost nová
- mnohopohledovost (z více stran)
- v malířství – **Pablo Picasso**

KUBOFUTURISMUS

- **spojení futuristického dynamismu a kubistické mnohopohledovosti**
- zachycení skutečnosti z mnoha úhlů pohledu; polytematičnost, **spontánní proud představ** – asociace
- zdůraznění **grafické podoby básně - kaligramy**

Guillaume Apollinaire (1880 – 1918)

- francouzský básník, dramatik, prozaik, propagátor kubismu, kubofuturismu
- narozen jako nemanželský syn litevsko-polské šlechtičny, studoval v Monaku, Cannes, Nice, bankovní úředník, spolupracovník kulturních revuí, časopisů; v roce 1914 se dobrovolně přihlásil na frontu, zpočátku válku vnímal jako napínavé dobrodružství, pod tlakem otřesných dojmů z přední linie svůj postoj změnil, své snoubence napsal, že se stává bezmyšlenkovitým automatem, byl raněn, dvakrát operován, těsně před příměřím podlehl španělské chřipce
- sb. **Alhokoly** – založena na principu **asociace** = volné sdružování a spojování představ, obrazů, nápadů, časových i citových rovin bez logických souvislostí, probíhá na základě podobnosti, zážitků, vzpomínek apod.; důležitou roli hraje jedincova psychika, jeho vědomí i podvědomí
  - b. **Pásmo** – spontánní proud představ, obrazů, skutečnost zachycena z mnoha pohledů, prolínání časových rovin, narušena logická souvislost veršů, bez interpunkce; stírají se rozdíly mezi lyrikou a epikou; verše o Praze (okouzlení Prahou)
- sb. **Kaligramy** – kaligram je báseň, jejíž písmena nebo slova jsou uspořádána do obrazce, který vyjadřuje téma básně

EXPRESIONISMUS

- z lat. expressio = **výraz**
- umělecký směr 1. třetiny 20. st., projevil se hlavně v Německu, u nás L. Klíma, Lev Blatný
- **zachycuje stav lidského nitra** (realita zevnitř), **vyjadřuje pocity tísně, úzkosti, děsu, hrůzy**, vyvolané přesvědčením, že člověk je bezmocně ztracen v odlidštěném světě (obava o osud člověka)
- soustředí se na citové stavy a projevy lidské psychiky, které vyplývají z **nejistoty člověka v chaotickém, děsivém světě**
- expresionismus se stal výrazem krize, jejímž vyvrcholením byla 1. sv. válka

DADAISMUS

- z fr. dada = koníček, hračka, slovo nalezené po náhodném otevření slovníku špičkou nože – **náhodnost** (hlavní princip dadaismu)
- vůdcem rumunský básník Tristan Tzara
- zrodil se v Curychu (1916) jako **protest proti konvencím**
- **úsilí šokovat, burcovat, provokovat, hlásali absolutní svobodu, užívali mystifikace, nesmysly, nelogické souvislosti, dokonce náhodně spojovali slova**
- libovali si v **nesmyslnosti a náhodě**
- **odpor k válce, pocit nesmyslnosti života**

SURREALISMUS

- z fr. surréalisme = nadrealismus
- zakladatel André Breton
- **odsouzení realismu a logiky**
- podle teorií Freuda se řídili **podvědomím**, prosazovali automatické psaní, často spontánní záznam snu, instinktů
- **psychický automatismus = volný tok obrazů bez rozumové kontroly**
- bez pravidelného rýmu, rytmu, výstavby verše, **obrazy se spojují nepravděpodobně, absurdně, na základě asociace představ**
- **vyjádření bezprostředních subjektivních dojmů, fantazie a snu**

EXISTENCIALISMUS

- z fr. existence = bytí, jsoucno
- **obraz člověka jako osamocené a odcizeného jedince**
- obraz světa lidí trpících vnitřními pochybami; v mezních situacích životního ohrožení prožívají **beznaděj, zoufalství, pocit hnusu** – snaha osvobodit se
- život chápán jako **směřování k smrti**
- J. P. Sartre, A. Camus, F. Kafka

SOCIALISTICKÝ REALISMUS a PROLETÁŘSKÁ LITERATURA

- vzniká v 30. letech v **Sovětském svazu** (Maxim Gorkij)
- **umění třídní, revoluční, stranické, tendenční a programově optimistické**
- **obraz společenských rozporů, sny o spravedlivější společnosti, patos, hrdinství, kolektivismus**
- zobrazení společnosti v jejím revolučním vývoji
- **ideál nového hrdiny** – pracovníka a bojovníka, tvůrce a budovatele nové spravedlivé společnosti

PRÓZA VE SVĚTOVÉ LITERATUŘE V 1. POL. 20. ST.

- próza navazuje zejména na realistickou a naturalistickou tradici
- významný vliv mají i nové avantgardní směry
- literatura ve větší míře využívá poznatků psychologie a soustřeďuje se na **nitro člověka, jeho pocity ve světě bez jistot a bezpečí – posílení úvahových prvků, subjektivizace textu, ich-forma**, rezignace na univerzalitu
- **dějová linie se uvolňuje**, text se lyrizuje a poetizuje (metafora, hra s jazykem, hudebnost)
- nejčastěji uplatňovaných žánrem je **román** (válečný, společenskokritický, sociální, historický, psychologický, biografický, autobiografický), dále **povídka a novela**

1) ODRAZ 1. SVĚTOVÉ VÁLKY V LITERATUŘE

Erich Maria Remarque (1898 – 1970)

- velká obliba u čtenářů
- **německý** spisovatel, v 18 letech odveden na frontu, po válce vystřídal řadu povolání – učitel, prodejce náhrobků, automobil. závodník
- žil ve Švýcarsku a od r. 1939 v USA
- jeho literární úspěch je založen na napínavém ději, účinné charakteristice postav, nekompromisním humanistickém, antimilitaristickém a antifašistickém postoji
- ve svých románech líčil ztrátu životních ideálů, osudy emigrantů a neschopnost vojáků vrátit se po válce do normálního života – těmito tématy se blíží autorům tzv. **ztracené generace** (viz další strana)
- mnohé Remarqueovy příběhy jsou sentimentální a mají obdobnou strukturu (milostný příběh, naturalistické válečné scény, úvahy)

Na západní frontě klid – román

Děj: Student gymnázia Pavel Bäumer se spolu se svými spolužáky přihlásí pod vlivem propagandy fanatického profesora dobrovolně do armády. Po období tvrdého výcviku plného šikanování se chlapci dostávají na frontu, kde prožívají naplno hrůzy války. V bojích je zraněn i jeho kamarád Katzinski. Pavel ho odnáší z pole, aby mohl být ošetřen, ale na obvozišti zjistí, že přítel je mrtev. Střepina ho po cestě zasáhla do hlavy. Pavel odjíždí na dovolenou domů, ale cítí se zde jako cizinec. Otec válku chápe jako boj o prestiž, Pavel jako každodenní boj o přežití, spánek, jídlo. Pavel odjíždí zpátky na frontu, je zasažen náhodnou střelou v posledních dnech války, kdy agentury přinášely zprávy, že na západní frontě klid.

- hlavní postavy (studenti, kteří prožili válku) ztrácejí všechny životní iluze, protestují, snaží se přežít
- drsné obrazy z bojiště, vzpomínky hlavního hrdiny i svérázný lidový humor
- tragický konec nenaplněného života, Pavel umírá v posledních dnech války, vědom si toho, že návrat do mírového života by byl téměř nemožný

Cesta zpátky, Tři kamarádi, Černý obelisk – romány o osudech vojáků z 1. sv. války a jejich „návratech“ do života

Jiskra života; Čas žít, čas umírat – romány věnující se tématice nástupu fašismu

Romain Rolland (1866 – 1944)

- **francouzský** prozaik, dramatik, esejista, hudební kritik
- nositel Nobelovy ceny za literaturu
- **autor životopisů významných osobností - Beethoven, Tolstoj aj.**
- **Petr a Lucie** – protiválečná novela

- příběh dvou mladých lidí, kteří prožívají první velkou lásku právě v době války

Děj se odehrává koncem první světové války. Student Petr se setkává v metru s nedostudovanou výtvarnicí Lucií. Petr má jít brzy k odvodu, ale nemá válku rád. Mezi oběma mladými lidmi se vyvíjí čisté city, naplněné sny o životě. Petr s Lucií si slíbili, že budou do Velikonoc svoji. Na Veliký pátek jsou spolu uctít Ježíšovu smrt do chrámu sv. Gervaisa. Než vešli dovnitř, uviděla Lucie malé děvčátko, které se dívalo zděšeně na chrám a pak zmizelo. V chrámu se Petr s Lucií zasnoubili. Lucie znovu uviděla děvčátko s výrazem zděšení. Ve chvíli štěstí a objetí oba umírají pod padajícími sloupy, když byl kostel zasažen při leteckém bombardování.

- Paříž za 1. sv. války (od ledna do března 1918)
  - pseudovlastenectví kontra snový svět milenců, jejich čistota, nevinnost
  - kontrasty: hrůzy války – vysněný svět dvojice milenců; problémy války – rozvíjející se cit lásky
  - shakespearovský motiv
  - společná smrt v kostele při náletu – obžaloba nesmyslnosti války
- **Jan Kryštof** – 10 dílný cyklus (román-řeka) – životní osudy geniálního německého hudebníka (inspirace Beethovenem), z doby před 1. sv. válkou
- **Dobry člověk ještě žije** – jadrný a rozmarný příběh životem kypícího venkovana za francouzské renesance
- hlavní hrdina je naplněn optimismem, i když se mu mnohdy nevede dobře, ale dovede vychutnat okamžiky štěstí a dary života naplno, a tak prožít šťastně svůj život

2) skupina tzv. ztracené generace (lost generation)

- skupina básníků a prozaiků, kteří tvořili ve 20. letech 20. století a jejichž vidění bylo ovlivněno zážitkem 1. světové války a pocitem kulturní vykořeněnosti Američana v Evropě
- pocit neschopnosti zařadit se po válce do života, nenacházejí smysl života
- základním tématem těchto autorů poznamenaných válkou bylo zklamání, skepse, rozklad lidských i společenských hodnot a hledání východiska v útěku do přírody nebo kultury
- hrdinové obvykle rozvrácení, silně citově založení lidé, kteří nenachází nikde zakotvení
- jejich tvorba má silný protiválečný náboj
- Gertruda Steinová (americká spisovatelka žijící v Paříži) označila tuto skupinu jako „**ztracená generace**“

Ernest Hemingway (1899 – 1961)

- **americký** prozaik, nositel Nobelovy ceny za literaturu
- během 1. sv. války pracoval jako dobrovolník u sanitních oddílů na italské frontě, byl těžce raněn
- pracoval jako novinář v Paříži, patřil ke skupině „**ztracené generace**“
- za španělské občanské války pracoval jako dopisovatel v Madridu
- po 2. světové válce žil v Havaně na Kubě a na svých usedlostech v USA
- hl. postavy často v mezních životních situacích, Hemingway své hrdiny staví tváří v tvář smrti, aby mohli projevit míru své odvahy
- byl to velmi oblíbený autor, jeho styl je taky výrazný a osobitý – rysy novinářského stylu (jasnost, jednoduchost, přehlednost) – od 70. let je každoročně vyhlašována mezinárodní soutěž v jeho napodobování
- Hemingwayův postup psaní byl na sklonku jeho života pojmenován jako tzv. **metoda ledovce** – psaní za využití podtextu, mnohé je nevyřčeno, ani velké zvraty nejsou autorem komentovány, psychologie je zachycena pouze v přímé řeči
- 1/8 na povrchu, zbytek pod hladinou – podstatné významy textu, traumata a ztroskotání postav jsou skryty za zdánlivě povrchními dialogy hrdinů
- ve svých textech je úsečný, plný zkratk a zámlk, počítá s podtextem a čtenářskou schopností proniknout k němu
- hrdinové prokazují morálně lidské kvality
- povídky z prostředí Hemingwayových zálib – lov, býčí zápasy, dostihy, box
- napsal řadu povídek, románů o generaci, která poznamenaná válkou se snaží smysluplně žít

Sbohem, armádo – tragický milostný příběh amerického vojáka a anglické ošetřovatelky v Itálii za 1. sv. války, ani po útěku z války nenachází osobní štěstí (utečou do Švýcarska, narodí se jim mrtvý chlapeček a žena po porodu brzy umírá také)

- vlastní zážitky a vzpomínky z fronty, ideová dezorientace hrdinů – upínají se proto k základním hodnotám lidského života (láska, přátelství, odvaha, čest)

Komu zvoní hrana – v tomto románu vychází z vlastních zkušeností dobrovolníka a dopisovatele za španělské občanské války; hl. postava – americký dobrovolník Robert Jordan, těžce raněn, čeká na smrt a teprve nalézá skutečný smysl života – láska k španělské dívce

I slunce vychází - Fiesta – román, pocity ztracené generace, o nenaplněném milostném vzahu

Stařec a moře – novela, za níž obdržel Nobelovu cenu

Starý rybář Santiago již dlouhou dobu nic nechytí. Vyjíždí ale neúnavně dál na moře. Konečně se na návnadu chytí obrovská ryba, která ho ale táhne na širé moře. Santiago s ní bojuje dva dny, až ji přemůže. Usmrčenou rybu přiváže k loďce a vrací se domů. Je ale po cestě přepaden žraloky, kteří rybu postupně okusují. Santiago je neúnavně zaháněn, ztrácí postupně harpunu a vesla, ale nevzdává se. Zcela vyčerpan připlouvá do přístavu, ale přiveze s sebou jen okousanou obrovskou kostru.

- obraz zápasu s přírodou a zlem do posledních chvil života
- vzdát se = ztratit lidskou důstojnost
- smysl novely: oslava lidské aktivity a nezdolnosti; o statečnosti, s níž jde hrdina do předem prohraného boje

3) USA

John Steinbeck (1902 – 1968)

- americký prozaik, dramatik, nositel Nobelovy ceny za literaturu
- pocházel z Kalifornie, kde strávil i většinu života, studoval biologii, prošel řadou zaměstnání, než se mohl plně věnovat literatuře
- psal sociálně kritické romány, ve svých prózách zobrazoval hlavně osudy a pocity chudáků, společenských vyděděnců a zemědělských dělníků
- velké porozumění pro psychologii člověka z okraje společnosti, zabývá se konfliktem dobra a zla v člověku a možnostmi svobodné lidské vůle

Hrozny hněvu - sociální román z doby hospodářské krize, vypravěčské umění

- ztráta půdy, vystěhovalectví, cesta na Západ, marné hledání obživy, venkov jako útočiště před civilizací, vypravěčské umění

Pláň Tortilla – humorné vyprávění o kalifornských povalečích

Na plechárně – povídka o životě kalifornských chudáků

Na východ od ráje – románová kronika fiktivní rodiny Trasků, postavy jsou podmíněny vrozenými vlastnostmi, biblické paralely

O myších a lidech – novela, tragický příběh dvou zemědělských dělníků, odehrává se ve 30. letech 20. st. , v sociálně tíživé době, kdy se společnost vyrovnávala s důsledky hospodářské krize

- přibližuje nelehký život námezdních zemědělských dělníků, bezzemků, jimiž jsou oba hlavní hrdinové
- děj: George Milton a Lenda (Lennie) Small se nechávají najmout na práci na farmě v salinaském údolí (autorově rodišti). Je to nerozlučná, avšak poněkud bizarní dvojice. George má k Lendovi otcovský vztah, ochraňuje ho před cizími lidmi, plnými zloby a pohoršení. Nicméně brzy se tato jeho snaha ukazuje jako marná. Lenda je slabomyslný, ale dobrotivý člověk, obdařený velkou fyzickou silou. Trpí zvláštní úchylkou – nachází zálibu v hlazení hebkých věcí. Ta už před časem způsobila oběma nepříjemnosti (z dřívějšího působiště museli odejít, protože na Lendu byla podána žaloba za znásilnění). Lenda neumí odhadnout své síly, což následně způsobí tragédii. Zlomí vaz snaše jejich zaměstnavatele pana Curleyho, když se mu plna obdivu pokouší přiblížit. George Lendu zastřelí, aby ho uchránil před lynčováním.
- důležitým rysem je osudovost, která se nad příběhem vznáší a z níž se nelze vymanit
- George vypráví slaboduchému Lendovi své sny o lepším životě, ale okolnosti tyto sny rozbíjejí doslova na každém kroku
- důležitou postavou je Crooks, který stojí jako černochoch na úplném okraji společnosti
- příběh je postavený na dialogích (má blízko k dramatu, autor ji i zdramatizoval), převaha hovorového jazyka s jednoduchou, přehlednou stavbou větných celků

4) ANGLIE

James Joyce (1882 – 1941)

- anglicky píšící Ir, novátor v próze, osobitý styl: **metoda volného proudu vědomí**, mnohovýznamový sled dojmů a obrazů, působivý jazyk

- ve své tvorbě bohatě využívá reálií z Irska, jako předloh užívá skutečných postav

Dubliňané – soubor povídek, drsně realistické příběhy, vzpomínkové črty a charakteristiky rodáků vyvolaly poprask

Odysseus – román, osmisetstránková práce popisuje jeden den v Dublinu, vidíme jej očima postav, mužů i žen. Paralelou k Odysseovi, na nějž se název knihy odvolává, je průměrný občan Leopold Bloom. Stejně jako bájný řecký hrdina putuje i on z místa na místo, potkává zajímavé lidi a překonává nástrahy. Každá z kapitol je tematicky vztažena k některé z epizod Homérovy Odyssey. Myšlenkový proud hlavního hrdiny není ničím cenzurován – technika proudu vědomí – záznam myšlenek a představ bez logických vazeb. Bloomův den je banální a nicotný, ale současně nekonečný a neopakovatelný.

- román se stal literární událostí, byl na základě obvinění z pornografie až do roku 1933 ve všech anglicky mluvících zemích zakázán, přesto je považován za jedno ze základních děl literatury 20. st.

Portrét umělce v jinošských letech – autobiografický příběh, Joyce se vrací ke svým studiím na jezuitské škole a ukazuje formování svého estetického a světového názoru

George Bernard Shaw (1856 – 1933)

- dramatik, kritik a esejista irského původu, nositel Nobelovy ceny za literaturu

- mistr vtipu, paradoxu a satiry, nekompromisní ironizující postoj ke společenským konvencím, předsudkům i lidské slabostem

- na scénu přinesl sociálněkritické hry, zasazené jak do minulosti, tak do současnosti, některé však byly pro údajnou nemravnost zakázány

- napsal více než 70 dramát, v nichž kritizuje špatné lidské vlastnosti (hloupost, pokrytectví, falešnou morálku)

- mezi nejproslulejší světové komedie patří **Pygmalion**

- profesor angličtiny a fonetiky Higgins, starý mládenec, uzavře se svým přítelem sázku, že pouliční prodavačku květin Lízu převychová v dámu
- konfrontace dvou světů – vyšší a nižší společnosti

Děj: Higgins uzavře sázku s přítelem plukovníkem Pickeringem, že pouliční prodavačku květin Lízu Doolittlovou naučí vystupování ve vyšší společnosti, včetně dokonalé spisovné konverzace. Pod vlivem Higginsovy intenzivní výuky, avšak ještě více pod vlivem pozorného Pickeringa i ctihodné hospodyně paní Pearcové se dívka proměňuje ve vznešenou dámu. Nikdo ve společnosti nepochybuje o jejím skvělém původu. Jakmile Higgins splní svůj úkol, přestane se o Lízu dál zajímat. Dívka se však nemůže vrátit tam, odkud přišla, a nalézá útočiště u Higginsovy matky. Posléze přijímá lásku chudého a netalentovaného mladíka Fredyho, a to navzdory Higginsovu náhlému přemlouvání, aby u něho zůstala.

- podle této komedie vznikl úspěšný muzikál **My Fair Lady**

5) FRANCIE

Antoine de Saint-Exupéry (1900 – 1944)

- francouzský hrabě a reportér, letec na dálkových tratích a válečný pilot, patrně sestřelen německým letadlem ve Středomoří za 2. sv. války

Malý princ – filozofická pohádka doprovázená vlastními autorovými ilustracemi, motivovaná ztroskotáním pilota uprostřed pouště a nastolující obecně platné otázky morálky, dobra, zla, lásky a zodpovědnosti v konfrontaci dětského a dospělého pohledu na svět

děj: Pilot nouzově přistál v poušti, kde se setkává s malým princem z daleké malé planety. Princ z ní odešel, protože pochyboval o lásce své květiny. Po cestě navštívil dalších pět planet, ale jejich obyvatelé nebyli dobří. Na šesté planetě našel člověka, se kterým si rozuměl. Poslední sedmá planeta byla Země. Tu se

seznámil s liškou, která ho učila, jak vidět podstatné věci srdcem. Začíná ale vidět i nesmyslnost lidského snažení a spěchu. Princ pomůže letci najít studnu. Když letec opraví závadu, odchází princ do pouště, kde ho uštkne had. Jeho duše je tak volná a může se vrátit na svou planetu ke květině, za kterou se cítí odpovědný.

Kurýr na jihu, Noční let, Země lidí, Válečný pilot – „letecké romány“, prózy na pomezí reportáže a dokumentu vycházející z osobních reálných zážitků, mnohdy vznikly v situacích bezprostředního ohrožení života, výraznou složkou jeho děl jsou úvahové pasáže o smyslu lidské existence, z díla zaznívá výzva k neustálému hledání lásky, přátelství a moudrosti

6) RUSKO

Michail Bulgakov (1891 – 1940)

- prozaik a dramatik, zpočátku pracoval jako lékař, pak kulturní pracovník a žurnalista, spolupracoval jako herec, dramaturg s Moskevským uměleckým divadlem

Mistr a Markétka – filozofický, fantaskní satirický román, autor sleduje osudy hlavního hrdiny – Mistra, literárními kruhy neuznávaného profesora historie, a jeho tajné ženy Markětky v soudobé Moskvě

- v díle lze najít téma biblické – na příběhu o Pilátovi a Ježíšovi autor zkoumá míru lidské zodpovědnosti za pozemské dobro a zlo, proti skepsi Mistra a Piláta staví lásku, i kdyby se měla spojit se samým peklem - faustovský motiv
- boj dobra a zla, dvě roviny: příběh Piláta a Ježíše, román, který píše hl. postava Mistr, se prolíná s příjezdem ďábla do Moskvy. Prostřednictvím svých pomocníků ďábel trestá neduhy ruské společnosti

Boris Pasternak (1890 – 1960)

- básník i prozaik, dostal Nobelovu cenu, jíž se pod tlakem štvané kampaně v SSSR za to, že dal souhlas k publikování díla v zahraničí, zřekl, cenu převzal až v r. 1989 jeho syn

- je autorem řady básnických lyrických sbírek, ovlivněných symbolismem a futurismem; i jeho prózu prostupují verše

Doktor Živago – román popisující osud zástupce ruské inteligence v době revoluce a hlavně po ní

- hrdina není proti novému systému, ale odmítá znásilňování a ponižování lidskosti
- román je širokým svědectvím o dané době
- uveřejněný v r. 1957 v Itálii (v Rusku až 1988)

7) NĚMECKO

Thomas Mann (1875 – 1955)

- analyzátor společnosti a její morálky

- prozaik a esejista, nositel Nobelovy ceny za literaturu

- pocházel z Lübecku, žil v Mnichově, po nástupu Hitlera k moci byly jeho knihy veřejně páleny, emigroval do Švýcarska, ČSR a poté do USA

Buddenbrookovi – rozsáhlý generační román, ve kterém popisuje vzestup a pád lübecké podnikatelské rodiny (osudy čtyř generací), autobiografické prvky, inspirace vlastními životními zážitky, podtitul: Úpadek jedné rodiny

Smrt v Benátkách - novela, vztah umělce a společnosti, umělecký talent se v Mannově podání u člověka většinou probouzí až v souvislosti s tělesným oslabením

Josef a bratři jeho – převyprávění biblické legendy, obecně o mezilidských vztazích, ukazuje rozpory současného Německa

Mario a kouzelník - varuje před fašismem, ukazuje na nebezpečí zfanatizování člověka

Doktor Faustus – román o skladateli, který se upsal ďáblu v době fašismu

8) Pražská německá literatura

- tvoří svébytnou součást německé literatury
- jde o tvorbu autorů spojených místem narození i působením s Prahou a českou kulturou
- někteří byli židovského původu a jejich izolace od českého národního živlu podnítila svérázným způsobem jejich dílo
- Franz Kafka, Max Brod, Franz Werfel, Egon Erwin Kisch

Franz Kafka (1883 – 1924)

- pražský rodák židovského původu
- Kafka se narodil na Starém Městě pražském. Jeho otec zde vedl obchod s galanterním zbožím. Franz otce obdivoval pro jeho rozhodnost a sílu, ale na druhé straně vůči němu trpěl permanentním pocitem strachu a viny, ztrácel sebedůvěru, uzavíral se do vlastního světa. Podobně uzavřený byl jeho vztah k ženám. Po maturitě studoval práva, pracoval jako úředník v pojišťovně. Zemřel na tuberkulózu v rakouském léčebném ústavu.
- ve svém díle zachytil
- velký vliv na Kafkovu tvorbu měly jeho židovský původ a poměry v rodině, kde vládl despotický otec
- ve svém díle zachytil intenzivně prožívaný pocit osobní izolovanosti a odcizení, úzkosti člověka v moderní společnosti (inspirace vlastními pocity vyvržení německého Žida v českém prostředí a rozporem mezi nenávistí k otci a vědomím povinné úcty k němu)
- velmi slavný, za života dílo nevydáno, po smrti mělo být na vlastní přání zničeno, zachráněno přítelem Maxem Brodem
- k charakteristickým rysům Kafkových próz patří velká kompoziční volnost, víceznačnost a významová otevřenost, smysl pro stroze věcné sdělení a konkrétní detail
- hrdinové jsou anonymní (často označeni jen iniciálou), plní depresí a obav z arogance moci
- dílo přiřazováno k expresionismu, někdy k pozdějšímu existencialismu a absurdní próze

Proces – román předjímá události pozdějších totalitních režimů

Bankovní úředník Josef K. je jednou při návratu z práce zatčen neznámými muži, kteří mu oznamují, že s ním bude veden proces. Je ponechán na svobodě, ale neustále sledován a dál vyšetřován. Nikdy se nedozví, čeho se dopustil. Josef nic nechápe, přesto se ale procesu účastní a je nucen dělat věci, o jejichž smyslu nic neví. Rok nato je hrdina dvěma muži odveden do opuštěného lomu za město a tam je probodnut bez toho, že by mu někdo alespoň naznačil, čeho se dopustil.

Zámek – marný boj člověka s byrokracií

- román, zeměměřič K. chce dosáhnout přijetí do zámeckých služeb, aby se mohl stát plnoprávným občanem, ale umírá dříve, než jeho žádost projde celým labyrintem nedostupných úřednických instancí

Proměna – nejznámější povídka o změně vztahu mezi Řehořem a jeho rodinou

- groteskně hrůzný příběh proměny člověka v hmyz – Řehoř Samsa se jednou ráno probudí v podobě velkého brouka, ale se svým lidským duševním životem
- novela zpracovává na první pohled zcela fantastický námět, proměnu člověka v obludný hmyz, dílo však nenáleží k žánru fantastické literatury, není ani prózou surrealistické imaginace
- uvedený námět chce vyjádřit existenciální pocit odcizení člověka v moderním světě, jedinec není proti tomuto pocitu ochráněn ani mezi nejbližšími, v rodinném kruhu, odcizení se v tomto prostředí spíše paradoxně stupňuje

Děj: Hlavní protagonista, úředník Řehoř Samsa, se proměnil v hmyzího tvora, což ho kupodivu nevyděsí, ale přivádí ho k úvahám, jak se v tomto stavu dostane do zaměstnání. Novelu charakterizuje zvláštní nestejnorodost, které autor docíлил tím, že v textu vedle sebe postavil dvě zdánlivě neslučitelné oblasti: oblast všednosti, kam náleží život rodiny, cesta do zaměstnání apod., a oblast nevšedního, fantastického, jako je krmení obřího brouka, jeho procházky po stěnách pokoje atd. Novela je rozdělena do tří kapitol: v první kapitole se protagonista a rodina vyrovnávají s nastalou situací; ve druhé – epicky zklidněné – nacházejí dočasný způsob, jak spolu žít; ve třetí se však moment odcizení vrací (ostatně nikdy zcela nezmezil), a to s mnohem větší silou. Smrt člověka-brouka je nakonec pro všechny vysvobozením.

Česká poezie 1. pol. 20. st.

- na konci 1. sv. války došlo k **rozpadu Rakouska-Uherska, 28.10.1918 vznik Československa**, prezident T.G. Masaryk, všudypřítomná euforie a optimismus
- 20. léta: **mohutný hospodářský vývoj**, kulturní a intelektuální růst, lidé věřili, že se hrůzy světové války nemohou opakovat, poválečná Československá republika rychle budovala státní aparát, elektrifikovala, rozvíjela řemesla i průmysl
- 30. léta: **světová hospodářská krize**, sociální a politické problémy, ekonomiky světových velmocí a poté i dalších států se hroutily, lidé upínali pozornost k totalitním stranám, jejichž programy slibovali konec hladu a navrácení dřívějších poměrů, ale také řešení sociálních konfliktů rasistickými a fašistickými metodami
- 1938 – **mnichovská dohoda** (o nás bez nás) – prezident Beneš přijal závěry této dohody, která byla uzavřená mezi Německem, Velkou Británií, Francií a Itálií o odstoupení našeho pohraničí Německu; abdikace prezidenta Beneše
- rozpad státu pokračoval dále vytvořením samostatného Slovenského státu a o den později zahájila německá vojska okupaci českých zemí, což vedlo ke ztrátě naší samostatnosti a vzniku **protektorátu Čechy a Morava** (1939), který byl autonomní součástí Velkoněmecké říše až do r. 1945

charakteristika období

- jedno z neplodnějších období české poezie
- pokračuje generace přelomu století (Neumann, Šrámek...), uplatňují se světové vlivy (překlady z franc., angl., něm.)
- ve 20. letech dozívají zážitky z války, vzniká nový proud, tzv. **proletářská poezie** (J. Wolker), utváří se **meziválečná avantgarda** (sdružení Devětsil), rozvíjí se **poetismus** (K. Teige, Nezval, Seifert), ve 30. letech se utváří **surrealismus** (Nezval, Biebl, Teige), **reflexivní a meditativní lyrika** (Hora, Halas, Holan), **poezie duchovní křesťanské orientace - katolický proud** (Jakub Deml, Jan Zahradníček, Bohuslav Reynek)
- konec 30. let reaguje na nebezpečí války a fašismu (poezie národního ohrožení, poezie domova), během okupace se objevují témata rodné země, domova, národa, národní historie nebo dětská tvorba

AVANTGARDA (z franc. l'avant-garde = předvoj)

- jedná se o tvorbu 1. třetiny 20. st., pro niž je typické experimentování, hledání nových výrazových možností a estetické vymezení se oproti předešlé generaci spisovatelů

1) PROLETÁŘSKÁ POEZIE

- vznikla ve 20. letech jako reakce na sociální bídu a důsledky 1. sv. války
- snaha poukazovat na sociální nespravedlnosti a nalézat revoluční řešení
- vyjadřuje sny o spravedlivější společnosti, nenávisť k válce, vykořisťování, soc. útlaku, přiblížení dělnictvu, pohled na svět očima dělníka, touha po sbratření a kolektivitě
- komunistické smýšlení a revoluční ideje

Jiří Wolker (1900 – 1924)

- zemřel na tuberkulózu
- sb. **Host do domu** – vliv vitalismu (oslavuje život s jeho základními krásami, smyslové opojení, citové prožití prosté existence)
  - tzv. poezie prostých věcí, chlapecký pohled na svět, pocit radosti ze života, harmonie, zlidštění a zdůvěrnění, metafory, personifikace – např. b. Poštovní schránka, Kamna (vzpomíná na matku), Věci (láskyplný pohled na svět), poslední báseň: **Svatý kopeček** – autobiografická polytematická báseň, varianta Apollinairova Pásma
- sb. **Těžká hodina** – názorová změna, sociální charakter, motivy dělnické práce a revoluce, výzva k boji za lepší postavení člověka, novým hrdinou se stává dělník, proletářská poezie
  - sociální balady (Balada o nenarozeném dítěti, Balada o očích topičových, Balada o snu) – zdrojem tragiky není konflikt s vyšší mocí, bohem nebo osudem (jako u Erbena), ale bída a sociální nespravedlnost

2) umělecký svaz Devětsil

- nejvýraznější česká meziválečná skupina
- založený r. 1920
- hlásili se k němu básníci – J. Wolker, J. Seifert, V. Nezval, F. Halas, K. Biebl, prozaici – V. Vančura (první předseda svazu), literární teoretikové - K. Teige, malíři – Toyen, Jindřich Štýrský, Adolf Hoffmeister, Josef Šíma, architekti a divadelníci – Jiří Frejka, Voskovec + Werich, Jaroslav Ježek, E.F. Burian
- program Devětsilu zformuloval Karel Teige
- dvě fáze: **proletářské umění a poetismus**
- krátké trvání, koncem 20. let existoval Devětsil už jen formálně

3) POETISMUS A SURREALISMUS

POETISMUS

- směr vzniklý v Čechách – výlučně český avantgardní směr, vyhlášen r. 1924
  - vytvořili ho Karel Teige a Vítězslav Nezval
  - inspirace dadaismem – hravost
  - nejen umělecký směr, ale i životní styl, umění bavit se a žít
  - metoda hry, rozumem nekontrolovatelná řada volných asociací, zrušení logických vazeb
  - hravý životní styl, chuť tvořit nový svět
  - časté motivy: exotika, cestování, lidová zábava, cirkus, film, hudba – inspirace lidovou zábavou, snaha prolnout život s uměním
  - obraznost, fantazie, volná asociace, narušení logické stavby básně, odstranění interpunkce, experimenty se slovy
  - úsilí o poznání krásy světa, umění žít, optimismus, radost
- Nezval, Seifert**

SURREALISMUS

- původně francouzský směr, surrealistická skupina u nás vytvořena r. 1934
- umělecký směr, který vzniká pod vlivem Freudovy psychoanalýzy - podvědomí
- využívá obraznost, fantazii, psychický automatismus (automatické psaní) – volný tok obrazů, proud představ, bezprostřední subjektivní dojmy, sny, fantazie
- chybí rytmus, rým a výstavba verše
- hlavní propagátoři K. Teige a V. Nezval

Vítězslav Nezval (1900 – 1958)

- nejvýraznější osobnost české meziválečné literární avantgardy, člen Devětsilu
- představitel poetismu (teoretik poetismu) a surrealismu, schopný organizátor a propagátor nových směrů, překladatel, po 2. sv. válce jedna z předních osobností formující kulturní život, prozaik, dramatik
- typické rysy Nezvalovy poezie:
  - hravost, lehkost, optimismus
  - imaginace, asociální přístup, spontánnost, hudebnost verše
  - vliv moderní evropské literatury, osobní vztahy s francouzskými surrealisty
  - různorodost tvorby, žánrová rozmanitost

1) poetismus

- skladba **Podivuhodný kouzelník** – jednotlivé motivy za sebou bez vnější logiky, volné asociace, motivy poetismu (okouzlení cestováním, exotikou, moderní civilizací)
- sb. **Pantomima** – programová manifestace poetismu, drobné hříčky a kaligramy, divadelní a pantomimické scénky, asociace (cyklus Abeceda)
- skladba **Edison** – oslavuje lidského génia, nejde o veršovaný životopis, je to spíše oslava lidské práce a vytrvalosti, které jsou pro život nejdůležitější

2) surrealismus

- sb. **Žena v množném čísle**, sb. **Praha s prsty deště**, sb. **Absolutní hrobař** – asociativní řetězení představ, volná pásma obrazů, střídání úhlů pohledu; témata: žena, Praha, smyslové a emocionální okouzlení

3) tvorba za okupace

sb. **Matka naděje** – motiv matky – symbol statečnosti a naděje, vztah k ní = vztah k vlasti, úzkost, obavy o budoucnost národa

sb. **Pět minut za městem** – výraz odporu k okupaci

4) poválečná tvorba

- oficiální dobová „socialistická“ poezie

skladby **Stalin, Zpěv míru, Z domoviny, Veliký orloj**

5) drama

div. hra **Manon Lescaut** – poetická adaptace Prévostova románu, oslava českého jazyka

Jaroslav Seifert (1901 – 1986)

- člen Devětsilu, básník, publicista, překladatel, jediný český nositel Nobelovy ceny za literaturu (1984)

- narodil se v Praze na Žižkově v dělnickém prostředí, studoval gymnázium, poté se věnoval žurnalistice, spoluzakladatel Devětsilu, 1929 vyloučen s KSČ, po r. 1948 nucen několikrát se odmlčet, 1969 zvolen předsedou Svazu československých spisovatelů, v době normalizace publikování jeho děl omezeno

1) proletářská poezie

sb. **Město v slzách** – představa města bez bídy a nenávisti

2) poetismus

- odraz jeho cest do Francie a SSSR

sb. **Na vlnách T.S.F.** (bezdrátová telegrafie), **Slavík zpívá špatně, Poštovní holub** – krása života, poetizace všedních věcí, hravá lyrická obraznost, překvapivé metafory

3) 30. léta

- intimní lyrika – sb. **Jablko z klína, Ruce Venušiny, Jaro, sbohem** – melodické, rýmované, pravidelné verše, základní motivy jsou dětství, láska k ženě, mamince, Praze, domovu, i pocity nostalgie, využívá i jemnou ironii

4) tvorba za okupace

sb. **Zhasněte světla, Světlem oděná, Kamenný most** – oslava domova, Prahy jako symboly národní identity i jako města autorova dětství

5) po válce

- čistá a melodická lyrika, rýmovaný verš

- vzpomínky z mládí, motiv české krajiny a domova, české kultury

sb. **Šel malíř chudě do světa** – inspirována kresbami M. Alše a českou krajinou

skladba **Píseň o Viktorce** – inspirace dílem Boženy Němcové

sb. **Maminka** – vzpomínky na domov, dětství, upřímný synovský cit lásky

Seifert se v této sbírce vrací do svého dětství, vzpomíná na svůj domov, svou maminku a své mládí. Postupně se kniha ubírá časově dál. Popisuje tíhu doby, chudobu, ve které on a maminka žili. Všechny verše jsou však vyváženy čistou láskou a pocitem bezpečí. Jeho básně popisují i maličkosti ze všedního života, že není těžké si je představit.

6) 60. léta

- zásadní změna tvorby po desetileté odmlce, těžká nemoc Seifertova, místo pravidelného verše uvolněný nerýmovaný verš, úvahy, bilancování, intimní osobní vyznání, vliv existencialismu, pocit úzkosti z totalitní moci, hořké životní zkušenosti

sb. **Koncert na ostrově, Halleyova kometa, Odlévání zvonů**

7) 70. a 80. léta

- jeho práce jsou téměř zakázány za husákovského režimu, publikace v samizdatu

- životní bilance, verše přátelům, láskám v Praze

sb. **Deštník z Picadilly, Morový sloup, Býti básníkem**

- kniha vzpomínek: **Všecky krásy světa**

4) SPIRITUÁLNÍ A KATOLICKÝ PROUD

- autory spojuje snaha postihnout nadpozemské, objevují se existenciální problémy, hodnoty pozemského života jsou konfrontovány s nadosobními či křesťanskými

František Halas (1901 – 1949)

- básník tragického životního pocitu, skepse
- subjektivní a meditativní poezie, překladatel (zejména z polštiny – Mickiewicz)
- významně se politicky angažoval, celý život zůstal přesvědčeným komunistou
- výrazná osobnost brněnského Devětsilu
- bývá řazen ke spiritualistickému proudu, protože inklinoval k existencialismu, k motivům smrti, konce a deziluze
- později překonání pocitů skepse a pesimismu, vývoj k životní aktivitě
- sb. **Sépie, Kohout plaší smrt, Tvář, Hořec** – motivy zániku, smrti, samoty, úzkosti a zmaru, pomíjivosti bytí, nicota, nemelodičnost
- b. **Staré ženy** – osud žen, které stojí na sklonku života v osamění, smutku, chudobě
- sb. **Dokořán** – reakce na španělskou občanskou válku
- sb. **Torzo naděje** – básně vzniklé po Mnichovu 1938, pocity zklamání, ale i odvahy k boji
- sb. **Naše paní Božena Němcová** – osud ženy bojovnice – vzor národní hrdosti a síly, symbolická krása její řeči
- sb. **Ladění** – návrat do dětství, verše pro děti
- sb. **V řadě** – básně z doby války
- sb. **Já se tam vrátím** – láska ke kunštátskému kraji a Vysočině
- sb. **A co?** - vydána posmrtně

Vladimír Holan (1905 – 1980)

- originální moderní básník světového významu, tvůrce náročné abstraktní meditativní poezie, používá složité metafory a alegorie, překladatel (z francouzštiny, němčiny, polštiny)
- bohatství jazykových prostředků – novotvary (kráčivec, loučenec, obsvětí, trialog), mnohovýznamová pojmenování, slova z technologických oborů (verš v radiaci), složité metafory, nezvyklý způsob vyjádření („Budu křížit slova“)
- poetika založená na sváru, vnitřním dialogu, na zpochybňování vysloveného (časté otazníky) na nedořečenosti (tři tečky)
- sb. **Triumf smrti, Vanutí, Kameni, odcházíš** – meditativní lyrika 30. let
- sb. **Září, Odpověď Francii** – skladby reagující na Mnichov a ohrožení republiky, silný příklon ke společenským problémům
- sb. **První testament, Tereška Planetová, Cesta mraku** – lyricko-epické skladby, vyjadřuje tragiku života, naplnění osudu a hledání smyslu bytí v protikladu k válečné nejistotě
- sb. **Dík Sovětskému svazu, Panychida, Rudoarmějci, Tobě** – soubor čtyř sbírek, po kterém se musel autor na 15 let odmlčet
- sb. **Noc s Hamletem** – básnická skladba, motivy zdí a propastí, obraz života jako pouhého živoření

František Hrubín (1910 – 1971)

- básník lyriky i velkých skladeb, poezie pro děti, prozaik, dramatik, překladatel
- sb. **Zpíváno do dálky, Krásná po chudobě, Země po polednách** – lyrika, směřuje ke spirituální poezii, motivy křesťanství, domova, venkova, láska k přírodě, typická melodičnost, písňová forma, metaforičnost
- sb. **Včelí plást, Země sudička, Cikády, Mávnutí křídel** – poezie z doby okupace, intimní lyrika, objevuje se země jako jediná jistota člověka
- sb. **Říkejte si se mnou** – básně pro děti
- sb. **Chléb s ocelí** (skladba Stalingrad) – protifašistické básně z doby okupace
- skladba **Hirošima** – připomínka osudu japonského města, varování před válkou, mizí melodičnost
- sb. **Můj zpěv** – intimní zpověď člověka překonávajícího smutek a úzkost
- skladba **Proměna** – skladba varující před zneužitím vynálezů
- **Romance pro křídlovku** – poema se složitou kompozicí, pásmo, motivy domova, smrti, dvojí lásky, význam silných zážitků pro člověka, příběh chlapecké lásky a její konfrontace s dědečkovým umíráním, venkovská křídlovka (žesťový hudební nástroj) provází svatbu i pohřeb

Děj: Student František se zamiluje a pouti do mladé Teriny od kolotoče. Viktor ze střelnice je tím popuzen, protože si chce Terinu vzít. František se nenechá svést svůdnou Tonkou, která na něj líčí, a s Terinou se tajně scházejí po celou dobu poutě. Ani Viktorova křídlovka nepřivolá Terinu ze schůzek. František se o prázdninách musí starat o svého nemocného dědečka, který blouzní a teprve před smrtí svého vnuka poznává. S Terinou se František setkává po delší době na lešanské pouti a slibují si, že se vezmou, i když je Viktor neustále sleduje. Když se pak po roce znovu objeví pout' v Lešanech a František tam běží, aby se setkal se svou láskou, Viktor mu stroze řekne, že Terina umřela (na záškrt). Jako stárnoucí muži se oba setkávají a jedou společně v noci na hřbitov, kde je Terina pohřbena. V tiché noci pak Viktor zahraje na svou křídlovku poslední píseň pro Terinu.

PRÓZA:

- **Zlatá reneta** – novela, bilancování hlavního hrdiny se sebou samým a nezdařeným životem

DRAMA:

Srpnová neděle, Křišťálová noc – navazuje na čechovovské lyrické drama, základním pocitem je nemožnost dorozumět se, zklamání, zplanění hodnot

Česká próza 1. pol. 20. stol.

- pro českou prózu 1. pol. 20. st. je charakteristická dosud nevídaná rozdílnost:

- starší autoři pokračují v realismu (A. Jirásek), naturalismu (Mrštíkové) a impresionismu (F. Šrámek)

1) téma 1. sv. války v různých pojetích - Jaroslav Hašek, F. Šrámek, J. John; legionářská literatura (R. Medek, J. Kopta, F. Langer, J. Kratochvíl)

2) demokratický proud - Karel Čapek, Karel Poláček, Eduard Bass

3) imaginativní próza (vliv postupů avantgardy, zvl. moderní poezie – metoda asociace, lyričnost, obraznost) – Vladislav Vančura

4) katolicky orientovaná literatura – Jaroslav Durych, Jakub Deml, Jan Čep

5) společenská, sociální próza – Ivan Olbracht, Marie Majerová, Marie Pujmanová

6) psychologická próza – Jaroslav Havlíček, Egon Hostovský, Jarmila Glazarová, Božena Benešová, Václav Řezáč

7) vliv expresionismu (Lev Blatný, L. Klíma, R. Weiner)

8) ruralisté (vesnická tematika) – (Josef Knap, František Křelina, Václav Prokůpek)

1) OBRAZ 1. SVĚTOVÉ VÁLKY

Jaroslav Hašek (1883 – 1923)

- narozen v Praze, pracoval jako bankovní úředník, bohémský život a tuláctví – odpor k společnosti, měšťáctví

- předválečný anarchista, protiměšťácký humorista, za války voják rakouské armády, dostává se do ruského zajetí, vstoupil do československých legií, po říjnové revoluci 1917 do Rudé armády, 1920 návrat do Čech

- velké množství satirických povídek, humoresek, čerpal z vlastních zkušeností: **Trampoty pana Tenkráta,**

Můj obchod se psy

- satirický román: **Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války** – 4 díly, nedokončené, světová proslulost

- nejznámější dílo naší české literatury inspirovaný první světovou válkou, přeložený do 60 jazyků

- hl. postava – Švejk – literární typ člověka, který působí na jedné straně jako naprostý hlupák, ale na druhé straně se chová velmi racionálně, svou naivitou přečká těžké doby bez duševní újmy

- se svým nesmrtelným šibalským parodováním všeho vojenského a monarchistického plní všechny rozkazy doslova, čímž kolem sebe působí zmatek. Vypráví neuvěřitelné historky, neuvěřitelně baví všechny kolem sebe na pozadí dosud nejhorší války.

- Švejkovi nadřízení (nadporučík Lukáš, feldkurát Katz, poručík Dub) ztělesňují byrokratičnost a omezenost rakousko-uherského zřízení a situace, v nichž se voják Švejk ocitá, nesmyslnost válečného konfliktu

- V mnoha postavách je vykreslen „český človíček“ (dobrovolník Marek, pasivní Baloun, rváč Vodička, voják Švejk).

- Hašek užívá lidovou, hovorovou češtinu, prokládá ji germanismy a vulgarismy.

- postavou Švejka vytvořil Hašek literární typ: člověk válečné doby hájící své právo na lidskost, prostomyslný dobrák i moudrý blázen, představitel lidového odporu proti ponižování člověka, násilí, válce

- význam: obraz surovosti a nesmyslnosti války, výsměch, protest proti ní

- dílo bylo zfilmováno v hl. roli s R. Hrušínským

- román nemá jednotnou zápletku, děj se skládá z volně řazených epizod a vyprávěných historek, rámovaných obecnou, jen pozvolna epicky vyvíjející situací hlavního hrdiny – Švejkovo putování z Prahy přes jižní Čechy na haličskou frontu

Děj: Josef Švejk je zatčen, když po atentátu na Ferdinanda vypráví své názory na politiku v hospodě U Kalicha tajemnému strážníku Bretschneiderovi. Když je později pozván k vojenské prohlídce, nechá se paní Müllerovou strkat na vozíku volaje: „Na Bělehrad!“ Prochází vyšetřením lékařů, psychiatrů, projde nemocnicí (oddělení pro simulanty) i blázcincem, je prohlášen za úředního blba. Ve vězení se zalíbí polnímu kurátovi Katzovi, velkému opilci, u něhož slouží. Ten ho ale prohraje v kartách. Švejk se

dostává k nadporučíku Lukášovi. Když chce splnit nadporučíkovi přání a opatřit mu psa, ukradne shodou okolností psa právě plukovníkovi Krausovi a ten nadporučíka i Švejka pošle rovnou na frontu. Ve vlaku Švejk zatáhne brzdu, je vyšetřována musí se dopravit do Budějovic pěšky. Na cestě zabloudí a je považován putimskými policajty za špióna. Se svým oddílem pak cestuje přes Uhersko k frontě. Daří se mu uvádět do rozpaků své okolí, zejména pak hloupého poručíka Duba, který vojáky tyranizuje. Když si zkusí ruskou uniformu, padne omylem do rakouského zajetí a hrozí mu trest smrti. Omyl se vysvětlí a Švejk se dostává zpět ke svému oddílu. Na zásadní válečný střed už v románu nedojde.

2) DEMOKRATICKÝ PROUD

Karel Čapek (1890 – 1938)

- český spisovatel světového významu
- spisovatel, prozaik, dramatik, novinář, překladatel
- pocházel z Malých Svatoňovic u Trutnova, otec lékař (silný a spravedlivý člověk) – měl velký vliv na Karla, po matce zdědil citlivost a vztah k jazyku v něm pěstovala babička
- bratr Josef – malíř, spisovatel, sestra Helena, také spisovatelka
- studoval na gymnáziu, filozofii
- pracoval v redakci Národních Listů, v Lidových novinách
- aktivně vystupoval proti režimům, které se dostávaly k moci v celé Evropě – především proti fašismu
- po Mnichovské dohodě odmítl z vlasteneckých důvodů emigrovat do Anglie
- Čapek byl demokratem, humanistou, jehož díla promlouvají aktuálně i k dnešním čtenářům
- ve své tvorbě oslavuje činorodost, pracovitost, demokracii, rozmanitost života, drobné radosti i starosti
- laskavý humor, jazykové mistrovství
- varuje před válkou a totalitními režimy, varuje před nebezpečím překotného technického vývoje

1. období – do r. 1920

- spolupráce s bratrem Josefem
- povídkové soubory: **Zářivé hlubiny a jiné prózy, Krakonošova zahrada**
- soubory povídek: **Boží muka, Trapné povídky**
- drama **Loupežník** – hra o mládí, které se střetává s pokrytectvím dospělých
- překlady moderních franc. básníků – **Francouzská poezie moderní doby**

2. období – 1920 - 1927

- románové a dramatické utopie (idealizovaná představa nereálné lidské společnosti, obce nebo státu)
- problém techniky a jeho zneužití člověkem

RUR (Rossum's Universal Robots – Rossumovi univerzální roboti)

- drama, které proslavilo Čapka po celém světě
- slovo **robot** vymyslel jeho bratr Josef – díky úspěchu hry proniklo do řady světových jazyků
- drama o zničení lidí roboty a nové naději v lásce
- **děj:** V továrně sestrojili stroje nerozeznatelné od lidí, aby vykonávaly těžkou práci. Postupně jsou roboti využíváni také jako vojáci ve válkách. Začnou však válčit s lidmi a vyražďovat je. Jediný, koho nechají žít je starý vynálezce Alquist. Jeho úkolem je najít ztracené tajemství výroby robotů, neboť i jim hrozí, že postupně vyhynou. Jeho úsilí je však marné. Obrat nastává, když ve dvou robotech – Heleně a Primovi – ožívají city, láska a soucit. Alquist je nadšeně posílá do světa jako Adama a Evu, aby stvořili nové pokolení. Roboti se opět stávají lidmi a civilizace začíná úplně od začátku.
- slouží k varování před technickým pokrokem, který podle Čapka může přispět k tragickému, nezvratnému vyhocení
- láska – zachránila lidstvo

Ze života hmyzu – satirická alegorizující komedie, kritika lidských chyb a nedostatků – obrazně na jednání jednotlivých druhů hmyzu (mravenci, motýli, chrobáci aj. = výrazné typy lidí, nositelé sobectví, vládychtivosti, povrchnosti, lakomství)

Továrna na absolutno – román, v němž dojde k objevu zvláštního karburátoru, který rozbíjí atomy, ale současně uvolňuje absolutno. Tato síla začne měnit lidi a vyvolává v nich náboženský fanatismus. Konečným důsledkem je opět válka a ničení

Krakatit – román, hl. hrdina, inženýr Prokop, vynalezne třaskavinu Krakatit, která může zničit celý svět
- varuje před nepromyšleností lidského jednání a nabádá k zodpovědnosti za vlastní činy

Věc Makropulos – drama, téma dlouhověkosti a nesmrtelnosti

3. období – přelom 20. a 30. let

- žurnalistická činnost, psal **fejtony**, cestopisné črty (Italské listy, Anglické listy, Výlety do Španěl)
- tvůrce **sloupku** – kratší text v pravém sloupci první strany novin, aktuální, vtipné zpracování, psané kurzívou
- povídkové soubory – **Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy** – detektivní povídky, mravní ponaučení, vypravěčské umění, živý hovorový jazyk, láska k člověku, i u zločince nachází vždy něco dobrého

4. období – 30. léta

trilogie Hordubal, Povětroň, Obyčejný život – otázka poznatelnosti druhého člověka, neboť na každou skutečnost lze nahlížet z mnoha pohledů

5. období – konec 30. let

- období je ovlivněno hrozbou války a diktatury
- Čapek se staví na stranu demokracie a míru, nutnosti jednotné síly proti fašismu
- román **Válka s mloky** – satirická alegorie, nebezpečí fašismu představovaného mloky, končí katastroficky, mloci zaplavují svět a objevují se i v Praze
- **Bílá nemoc** – protiválečné drama, varování před rozpínavostí fašismu

Děj: V zemi se objevila epidemie bílé nemoci, ale doktor Galén na ni objevil lék. Léčba ale dává jen těm, kteří nemají nic společného se zbrojením. Když onemocní i zbrojařský baron Krüg, Galén ho odmítá léčit, pokud nesplní jeho podmínky. Krüg prosí maršála, aby mírové podmínky přijal, ten ale odmítá a trvá na zvýšení výroby zbraní. Maršál odmítá s Galénem jednat, dokud i on sám na sobě neobjeví bílou skvrnu. Sám se ale nechce podřídit Galénovi, teprve na naléhání své dcery a Krügovy syna je ochoten uzavřít mír, aby mohl být léčen. Galén jde k maršálovi s léky, ale na cestě je zabit zfanatizovaným davem, protože s nimi odmítá slavit válku.

- **Matka** – drama, matka vede fiktivní rozhovory se všemi svými mrtvými muži (s manželem, se syny), posledního živého syna úzkostlivě střeží doma, když ale v rozhase uslyší o krutostech fašistů a pozná krutost nepřítele, změní své smýšlení a posílá Toniho do boje; - výzva k boji proti násilí a nelidskosti

Tvorba pro děti: Dášenska, čili život štěněte; Devatero pohádek

Karel Poláček (1892 – 1944)

- humorista židovského původu, pocházel z Rychnova nad Kněžnou, vystudoval gymnázium, první sv. válku prožil na ruské a srbské frontě, pracoval jako redaktor Lidových novin, autor řady vynikajících sloupků, fejtonů, povídek, redakci musel z rasových důvodů opustit (1939), zahynul v koncentračním táboře v Osvětimi
- román **Muži v ofsajdu** – skvělé vystižení psychologie fotbalových fanoušků
- **Dům na předměstí** – společenská kritika a satira, o majiteli činžovního domu a nájemnících, majitel se neustále s nájemníky hádal, soudil, přišel o všechny peníze a dům byl nakonec prodán v dražbě
- Poláček dokázal výstižně zobrazit typ malého českého tyрана a chování maloměšťáků, které ostře kritizoval
- **Okresní město, Hrdinové táhnou do boje, Podzemní město, Vyprodáno** – románová pentologie, pátý díl je nezvěstný – maloměšťáctví, zvyky a život „malého českého člověka“, děj se odehrává v malém okresním městě (předlohou byl Rychnov nad Kněžnou) v době kolem 1. sv. války, román nemá ústředního hrdinu, každá postava představuje určitý společenský typ, lidské charaktery vyniknou ještě víc v době válečné, kdy každý ukáže svou pravou tvář
- **Bylo nás pět** – nejpopulárnější román, vyprávění ústy chlapeckého hrdiny o kamarádech a událostech v městečku, humorný jazyk a styl, napodobující dětské „spisovné“ vyjadřování, úsměvná próza
- vznik za protektorátu, před Poláčkovým transportem do konc. tábora, vydáno posmrtně
- svět dospělých – rodina obchodníka, lékárna, chudobinec
- situační komika (dobrodružství, „vynálezy“, klukovské boje, střetnutí se sousedy) a slovní humor
- jazyk: spojení zcela spisovných, až knižních výrazů – vliv školy a řeči dospělých (pravil, jelikož, odvětil) se slovy expresivními (kulit vočadla), nářečními (nýčko, prauđa) a z obecné češtiny (abysem, dolejšá)

Děj: Vypravěčem je Petr Bajza (Karel Poláček), syn malého obchodníka. Do rodiny ještě patří Ladislav, maminka, malá Mančinka a služka Kristýna, kterou Petr nazývá Rampepurdou. Petr kamarádí s Antonínem Bejvalem, Čeňkem Jirsákem, Edou Kemlikenkem a Zilvarem z chudobince. Je jich tedy pět. Zažívají spolu mnohá veselá a často nezbedná dobrodružství, čelí pohlavkům rodičů a mravokárným kázáním dospělých. Na jejich výpravách je někdy doprovází pes Pajda. Škorpí se i mezi sebou, ale zlost je vždy brzy přejde. Bojují s Dražáky, Ješiňáky a Habrováky, chodí se koupat k rybníku Klobouku, snaží se ochočit vosy, žebrají peníze na poutnících vambeřického procesí. Trapí nezbedné kousky dospělým, zejména mají spadeno na pana Fajsta, který na všechny neustále žaluje. Pokřikují na něho různé rýmovánky, například „Pan Fajst – buřta zblajz.“ Pokoj nedají ani řezníkovi Štverákovi. V románu ožívají i jiné směšné figurky – lakomý strýček Vařeka, tlustý Otakárek, syn bohatých rodičů aj. Spolu s chlapci prožíváme i další události, jako jsou Vánoce, příjezd cirkusu, ale i těžké Petrovo onemocnění. V horečce fantazíruje, značná část knihy se pak odehrává v Indii, kam ve svých snech Petr, jeho slon Jumbo a všichni kamarádi odjeli. Peppek Zilvar se zde dokonce žení s královskou princeznou. Horečky opadly, Petr se uzdravuje a tím vyprávění končí.

Eduard Bass (1888 – 1946)

Cirkus Humberto – román, který je oslavou odvahy, pracovitosti, houževnatosti a inteligence českého člověka

Klapzubova jedenáctka – fotbalové mužstvo synů českého chalupníka, které se proslavilo ve světě – touha získat svět poctivostí a důvtipem

3) IMAGINATIVNÍ / AVANTGARDNÍ PRÓZA

- obrazotvornost, představivost, imaginace, asociace, lyričnost

Vladislav Vančura (1891 – 1942)

- proslul v české literatuře jako autor osobitého jazykového stylu – užívá archaismy, výrazy ryze knižní, slangové, ale i slova běžného jazyka, hovorovou řeč s lidovými prvky (pro své tvůrčí experimenty nacházel inspiraci v renesanční i klasické próze)

- ještě osobitější než slovník je Vančurova větná skladba, kdy užívá dlouhé a složité větné konstrukce blížíci se době českého humanismu

- Vančurova díla jsou plná obrazů, hyperbol

- prozaik, dramatik, 1. předseda Devětsilu, povoláním lékař, za okupace v ilegálním odboji, za své protifašistické postoje zatčen gestapem a popraven

- **Pekař Jan Marhoul** – román, který líčí tragický osud zchudlého pekaře, který doplatil na svou dobrotu a lidskost ve světě plném sobectví a nenávisti

- **Pole orná a válečná** – román, odsouzení nesmyslnosti válečného vraždění

- **Rozmarné léto** – humorná novela, vznikla pod vlivem poetismu, příběh tří přátel z plovárny v Krokových Varech (majitel Antinín Důra, abbé Roch, důstojník Hugo), obraz poklidného radostného života, klid narušen příjezdem kouzelníka Arnoštka a krásnou Annou – konec stereotypnosti, parodie na přízemnost maloměstáků

- jazyk postav – spisovné, knižní výrazy – komický účinek

- **Markéta Lazarová** – baladický román ze středověku, láska krásné a zbožné Markéty k zbojníku Mikulášovi, oslava velkého ryzího citu dvou netradičních mileneckých dvojic, odvahy a nespoutanosti v lásce i v rozhodování o životě a smrti

- **Obrazy z dějin národa českého** – nedokončené historické dílo, psané v době okupace

- **Kubula a Kuba Kubikula** – pohádková knížka pro děti

4) KATOLICKY ORIENTO VANÁ LITERATURA

Jaroslav Durych (1186 – 1962)

- jako dítě přišel o oba rodiče, na přání babičky šel studovat na kněze, odkud byl pro nepatřičnou četbu vyhoštěn, vystudoval lékařskou fakultu, pracoval jako vojenský lékař, za 1. sv. války na frontě v Haliči a severní Itálii

- literárně se vracel k myšlenkám katolického baroka, kde nacházel na rozdíl od své současnosti pevný řád a náboženskou jistotu, jím zobrazovaný Bůh není laskavý, ale vznešený, přísný až mrazivý

- psal také cestopisné prózy, hry a filozofické úvahy

- jeho styl je metaforický, využívá rytmizované prózy, ironie a suché věcnosti

- velkým vzorem mu byl Hugo, Vrchlický, Baudelaire, četl dekadenty, katolickou francouzskou modernu, středověkou a barokní mystiku, Durych šel vždy proti proudu, sklízel vřelé sympatie i ostré kritiky

- **Bloudění** (tzv. „větší valdštejská trilogie“) – historický román, z období baroka, od Bílé hory po Valdštejnovu smrt, hrůzy 30leté války, osudy českého protestanta Jiříka a španělské katoličky Anděly, Jiříkovo „bloudění“ končí nalezením cesty do církve a spojením s Andělkou jako symbolem katolické víry

- **Rekviem** (tzv. „menší valdštejská trilogie“) – znovu se vrací do třicetileté války a k osudu Albrechta z Valdštejna

- **Sedmikráska** – novela, milostný příběh s prvky symbolismu, oslava chudoby jako zdroje čistoty, prostoty, něžnosti; prolíná se pozemské a nadpozemské, styl reálný i lyrickosymbolický

5) SPOLEČENSKÁ, SOCIÁLNÍ PRÓZA

socialistický realismus – vyvíjí se vedle demokratického proudu ve 20. a 30. letech

- po únoru 1948 se stal jedinou oficiální zobrazovací metodou
- typizace – tento typ literatury navazuje na realismus 19. st.
- dílo mělo být ideologické (přispívat k realizaci ideálů komunismu) a formulovat komunisticky viděné „historické pravdy“
- socialisticko-realistická díla většinou zobrazovala jednotlivce, jeho osudy, proměny a jeho odpovědnost ke kolektivu
- cílem je postižení světa s revolučními vizemi
- **Marie Majerová, Marie Pujmanová, Ivan Olbracht**

Ivan Olbracht (1882 – 1952, vl. jménem Kamil Zeman)

- syn advokáta a spisovatele písíciho pod pseudonymem Antal Stašek, po nedokončených studiích práv a historie se věnoval publicistice v levicových novinách (Dělnické listy, Rudé právo), jako člen KSČ byl vězněn, r. 1929 se rozchází s KSČ, na sklonku okupace se účastnil ilegálního odboje, po r. 1945 zahrnut veřejnými funkcemi

- na Olbrachta silně zapůsobil pobyt na Podkarpatské Rusi, kde nachází mnoho motivů pro práci

O zlých samotářiích – o lidech na okraji společnosti

Žalář nejtemnější – psychologický román, policejní komisař Mach po svém oslepnutí týrá manželku žárlivostí a sobectvím

Podivné přátelství herce Jesenia – konfrontace dvou herců, kontrast romantické a realistické koncepce

Anna proletárka – román, obraz politické situace 20. let, revoluční dělnické hnutí (schematismus)

Zamřížované zrcadlo – próza s prvky reportáže, využívá vlastní zkušenosti z vězení

Nikola Šuhaj loupežník – baladický román, podle skutečné události

- staví na lidovém mýtu o zbojníkovi trestajícím bezpráví, nedotčená podkarpatská příroda, těžký život místních obyvatel a příběh skutečného vojenského zběha z 1. sv. války, pronásledovaného četníky, milujícího Eržiku a zrazeného vlastními kamarády

Děj: Nikola se jako vojenský zběh musí ukrývat v lesích a horách, ale po válce se vrací do rodné Koločavy a ožení se se svou milou Eržikou. Bída ho však vyžene zpět do hor, kde žije nebezpečným životem zbojníka, který se skupinou mladíků (do níž patří i jeho bratr Jura) přepadává bohaté, aby mohl chudým dávat. Četníci se jej marně snaží dopadnout, nakonec je spolu se svým bratrem ubit zrádci Jasinkem a Adamem Chrepkou. Vyprávění není vedeno z jednoho hlediska, perspektiva i výrazové prostředky se dynamicky proměňují. Konkrétní události vidíme jednou očima četníků, ochránců zákona, podruhé očima chudých rusínů, kteří se zbojníkem sympatizují a glorifikují ho do podoby téměř pohádkového hrdiny, mstitele bezpráví.

- Poměrně složitá románová struktura je vybudována na mnohvrstevnaté konfrontaci dvou základních rovin. První rovinu tvoří takřka reportážně objektivizující obraz života podkarpatských obyvatel v posledních letech 1. svět. v. a po ní, jejich obyčejů i existenčních starostí. Sem spadá také problematika institucionálního začlenění země pod jednotnou československou správu, nepostrádající ve své době jistou společenskou ožehavost. Druhá rovina je básnický intenzivním zachycením Nikolovy individuální vzpoury. Jeho příběh nabývá znaků nadčasovosti, sám protagonista se stává neohroženým mytickým či spíše mytizovaným hrdinou.

- podrobně je charakterizována zvláště mentalita rusínského obyvatelstva (zařatá mlčenlivost, víra v pověry, pudové jednání apod.), znázorněna jsou jejich gesta, mimika, oděv, rituály

- působivé popisy drsné přírodní scenerie nedotčené civilizací

- bohatost jazyka užívající množství místního výrazů, ale i vznešených básnických opisů

Golet v údolí – 3 povídky z podkarpatského Ruska popisující svět ortodoxních Židů

Biblické příběhy – pro děti a mládež převyprávěný Starý zákon

6) PSYCHOLOGICKÁ PRÓZA

- vliv Sigmunda Freuda (pojetí podvědomí, psychoanalýza), zaměření na nitro člověka, osudovou orientaci a patologické jevy

Jaroslav Havlíček (1896 – 1943)

- vynikající analytik lidské duše, má velmi blízko k naturalismu, jeho hrdinové jsou postiženi patologickými jevy společnosti, se zájmem líčí degeneraci a marnost měšťáckého života

Petrolejové lampy – naturalisticky vykreslený román, vypráví o Štěpance Kiliánové, která touží po manželství a dětech, uzavře manželství s cynickým důstojníkem a časem u manžela zjistí postupující syfilis; tragédii přihlíží celé maloměsto

- r. 1969 byl román zfilmován Jurajem Herzem s Petrem Čepkem a Ivou Janžurovou v hl. rolích

Děj: Štěpánka Kiliánová je dcerou stavitele. Není příliš hezká, ale je otevřená a umí se dobře bavit. Její způsoby ale nápadníky spíš odrazují. Na statku Vejrychovsku se stýká se svými dvěma bratřenci, Janem a Pavlem. Jan se stará o statek, Pavel se po neúspěšných studiích stane důstojníkem. Žije velmi rozmařilým životem a při občasných setkáních se Štěpánkou koketuje. Osamělá Štěpánka to ale považuje za projevy lásky. Když Pavla pro jeho chování propustí z armády, uchází se o Štěpánku z vypočítavosti. Když slíbí, že se vrátí k hospodaření, koupí otec Kilián statek a souhlasí se sňatkem. I po svatbě ale Štěpánka zůstává bez lásky, protože Pavel má pohlavní chorobu. Jeho osobnost se pomalu rozkládá, až nakonec zešílí. Pavel zemře a Štěpánka začíná hospodařit s Janem, který si jí váží.

Neviditelný – román, obraz dědičného šílenství v rodině Hajnů. Strýc se domnívá, že vynalezl nápoj neviditelnosti, a celé rodina přistoupí na jeho hru a předstírají, že ho nevidí. Příběh je vyprávěn sobeckým a vypočítavým Petrem, který se do rodiny přičlení z touhy po majetku. Nakonec i on podléhá rodové kletbě, jeho žena umírá a syn je stížen duševní poruchou

Helimadoc – příběh podivínského lékaře a jeho pěti dcer, název sestaven ze začátečních písmen dcer (Helena, Lída, Marie, Dora, Ema)

ČESKÉ MEZIVÁLEČNÉ DRAMA

- divadlo zaujímal za 1. sv. války významné postavení
- oficiální divadla: Národní divadlo a Městské divadlo na Vinohradech – dramatikové: **F. Šrámek, V. Dyk, A. Jirásek, V. Vančura, V. Nezval, bratři Čapkové, J. Kvapil**
- po r. 1918 vznikaly další divadelní scény – Osvobozené divadlo a D34 E. F. Buriana

Osvobozené divadlo

- bylo založeno ve 20. letech
- nejvýznamnějšími režiséry byly zde Jindřich Honzl a Jiří Frejka
- autorskou a hereckou dvojicí byli:

Jiří Voskovec (1905 – 1981) a Jan Werich (1905 – 1980)

- Voskovec se s Werichem seznámil a spřátelil na gymnáziu, oba měli zálibu v četbě a Chaplinových filmech
- ve svých hrách využívali ironii a parodii
- humor V+W je sice převážně intelektuální, ale publiku dobře srozumitelný, zakládá se na hře se slovy, práci s intonací, prolínání češtiny s cizími jazyky apod.
- úsilí osvobodit divadlo od konvencí, trefným příkladem narušení klasické divadelní formy jsou improvizované dialogy – tzv. **forbíny** (slangové označení místa před oponou) mezi jednotlivými dějstvími, v nichž v bezprostředním kontaktu s publikem klauni komentovali aktuální dobové události politické a kulturní
- v roce 1929 začínají spolupracovat s jazzovým skladatelem Jaroslavem Ježkem, roku 1938 bylo divadlo úředně zavřeno; Voskovec, Werich a Ježek emigrují do USA, po válce se Werich vrátil a působil v divadle ABC, kde vytvořil novou dvojici s Miroslavem Horníčkem (Voskovec zůstává nadále v USA? Ježek v USA zemřel)
- většina her vznikla před válkou, nejprve vliv **poetismu, dadaismu**, od 30. let přechod k **politické satiri**
- **Vest pocket revue** (Malá kapesní revue) – studentská recese, nevázaný humor, minimální děj, napsané pod vlivem poetismu (uvolněná stavba, sled dramatických, hudebních a tanečních čísel ve scénickém celku tvoří parodii na tradiční postupy
- **Caesar** – proti fašismu, o nedostacích demokracie
- **Osel a stín** – spor o stín, politické pozadí procesu
- **Kat a blázen** – původ diktátora
- **Balada z hadrů** – F. Villon jako tribun lidu
- **Rub a líc** – krize, fašismus
- **Těžká Barbora**
- **Pěst na oko aneb Caesarovo finále** – poslední hra reagující na události r. 1938

Česká literatura v době okupace (1938 – 1945)

- tíživé společenské podmínky tzv. protektorátu, narušení přirozeného vývoje, oběti fašismu, zákaz publikovat, ilegální tvorba

1. POEZIE

- statečnost básníků, růst zájmu o poezii, zúžení **tematických okruhů** (cenzura): intimní život, příroda, chvála domova (Hrubín aj.), oslava mateřštiny (symbol národní existence) – libozvučné, melodické verše, písňová forma, výrazová dokonalost (Halasovo Ladění, Nezvalova Manon aj.), 120. výročí narození Boženy Němcové (sbírky Halasovy a Seifertovy), oslava Prahy (Halas, Seifert, Hrubín), abstraktní meditace (Holan), tvorba pro děti (Halas, Hrubín)

Jiří Orten (1919 – 1941)

- pocházel z rodiny židovského obchodníka, pro svůj původ musel r. 1940 opustit konzervatoř, publikoval pod různými pseudonymy, v den 22. narozenin ho srazil německá sanitka, dva dny poté na následky zranění zemřel

- sb. **Čítanka jaro** – chlapecky naivní pohled na okolní svět, empatie, porozumění
- sb. **Cesta mrazu** – pocity samoty, strachu, životní absurdity (nástup fašismu)
- sb. **Ohnice** – nejvýznamnější sbírka – pocit ohrožení, skepse, beznaděje, odcizení, hledání jistot
  - podle této sbírky se jmenovala skupina Ohnice – básnická skupina pod vedením **K. Bednáře** – vliv existencialismu, úzkost, zklamání
- sb. **Jeremiášův pláč**

- mladá generace – **Skupina 42**

- básnické a výtvarné sdružení, jehož členy byli např. **Jiří Kolář, Josef Kainar, Ivan Blatný**, teoretik byl **Jindřich Chaloupecký**

- básníci odmítali surrealistický únik do nadvědomí a obrátili svou pozornost ke světu, v němž žijí
- autoři se soustředili na člověka ve městě, člověka konkrétního v konkrétní době a konkrétní situaci – vliv civilismu a sociálního umění doby meziválečné
- chtějí zachytit všední život v jeho pravdivosti – nepatetický záznam různých situací, zobrazení městské periferie, pocitu marnosti, hnusu
- pojmenovávali skutečnost přímo, neužívali metafory, zaznamenávali banální každodennosti všedního dne, periferie měst i životů, často se stavěli do role svědka chladně zaznamenávajícího okolní svět
- ve své činnosti pokračovala Skupina 42 i po osvobození až do r. 1948

2. PRÓZA

- próza utrpěla za války velké ztráty, protože zahynula řada vynikajících autorů (V. Vančura, J. Čapek, K. Poláček), mnozí v době okupace zemřeli (J. Havlíček) a někteří emigrovali
- nucený ústup od společenské reality
- v době okupace můžeme vidět v próze několik hlavních proudů:

- próza historická** – v minulosti hledali posilu pro budoucnost národa (V. Vančura – *Obrazy z dějin národa českého*)
- próza psychologická** – autoři se snažili postihnout nálady a pocity lidí, na které tíže doby doléhala (J. Havlíček – *Halimadoc, E. Hostovský – Cizinec*)
- optimisticky laděné knihy, které mají posílit čtenáře** (E. Bass – *Cirkus Humberto*, K. Poláček – *Bylo nás pět*)

Zdeněk Jirotka (1911 – 2003)

- autor humoristických románů a povídek
- po absolvování střední školy (1933) sloužil jako důstojník Čs. armády, od r. 1942 spisovatelem z povolání
- po válce pracoval jako redaktor, spolupracoval s Lidovými novinami, oba jeho romány vyšly poprvé v Knihovně Lidových novin
- Jirotkova tvorba je zaměřena na zábavný, humoristický žánr
- jeho vrcholným dílem je jeho prvotina:

Saturnin (1942) - humoristický román

Děj: Vypravěč se rozhodne, že si najme sluhu. Netuší však, že se jeho život rázem změní. Zprvu mu galantní sluha Saturnin oznámí, že ho odstěhoval na loď a jeho starý byt prodal. Později se k nim nastěhuje teta s Miloušem, kterých se sluha zbaví mávnutím ruky. Tím začíná vlna nevěstností. Saturnin o svém pánovi začne vyprávět, že je velkým dobrodruhem a že má zálibu v lovu divokých šelem, čímž pána dostává do nelehkých situací. Později jsou pozváni k dědečkovi, aby tam strávili několik týdnů. Spolu s nimi se tam objevují i další postavy - slečna Barbora a doktor Vlach. A tam začíná velké dobrodružství. Most, který je u domu, je pod vodou, a tak se naši hrdinové snaží vyžít se zásobami jídla, jež mají k dispozici. Saturnin se ovšem plně zhostí svých "povinností" a vypíná přívod elektřiny. Jeho vynalézavost nezná meze. Přiměje Milouše, aby dědovi přinesl červy, později ho zamyká v pokoji, a tím se rozpoutává vlna groteskních situací. Když dochází zásoby, všichni se rozhodnou, že vyrazí pro zásoby přes kopec. Překonají nástrahy a následně se ocitají na druhé straně potoku, přes který vede již nový most. V pohodlí domova si děda vymyslí lest, jak vyzrát na tetu Kateřinu a začne hrát, že se zbláznil. Celý příběh končí tím, že se Saturnin rozhodne zůstat u dědečka, s nímž založí „Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru.“

- **Muž se psem** (1944) – druhý román, paroduje detektivky a novinové seriály o stíhání zločinců
- **Profesor biologie na žebříku** – soubor, obsahuje drobné satirické a anekdotické povídky z padesátých let

Světová literatura 2. poloviny 20. století

Historicko-společenské pozadí

- 2. sv. válka (1939 – 1945) byl nejkrvavější konflikt v dějinách lidstva
- válka ovlivnila světové dějiny a politiku – do popředí se dostaly dvě supervelmoci – **Spojené státy americké** a **Sovětský svaz**
- prvotní mírová euforie byla spojená se snahou zabránit dalším válečným konfliktům – **vznik OSN**
- státy střední a jihovýchodní Evropy většinou na konci války osvobodila Rudá armáda, v těchto zemích začal Sovětský svaz postupně upevňovat svůj vliv
- ve snaze oslabit sovětský vliv vyhlásily USA tzv. **Marshallův plán** hospodářské pomoci evropským zemím, jeho odmítnutí některými zeměmi dovršilo **rozdělení Evropy tzv. na VÝCHOD (socialistické státy) a ZÁPAD (kapitalistické státy)**
- **Sovětský svaz** vytvořil východní blok ze států východní a střední Evropy, které zprvu také vojensky okupoval, a později si v nich upevnil moc vytvořením vojenského uskupení zvaného **Varšavská smlouva** (1955–1991) (mezi Albánií, Bulharskem, Československem, Maďarskem, NDR, Polskem, Rumunskem a SSSR) a hospodářského společenství zvaného **Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)**
- **Spojené státy americké** naopak vytvořily západní blok ze států západní Evropy, jako hlavní strategii používaly doktrínu zadržování komunismu – jakožto ideologie i státního uspořádání – a k tomuto účelu založily několik smluvních organizací, např. **Severoatlantickou alianci** (*North Atlantic Treaty Organization*, **NATO**)
- USA reprezentovaly svět demokracie, tržní ekonomiky
- mezi Východem a Západem – tzv. **Studená válka (1947 – 1991)**, trvala až do počátku 90. let, kdy padly ve východním bloku komunistické režimy a rozpadl se Sovětský svaz
- druhá polovina 20. st. – obrovský **vývoj ve vědě, technice, jaderném výzkumu, kosmonautice, moderních technologiích** všech oblastech lidského bádání
- V myšlení i kultuře je především v 90. letech evidentní směřování k **názorové pluralitě, odklonu od jednotlivých idejí a plošných pravd** (viz postmoderna).
- Globálními problémy konce 2. tisíciletí jsou populační exploze zejména v zemích třetího světa, **ekologické problémy, epidemie (AIDS) a civilizační choroby, mezinárodní terorismus**

1) 2. SVĚTOVÁ VÁLKA V LITERATUŘE

William Styron (1925 – 2006)

- americký prozaik a esejista, ve svých románech se zaměřoval na psychiku lidí, kteří přežili válku, na otázku viny a svědomí

Sophiina volba

Začínající spisovatel Stingo se v New Yorku v roce 1947 spřátelí s polskou emigrantkou Sofií a jejím milencem Nathanem. Od obou se postupně dozvídá další a další podrobnosti ze Sophiina života: její šťastný život v Polsku narušila válka, dostala se i se svými dvěma dětmi do koncentračního tábora a zde byla postavena před krutou volbu – esesák ji dal na výběr, které ze svých dětí pošle na smrt do plynové komory a které přežije. Sofie si pochopitelně vyčítá svou volbu, ale i pragmatické chování za války (jako písařka se pokouší zapůsobit na velitele koncentračního tábora Hösse). I když sama pobyt v Osvětimi přežila, nemohla se z prodělané hrůzy psychicky vzpamatovat. Přes pokusy začít po válce znovu normálně žít nakonec ukončí svůj život sebevraždou (společně s Nathanem, který mj. v důsledku schizofrenie propadá závislosti na drogách).

2) NEOREALISMUS V ITALSKÉ PRÓZE

NEOREALISMUS – návrat k realismu – dokumentárnost, hodnověrnost

- detailní realistický popis a charakteristika postav
- v popředí zájem o běžný život obyčejných lidí
- důsledné prokreslení a dramatické vidění každodenního života s důrazem na sociální problematiku
- analytický, drásavě drsný pohled na skutečnost
- v italském umění ve 40. a 50. letech 20.st.
- všímá si zejména stinných stránek italské maloměšťácké společnosti, kritizuje italský fašismus

Alberto Moravia (1907 – 1990)

- představitel neorealismu
- obraz poválečné Itálie i války
- analýza skutečnosti, sociální a milostná tematika, drsnost charakterů
- **Horalka** – děj tohoto neorealistického románu s prvky existencialismu se odehrává v letech 1943 – 1944 v Itálii. Hlavními hrdinkami příběhu jsou vdova Cesira a její čtrnáctiletá dcera Rossetta. Prchají z Říma do chudého horského kraje Ciociare, v němž se Cesira narodila. Největší příkoří naleznou paradoxně matka i dcera při cestě zpět do osvobozeného Říma – obě jsou znásilněny marockými vojáky

3) EXISTENCIALISMUS

- návaznost na meziválečný existencialismus
- člověk jako osamocený a odcizený jedinec (opuštěný Bohem, odsouzený ke svobodě)
- pocit beznaděje, zoufalství, odporu, pochyb, nepochopení, nesmyslnosti existence

Albert Camus (1913 – 1960)

- představitel existencialismu

Cizinec – román

- odehrává se v Alžírsku a zachycuje část života úředníka Mersaulta
- Po smrti své matky našel přítelkyni, jel na výlet se známými k moři, kde se objeví několik Arabů. Mersault oslněný sluncem podlehne panice a pěti ranami z revolveru jednoho Araba bezdůvodně zastřelí. Mersault je vyslýchán, souzen a také odsouzen k trestu smrti. Přijímá svůj osud lhostejně. Nevěří v Boha a odmítne i kněze, ve vězení pocítí odcizení, samoty, lhostejnosti k světu a životu
- v celém díle hledal Camus odpověď na otázku, jak se má chovat člověk, který nevěří ani v Boha, ani v sílu rozumu. Jediné řešení nachází ve vzdorování osudu, ať je, jaký chce. Nutné je snést i smrt.
- hl. postava je cizinec ve světě a sám před sebou, nezáleží mu na lásce, přátelství ani na smrti

Mor

- román, v němž autor ukázal chování různých lidí ve chvíli ohrožení jejich existence při morové nákaze

4) DRAMA

ABSURDNÍ DRAMA

- směr divadla v 50. a 60. letech 20.st.
- vychází z existencialismu, ale ukazuje konkrétní životní situace, v nichž tzv. nahý člověk (zbavený konvencí) není schopný komunikovat, lidé jsou lhostejní, odcizení, duševně vyprázdnění
- divadelní hry porušují ustálené dramatické požadavky, absurdita, nesmyslnost životních situací, kterými člověk prochází

- únavný stereotyp, nesouvislý děj, degradace jazyka, skromné rekvizity na jevišti
- užití prvků grotesky (tragikomický pocit)
- více než na děj se zde klade důraz na charakteristiku postav a jejich jednání

Samuel Beckett (1906 – 1989)

- irský původ, francouzsky píšící a ve Francii žijící dramatik, představitel absurdního dramatu, nositel Nobelovy ceny za literaturu

Čekání na Godota

- divadelní hra, tragigroteska, hlavním motivem je čekání
- hra o dvou jednáních popírá dějovost i dramatickou stavbu v tradičním smyslu
- Na venkovské cestě se potkávají dva tuláci Estragon a Vladimir. Z chaotického dialogu vyplývá, že chtějí oba čekat na jakéhosi Godota, který má snad šanci rozhodnout o jejich dalším životě. Neví se ovšem, kdo je Godot (Bůh? Naděje?), kdy a kde se s ním mají setkat a co pro ně vlastně může udělat. Přes všechny pochybnosti nemohou oba hlavní hrdinové ukončit čekání, zůstávají opuštěni sami v sobě, není nikdo a nic, co by jim pomohlo řešit jejich starosti, utrpení, zklamání a snad i radosti
- celé divadelní představení je vyplněno nesmyslnými rozhovory hlavních postav
- ke konci obou jednání se objeví chlapec, který oznamuje, že pan Godot dnes nepřijde, ale že se určitě dostaví zítra
- poprvé se hrálo v Paříži roku 1953, reakce byly různé – na jedné straně chvála a uznání, na druhé zaražené publikum, zvyklé do té doby na hry s jasnou výpovědí, analýza absurdity lidského bytí byla pro diváka nová a zarážející

Friedrich Dürrenmatt (1921 – 1990)

- nejvýznamnější švýcarský dramatik 20. st.
- upozorňuje na katastrofální stav světa a lidské morálky

Fyzikové – drama o odpovědnosti, tři vědci ukrytí v blázinci proto, aby svými objevy neničili svět (aby se z něj nestal blázinec), jsou stejně nakonec přechytračeni mocichtivou psychiatrickou, která se jejich objevů zmocnila

Návštěva staré dámy – Do městečka Güllen se vrací po letech bývalá rodačka miliardářka Claire Zahanassianová. Zchudlé městečko si slibuje, že se časy zlepší a všichni se budou mít dobře. Claire městečku sdělí, že jim dá miliardu, ale jen pod podmínkou, když někdo zabije jejího bývalého milence Alfréda, který odmítl přiznat se k jejich dítěti a oženil se pro peníze s jinou. Claire tak donutila k prostituci. Pomocí výhodných sňatků se Klára stane velmi bohatá a vážená osobnost. Obyvatelé Güllenu tuto nabídku zprvu rázně odmítnou, ale všichni se začínají chovat tak, jako by už peníze opravdu měli, začínají více a více utrácet a měnit se pod vlivem iluze blahobytu. Nakonec se rozhodnou a veřejně prohlásí, že peníze přijímají. I s tím, co z toho pro Alfréda vyplývá.

Tennessee Williams (1914 – 1983)

- americký dramatik, autor psychologického dramatu
- základním tématem her je střet přecitlivělých hrdinek s realitou, která je představována mužskými postavami

Skleněný zvěřinec

Tramvaj do stanice Touha – psychologické drama nešťastné jižanské krásky Blanche

Kočka na rozpálené plechové střeše – krizová situace v jedné rodině, příběh jižanské ženy, která chce probudit k životu svého apatického manžela – alkoholika, aby jim jejich eventuální potomek zajistil dědictví po manželově umírajícím otci – milionáři

5) BEATNICI (BEAT GENERATION)

- hnutí amerických básníků a prozaiků 50. a 60. let
- revolta proti tradičním hodnotám (kariéra, bohatství, rodina), oficiální morálce (pokrytectví), konvencím
- touha po svobodě (výstřednost) a rozkoši (alkohol, drogy, tuláctví, džez, volný sex)
- bezprostřední odvážné výpovědi (erotické otevřenost, vulgarismy) – chtějí šokovat, provokovat
- básníci beatové generace psali poezii, která byla určena k přednesu, k veřejnému čtení a poslechu, byla přednášena v nočních barech, hospůdkách, kavárničkách, kabaretech atd. za doprovodu jazzové muziky
- centrem se stalo San Francisco
- v Anglii vzniklo v 50. letech podobné hnutí – **Rozhněvaní mladí muži**

Allen Ginsberg (1926 – 1997)

- americký básník, vyjadřuje hrůzu a smutek ze současného světa
- sbírka **Kvílení** – naturalistické obrazy, vize, sny, autentický prožitek, extáze, revolta

Jack Kerouac (1922 – 1969)

- nejpobulárnější mluvčí beat generation, básník, prozaik, tulák, na konci 40. let se vydal na cestu napříč Amerikou, střídal zaměstnání, což později zachytil ve svých dílech

Na cestě – román

- básnická reportáž ze silnice, záznam dojmů, nálad, myšlenek; řada postav, zvl. tuláků, putování za pocitem svobody
- tzv. spontánní próza – metoda záznamu bez zásahů a úprav, bez interpunkce, bez členění na kapitoly či odstavce; tento spontánní proud slov vznikl během pouhých tří dnů

na beatniky navazuje

Charles Bukowski (1920 – 1994)

- nekonvenční autobiografické prózy, vulgární styl

Šunkový nářez – autor v knize popisuje dětství a mládí autobiografické postavy Henry Chinaskiho. Henry vyrůstá bez lásky, jeho despotický otec ho za každou maličkost mlátí, je všemi opovrhovaný, společníky jsou mu pouze knihy a samota. Později se poprvé opije a otec ho zbije. Henry si uvědomí moc alkoholu, který mu alespoň dočasně může poskytnout únik před nesnesitelnou realitou, a začne pít.

Samotář, který touží po klidu, kterého se mu ale nikde nedostává.

Ken Elton Kesey (1935 – 2001)

- spisovatel spojující svou tvorbou generaci beatníků a hippies

Vyhoďme ho z kola ven – satirický román o poměrech v psychiatrické léčebně a marné vzpouře jednoho po svobodě toužícího chovance ústavu

- v roce 1975 tento román zfilmoval Miloš Forman jako Přelet nad kukaččím hnízdem, film byl oceněn pěti filmovými Oscary

Děj se odehrává na oddělení psychiatrické léčebny. Román začíná příchodem McMurphyho na oddělení. McMurphy je překvapen poměry na oddělení, ale chápe je jako výzvu a rozhodne se, že povede otevřenou válku proti Velké sestře. Skutečně se mu jí podaří několikrát vyvést z míry a prosadit několik změn v zaběhlém řádu pracovního režimu (v jedné místnosti je zřízena improvizovaná „herna“, pacienti se pokoušejí odhlasovat si změnu pracovního režimu, aby se mohli dívat na televizi atd.). V jedné chvíli si však McMurphy uvědomuje, že by mu jeho chování mohlo oddálit návrat na svobodu, a se vši revoltou přestane. Pak pochopí, jaký je rozdíl mezi ním – simulantem, který se chce pouze vyhnout nuceným pracím – a pacienty, kteří nejsou schopni žít v „normální“ společnosti, a s novou energií se vrací k boji proti Velké sestře: uspořádá pro pacienty výlet lodí a pak bujarý večírek na oddělení. Ten však skončí tragicky a McMurphy je podroben lobotomii (operaci mozku), která z něj udělá nemysliví trosku. Náčelník Bromden ho zabije, aby jej z této situace vysvobodil, a jeho následný útěk z léčebny je vlastně konečným vítězstvím nad Velkou sestrou a systémem, který ztělesňuje.

6) MAGICKÝ REALISMUS

- směr v latinskoamerické próze od 50. let 20. st., který se opírá o magický a mytologický přístup ke skutečnosti
- dochází tedy k prolínání dvou světů – skutečného a magického, mytologického, snového
- napětí mezi reálnem a fantazií

Gabriel García Márquez (1928 – 2014)

- kolumbijský spisovatel a nejvýraznější představitel magického realismu
- nositel Nobelovy ceny za literaturu
- prolínání mytického a vesmírného s každodenním, tragického s komickým, reálného s vymyšleným, známého s neznámým
- základními tématy jsou láska, stárnutí, smrt, samota

Sto roků samoty – román obsahuje změt různých rozložených příběhů, množství postav, které se objevují a mizí, popisuje lidské vášně, lásku, občanské války, přírodní katastrofy, fantastické se přitom mísí s reálným, historické s mytologickým

- román je postaven na autentických faktech dějin Kolumbie
- Marquezovy postavy zůstávají v obrovské změti událostí neustále samy

7) POSTMODERNISMUS

- evropský myšlenkový směr poslední třetiny 20. st.
- odmítnutí dosavadních avantgardních snah, formálních experimentů
- prolínání tradice a experimentu
- hledání pravdy, pochopení chaosu světa
- je zaměřen proti koncepci jediné pravdy a jediného cíle, usiluje o alternativnost lidských přístupů ke světu
- základním požadavkem je pluralita názorů a jejich zrovnoprávnění
- kniha má promlouvat k náročnému i méně náročnému čtenáři (dvojí úroveň estetického vnímání)
- prolínání stylů a žánrů, koláž, pluralismus, jazyková hra, intertextualita, stírání rozdílů mezi vysokým uměním a kýčem
- inspirace metodou dekonstrukce
- sklon k mystifikaci čtenáře, díla obsahují citace nebo pouze obraty jiných známých literárních děl, umožňuje velké množství interpretací
- došlo nejen ke zpochybnění optimistického pohledu na historický vývoj západní civilizace, ale i pohledu na dějiny jako na proces postupného překonávání dřívějších fází či etap.

Umberto Eco (1932 – 2016)

- italský prozaik
- **Jméno růže**- vzorově postmodernistický román
- je současně detektivkou, hororem, historickým románem, filozofickým traktátem, studií o symbolech
- situované do 14. st., autor využil postupů odborné, publicistické i krásné literatury
- napínavý příběh mladého Adsa z Melku (vypravěč) a františkánského mnicha, kteří společně pátrají po záhadných vraždách mnichů
- autor počítá s dvěma druhy čtenářů – se vzdělaným čtenářem a se čtenářem „z ulice“, každý z nich může dílo pochopit a interpretovat svým způsobem

Vladimir Nabokov (1899 – 1977)

- postmoderní autor ruského původu, emigroval do Německa, USA

Lolita - román

- velmi složitě postavené dílo, žánrově pestré, autor využívá svého umění vypravěčského, jazykových her, narážek a her mimojazykových, jeho obsah vyvolal skandál – vztah dvanáctileté dívky k pěstounovi a milenci Humbertovi staršímu o více než třicet let

- je zde znázorněn svět dětí a dospělých, současně konvenční morálka americké společnosti i individuální představy o hodnotách v lidském životě

- kniha Lolita má podobu záznamů, reflexí a také fiktivních rozhovorů s fiktivní porotou a čtenářem

8) LITERATURA S PRVKY SCI-FI (science fiction), FANTASY LITERATURA

science fiction (science – věda, fiction – fikce)

- vědeckofantastická literatura, tematicky čerpající z poznatků moderní vědy a techniky

- autoři podávají obraz toho, jaký by mohl být dopad obrovského rozmachu technických vymožeností na osobní život člověka, neohrozí-li ho, nezničí-li se lidstvo samo atd.

- stinné stránky technického pokroku

fantasy literatura

- je žánr fantastické literatury, jejíž děj se odehrává v imaginárním světě nebo v minulosti a čerpá z bájí, mytologie, hrdinského eposu

- autor buduje imaginární snový svět jako alternativu světa skutečného

- podstatnou složkou fantasy je často nevysvětlitelný, nadpřirozený úkaz nebo přímo projev magie

- bájná a pohádková atmosféra

- jedním z pilířů tohoto žánru se stala trilogie Pán prstenů – J.R.R. Tolkiena

George Orwell (1903 – 1950)

- anglický prozaik, esejista

- jeho stěžejní díla jsou antiutopistické romány, v nichž dochází k míšení sci-fi a politické literatury

Farma zvířat – alegorický román napsaný formou bajky

- trpká parodie totalitní diktatury, despotismu, násilí a revoluce

- jeden druh zvířat tyranizuje jiné

1984 – román, o zničení člověka (degradaci na zvířecí bytost) – vliv zatajovaných krutostí v Rusku, varování, autor se obává totalitních tendencí vývoje moderní společnosti

Ray Douglas Bradbury (1920 – 2012)

- americký spisovatel a scenárista

- psal sci-fi romány, divadelní hry, detektivky, sociálně kritické povídky, básně

- kladl si otázku, do jaké míry je vědecký a technický pokrok ještě humánní, zda slouží člověku, nebo zda vede lidstvo na okraj propasti a záhuby

Martánská kronika – kniha povídek, jejím námětem je fiktivní osídlování planety Mars formou, kterou známe z lidské historie dobývání jiných zemí, tedy vražděním jejich původních obyvatel a ničením jejich civilizace

John Ronald Reuel Tolkien (1892 – 1973)

- anglický spisovatel, který se narodil v jižní Africe, oxfordský profesor staroanglického jazyka a literatury, autor fantasy

Hobit – román, snová novoromantická fantazie, vyprávějící o fantastickém světě hobitů, nenápadných lidiček, milujících mír, veselí a dobré bydlo, kteří žijí v podzemních norách v rozsáhlé oblasti zvané Středozemsko

Pán prstenů – trilogie Společenstvo prstenů, Dvě věže, Návrat krále – rozsáhlý epos v próze o dobrodružstvích hobitů, podle knihy natočen třídílný cyklus filmů (2001 – 2003)

- patří mezi nejznámější fantasy příběhy, někdy bývá označován za zakládající dílo žánru.

- jedná se o třetí nejprodávanější román vůbec – prodalo se přes 150 milionů výtisků.[1] V roce 1957 získal cenu International Fantasy Award.

- Příběh popisuje světový konflikt dobra se zlem. Úkolem dobra v tomto příběhu je zničit Jeden prsten, který ve spojení se svým pánem Sauronem představuje děsivou ničivou sílu ohrožující celou Středozem. V knize sledujeme sjednocení mnoha národů a ras Středozemě v rozhodujícím zápase s Temným pánem Sauronem. V několika dějových liniích je představeno jak kolektivní hrdinství vojsk Západu, tak putování a individuální hrdinství jednotlivých členů Společenstva Prstenu. Ač to autor popíral, k atmosféře knih výrazně přispěla doba jejich vzniku-období druhé světové války a roků před i po ní.

Joanne Rowlingová (nar. 1965)

- britská spisovatelka, známá zejména díky sedmidílné řadě knih o čarodějnickém učni Harry Potterovi, která získala celosvětový úspěch včetně řady ocenění a nyní více než 500 milionů prodaných kopií.

- Kromě psaní knih je Rowlingová známá také svým životním příběhem, kdy se z života na sociálních dávkách stala během pěti let multimilionářkou.

Knihy o Harrym Potterovi:

Harry Potter a kámen mudrců

Harry Potter a tajemná komnata

Harry Potter a vězeň z Azkabanu

Harry Potter a Ohnivý pohár

Harry Potter a Fénixův řád

Harry Potter a princ dvojí krve

Harry Potter a relikvie smrti

Harry Potter a prokleté dítě

Další autoři sci-fi literatury:

Arthur Charles Clarke, Isaac Asimov, Robert Anson Heinlein, Michael Crichton, Ursula K.Le Guinová, Dan Brown, Terry Pratchett, Stephan King

9) DALŠÍ AUTOŘI 2. POL. 20.ST.

Alexandr Solženicyn (1918 – 2008)

- nositel Nobelovy ceny za literaturu
- velký kritik totalitní moci v komunistickém Sovětském svazu, dlouhou dobu prožil v komunistickém koncentračním táboře

- **Jeden den Ivana Děníoviče** – novela, vypovídá o životních podmínkách v táboře nucených prací, popis jednoho dne řadového vězně

- novela je příběhem člověka nespravedlivě odsouzeného k nuceným pracím v lágru

- jeho den je neplněn těžkou dřinou na stavbě v podmínkách sibiřské zimy a hlavně nezměrnou snahou o přežití, která se projevuje v jeho vztahu ke spoluvězňům a k bídnému, ale vzácnému jídlu

- vyprávění je střízlivé, nepatetické, ale o to působivější

Hlavní hrdina Ivan Šuchov je vězněn v sibiřském táboře za to, že byl za války zajat Němci, a tak byl prohlášen za špióna. Snaží se i v této tragické situaci nacházet pozitivní stránky života. Šuchov se snaží zůstat na marodce, ale není uznán doktorem (který vlastně ani doktor není) a odchází na nástup. Před odchodem z tábora jsou všichni prohledáni. Parta pracuje na stavbě budoucí teplárny. U ohně rozdělaného po rozmrznutí písku se ohřívají i zedníci. V poledne, když se oteplí, začínají zdít. Přichází doba oběda. Po jídle se začíná znovu pracovat, i když mráz opět zesílil. V závěru směny zůstalo v míchačce ještě hodně malty, a proto musí parta pracovat o něco déle, aby ji vypotřebovala. Při počítání na zpáteční cestě chybí jeden člověk. Celý tábor musí čekat, než ho strážníci najdou. Usnul na lešení, a když je přiveden, je zbit. Při příchodu do tábora jsou všichni kontrolováni, zda si neunesou něco pod oblečením. Šuchovovi se podaří pronést pilku, protože dozorci spěchali s prohlídkami. Trestanci si mohou přijít pro poštu, ti šťastnější i pro balíčky. Šuchov za celou dobu trestu balíček nikdy nedostal. Vězňové jdou na večeři. Jeden z chlapů z party dostal balíček. I Šuchov něco dostane. Kapitán je odvelen do samoty za porušení řádů. Ještě v noci musí všichni vyjít před baráky, aby je dozorci znovu přepočítali. Ještě poslední cigareta a pak místo spaní ještě jedna kontrola. „Takových dní bylo v jeho trestu od zvonění do zvonění tři tisíce šest set třiapadesát.“

- **Souostroví Gulag** – zážitky z koncentračního tábora

William Golding (1911 – 1993)

- byl anglický spisovatel, básník, esejista a dramatik, oceněný Nobelovou cenou

Pán much – román, vypráví o šokujícím chování skupiny chlapců, kteří ztroskotali na pustém ostrově. Brzy zapomínají na základní společenská pravidla, na vychování i náboženská přikázání

- otázka dobra a zla v člověku

- Vypráví alegorický příběh o skupině chlapců, kteří se na pustém ostrově pokouší vybudovat demokratickou společnost a katastrofálně selhávají

- Román pojednává o kontroverzních tématech jako jsou individuální prospěch versus obecné blaho, tyranie, fanatismus a vrozený sklon lidské povahy ke zlu.

Christiane F., celým jménem **Christiane Vera Felscherinow** (nar. 1962)

- je ústřední postava knihy *My děti ze stanice ZOO* a později stejnojmenného filmu. Christiane F. je autentická postava, jejíž životní příběh se stal podkladem pro knihu i pro film, jde o její autobiografické vyprávění o svém osudu.

- **My děti ze stanice ZOO** (v německém originále **Wir Kinder vom Bahnhof Zoo**) je kniha skládající se ze série reportáží, které podle výpovědi čtrnáctileté Christiane F. (celým příjmením Felscherinow, * 20. května 1962), zaznamenané na magnetofonových páskách, sepsali novináři Kai Hermann a Horst Rieck. S dívkou Christiane si domluvili dvouhodinový rozhovor, který se protáhl na dva měsíce.

Text nejprve vycházel na pokračování v časopise Stern, v roce 1978 byl vydán knižně. Kniha byla velice úspěšná a vyšla v mnoha jazycích, často v několika vydáních. V Německu vedla k odtabuizování otázky drogově závislých mladistvých ve věku 12–15 let.

Děj: Mladistvá západoberlínská narkomanka ich-formou popisuje svůj příchod jako šestileté na berlínské sídliště Gropiusstadt s minimem možností zábavy pro děti. Neutěšené rodinné poměry vedoucí k rozvodu rodičů ji přivádí k hašišové partě v „Domě středu“. Následně postupně propadává světem drog až k těžké závislosti na heroinu a všemu, co s ní souvisí: těžké zhoršování zdravotního stavu, snaha opatřit si peníze na dávku (žebrání, krádeže, prostituce) a občasné zoufalé a neúspěšné pokusy zbavit se závislosti. Nakonec je Christiana nucena se přestěhovat do Západního Německa. V novém prostředí a s rodinou úspěšně odolává touze po drogách a snaží se začít normální život.

Příběh se odehrává v 70. letech 20. století v tehdejším Západním Berlíně a pojmenována je podle nádraží Berlín Zoologischer Garten, které v té době bylo centrem narkomanů.

Do vyprávění jsou vkládány občasné výpovědi dalších osob (její matky, vyšetřovatele atd).

V roce 2013 autorka vydala navazující knihu. V češtině dílo vyšlo pod názvem Christiane F. – Můj druhý život v roce 2014. V této knize autorka popisuje svůj život po skončení děje z první knihy až do současnosti.

ČESKÁ LITERATURA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ

HISTORICKO-SPOLEČENSKÝ KONTEXT

- Přestože první poválečná léta byla obdobím prudkého rozvoje v oblasti vědy a kultury, kdy se republika otevřela světu a navázala zpět své poválečné kontakty, je období po 2. sv. válce především ve znamení nástupu komunistické ideologie k moci a čtyřicet let její diktatury.

- Evropa je rozdělena tzv. železnou oponou na východní a západní, totalitní a demokratickou.

- Československo je izolováno od ostatních zemí na západ od našich hranic, je pod absolutním vlivem Sovětského svazu. K nástrojům komunistické totality patřila zvláště, perzekuce politicky nepohodlných osob, jejich věznění, mučení, rozsáhlé politické procesy.

- Po válce **odmítá Československo** na nátlak Moskvy **Mashallův plán** (plán hospodářské pomoci USA evropským státům postiženým válkou).

- Košický vládní program (1945) reformuje politický systém, zakazuje pravicově orientované strany, zahraniční politika se orientuje na SSSR

- **V roce 1946 vyhrávají volby komunisté (K. Gottwald)**

- KSČ přebírá moc, (masová shromáždění, sjezdy závodních rad, akční výbory Národní fronty) ovládá Bezpečnost a vyřazuje armádu, vytváří vlastní ozbrojené oddíly – lidové milice.

- Nemocný prezident **Beneš** pod nátlakem **přijímá demisi ministrů** (25.2.1948) a vládu jmenuje výlučně z komunistů, tím získávají veškerou moc.

- Dochází k vlně **emigrace** (1949 vzniká ve Washingtonu Rada svobodného Československa, do ČSR vysílají rozhlasové stanice Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC).

- Zfalšované volby v r. 1948 v atmosféře strachu potvrzují komunistický režim, **prezidentem** je zvolen **Klement Gottwald**

- **Politická a občanská práva jsou masově porušována** (tábory nucených prací, policejní násilí, mučení, Státní bezpečnost), **dochází ke znárodnění podniků**, je zlikvidován soukromý sektor, **kolktivizuje se zemědělství** (zákon o JZD 1949), ekonomika je centrálně řízena, **členství v RVHP a orientace na SSSR** – dochází ke změně sociální struktury (zničena střední vrstva), rozvíjí se dělnická třída, fyzická práce je upřednostňována před vzděláním, vzrůstá zaměstnanost žen.

- Politické procesy (Milada Horáková, Heliodor Píka).

- Po Gottwaldově smrti (1953) pokračuje v jeho politice

Antonín Zápotocký (1953 – 1957) a **Antonín Novotný** (1957 – 1968)

- Budování socialismu formálně završuje nová ústava z roku 1960, je změněn název státu na **Československá socialistická republika**, přijat nový znak, upevněn centralismus, potvrzena vedoucí úloha KSČ.

60. léta

- **vlna společenského a politického uvolnění**, mění se životní styl (televize od r. 1953), zvyšuje se životní úroveň, nastupuje mladá generace (zájem o západní hudbu, kulturu, majálesy), **ožívá kultura** (nová filmová vlna: Forman, Menzel, Chytilová, dramatici: Havel, Topol; spisovatelé: Kundera, Škvorecký, Hrabal; malá divadla: Semafor, Rokoko, Na zábradlí)

- v lednu 1968 se dostal do čela KSČ **Alexander Dubček**

- začalo **pražské jaro: leden – srpen 1968**

- specifický model „socialismu s lidskou tvář“ , obrodný proces, který počítal s postupnými reformami v hospodářské i politické oblasti

- Reformy pražského jara byly pokusem uvolnit režim a urychlit proces demokratizace.

- Tento záměr se nesetkal s pochopením na sovětské straně, která vyslala (po neúspěšných jednáních) tisíce vojáků vojsk Varšavské smlouvy, aby zahájily okupaci státu, jež měla odstranit z vedení státu reformní komunisty.

Termín „pražské jaro“ byl vytvořen západními médii poté, co se o těchto událostech dozvěděl celý svět. Je to mj. odkaz k termínu „Jaro národů“, což je umělecký název daný revolučnímu roku 1848, symbolizující naději, probuzení a charakterizuje rovněž roční období, kdy se události převážně odehrávaly. Z hlediska tuzemského použití je tento název poněkud sporný ze dvou důvodů: jednak je tento pojem po desetiletí vnímán především jako jméno tradičního stejnojmenného renomovaného hudebního festivalu a dále se onen politickospolečenský proces netýkal pouze hlavního města Prahy, ale celého státu; z pohledu ciziny je toto pojmenování spíš pochopitelné, protože cizí země bývají obecně často identifikovány s jejich hlavními městy. V tehdejší Československu se používalo označení podle lednového plenárního zasedání ÚV KSČ 1968 jako **polednový vývoj, polednová politika** nebo **obrodný proces**.

- v noci z 20. na 21. **8. 1968 – invaze vojsk pěti států Varšavské smlouvy, okupace, připoutání k SSSR, 20 let NORMALIZACE: 1969 – 1989**

- vedení strany v podstatě znovu nastolilo politické a ekonomické hodnoty, které vládly koncem padesátých let

- obnovuje se totalita a policejní stát, narůstá emigrace, nastupuje pocit zklamání, znechucení (protestní upálení Jana Palacha).

Potřeba „normalizace poměrů“ původně byla oficiálním zdůvodněním represivních opatření na počátku této epochy, jako byly čistky v komunistické straně, propouštění ze zaměstnání, obnovení cenzury, zrušení mnoha zájmových a politických sdružení a organizací a další. Název „normalizace“ se pak přenesl na celou éru, během níž tato opatření zůstávala v platnosti.

- Prezidenti: **Ludvík Svoboda**: 1968 – 1975, **Gustav Husák** 1975 - 1989

1977 – Charta 77

- byla neformální československá občanská iniciativa, která kritizovala „politickou a státní moc“ za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) v Helsinkách. Iniciativa působila v letech 1977 až 1992. Dokument (Charta 77) je pojmenován podle data z 1. ledna 1977.

- Autoři textu Charty 77 si přáli zůstat v anonymitě, ale značnou část sestavili Václav Havel a Pavel Kohout. Druhý jmenovaný je také autorem názvu petice.[1] Organizátory a prvními signatáři byli Jan Patočka, Jiří Němec, Václav Benda, Vlasta Chramostová, Václav Havel, Ladislav Hejdlánek, Zdeněk Mlynář, Pavel Kohout, Petr Uhl, Ludvík Vaculík a Jiří Hájek.

- jedna z nejvýznamnějších akcí odporu vůči předlistopadovému režimu v období normalizace po roce 1968.

- Nástup M. Gorbačova k moci SSSR r. 1985, zjevný neúspěch normalizační politiky v oblasti hospodářství, události r. 1989 v okolních zemích (zhroucení komunistického režimu v Polsku, Maďarsku, pád berlínské zdi) vedly k **pádu komunistického režimu** i u nás.

- Tvrdý policejní zásah proti studentské demonstraci 17. 11. 1989 přerostl v tzv.

SAMETOVOU REVOLUCI: listopad – prosinec 1989

- období politických změn v Československu mezi 17. listopadem a 29. prosincem roku 1989, které vedly k **pádu komunistického režimu a přeměně politického zřízení na pluralitní demokracii**; v oblasti hospodářství plánované ekonomiky na tržní, což přineslo i řadu problémů (liberalizace cen, přeorientování zahraničního obchodu, privatizace, majetkové restituce, nezaměstnanost)

- K podstatnému urychlení změn přispěl rozpad bývalého Východního bloku a narůstající nespokojenost obyvatelstva s ekonomickou a politickou situací v zemi.

29. 12. 1989 se stal prezidentem Václav Havel

- do r. 1991 odchází okupační jednotky

Rozdílné názory na státoprávní uspořádání a ekonomické reformy vedly k rozpadu Československa.

1. 1. 1993 vznikly dva samostatné státy – Česká republika a Slovenská republika.

- v r. 1999 byla ČR přijata do NATO, od r. 2004 je členem Evropské unie

LITERATURA

rozdělení literatury do tří okruhů:

1) oficiální literatura – domácí, veřejná, odpovídající režimu

2) literatura samizdatová – domácí, neoficiální, podzemní, literatura režimu vzdorující, texty ideově nevhodné, byly strojopisně přepisovány a rozšiřovány mezi čtenáře, autoři zdejší poměry osobně prožívali

3) literatura exilová – vydávána v zahraničí, exil měl lepší ekonomické podmínky než samizdat, neomezovala je cenzura, byl ale bez většího kontaktu s českými čtenáři a vlastí, zato však byl lepším kontaktem s evropským kulturním děním

1) ČESKÁ POEZIE V LETECH 1945 – 1989

A) REAKCE POEZIE NA VÁLKU

- pocit radosti z osvobození, ale i smutek nad oběťmi války

- starší generace: **František Hrubín, Jan Zahradniček, Vladimír Holan, František Halas**

B) SKUPINA 42

- mladá generace

- básnické a výtvarné sdružení, jehož členy byli např. **Jiří Kolář, Josef Kainar, Ivan Blatný**, teoretik byl

Jindřich Chalupský

- básníci odmítali surrealistický únik do nadvědomí a obrátili svou pozornost ke světu, v němž žijí

- autoři se soustředili na člověka ve městě, člověka konkrétního v konkrétní době a konkrétní situaci – vliv civilismu a sociálního umění doby meziválečné

- chtějí zachytit všední život v jeho pravdivosti – nepatetický záznam různých situací, zobrazení městské periferie, pocitu marnosti, hnusu

- pojmenovávali skutečnost přímo, neužívali metafory, zaznamenávali banální každodennosti všedního dne, periferie měst i životů, často se stavěli do role svědka chladně zaznamenávajícího okolní svět

- ve své činnosti pokračovala Skupina 42 i po osvobození **až do r. 1948**

C) 1948 – pol. 50.let

- odchod do exilu, věznění autorů, oficiální socialistické básně, někteří autoři se přiklonili k oficiálním normám (Nezval, Kainar)

- neoficiálně - surrealisté, underground (Egon Bondy)

D) pol. 50. let – konec 60. let

- v oficiální větvi návrat ke klasickým tématům - domov, láska, dětství, rodina, hledání životních hodnot, nová generace kolem časopisu Květen – „poezie všedního dne“, inspirace skupinou 42 (**Miroslav Holub, Karel Šiktanc, Jiří Šotola**)
- starší generace – úvahová poezie o světě, rozporech, lidské existenci a jejím smyslu, reakce na poměry, zklamání, vystřízlivění, snaha vyrovnat se s dobou (Kainar, Hrubín, Holan, Mikulášek)
- mladí autoři – **Ivan Wernish, Pavel Šrut, Petr Kabeš, Josef Hanzlík**
- experimentální poezie – hra se slovy, s jejich grafickým uspořádáním (**Josef Hiršál, Bohumila Grögerová, Jiří Kolář, Emil Juliš, Václav Havel**)
- inspirace beatniky – **Antonín Brousek, Václav Hrabě**
- surrealisté – mohli publikovat až na konci tohoto období, textaři, humoristé (**Jiří Suchý, Jan Vodňanský**), písničkáři (**Karel Kryl**)

E) 70. a 80. léta

- období znovu přiostrěných politických poměrů
- prohlubuje se rozštěpení literatury na tři větve – oficiální, samizdatová, exilová
- oficiálně ze starší generace publikují spisovatelé spíše druhořadí, místo klasiků obsadila mladší generace (**Karel Sýs, Jiří Žáček, Josef Šimon**)
- po slibných začátcích pod tlakem norem postupně klesá úroveň jejich veršů, opěvují jednoduché jistoty, lásku, klid k práci, kritizují konzumní, přetechnizovaný svět
- v 80. letech začínají opět publikovat někteří autoři (**Seifert, Mikulášek, Holub, Skácel**), mladí autoři (**Svatava Antošová, Miroslav Hupých**)
- někteří odcházejí do exilu (**Ivan Diviš, František Listopad, Petr Král**), jiní publikují v samizdatu (**Karel Šiktanc, Jiří Kuběna, Josef Kostohryz, Vladimír Vokolek, Zdeněk Rotrekl, Pavel Řezníček**)
- underground ve spojení s hudbou – texty **Egona Bondyho, Ivan Martin Jirous** (skupina The Plastic People of the Universe), **Jáchym Topol** (básník i prozaik), **J.H. Krchlovský**

F) VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI POEZIE

Jiří Kolář (1914 – 2002)

- básník, výtvarník, umělecký teoretik, překladatel
- shromažďoval kolem sebe celou řadu umělců, scházeli se v kavárně Slavia
- hlásil se ke Skupině 42
- jeho literární tvorba je zaměřena na běžného člověka s jeho pocity a starostmi, velkou roli hraje i tvar básně, k nim pak často vytvářel autor sám koláže
- od 50. let nesměl publikovat, podepsal Chartu 77, od 80. let žil v Paříži
- experimenty, jeho básně jsou spíše útržky a fragmenty než celkový obraz, fragmenty textů skládá originálně k sobě, slova jsou součástí výtvarně pojetých celků, řeč ulice
- sbírky **Dny v roce, Prométheova játra, Limb a jiné básně**

Jan Skácel (1922 – 1989)

- člen brněnské skupiny Host do domu, ve svých tichých verších žádal mravnost a podle ní hodnotil svět
- básnický jazyk je hutný, náznakový, metaforické vyjadřování, novotvary, motivy moravské přírody a venkova, úcta před zkušeností svědků, víra, že bude lépe
- po publikačním zákazu za normalizace jeho verše vycházely v exilu
- během normalizace se básnickovo vyjadřování mění, používá rýmu a rytmu, pravidelné veršované formy, sonet a čtyřverší
- výraznou roli v jeho poezii hraje motiv ticha

- sb. **Kolik příležitostí má růže** – poezie pevně spjatá s jeho venkovským domovem, dětstvím
- sb. **Co zbylo z anděla, Hodina mezi psem a vlkem, Smuténka, Metličky** – z 60. let, verše jsou úsporné, hutné, s pomlkami, někdy nedořečené, motivy smutku, bolesti, téma smrti
- knížky pro děti – **Jak šel Brousek na vandr, Proč ten ptáček z nebe nespadne**
- sb. **Kdo pije potmě víno** – téma stáří

2) ČESKÁ PRÓZA V LETECH 1945 – 1968

A) Válečná próza

(Jan Drda – Němá barikáda, Julius Fučík – Reportáž psaná na oprátce, Jiří Weil – Život s hvězdou, Arnošt Lustig – Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou, Ladislav Fuks – Spalovač mrtvol, Jan Otčenášek – Romeo, Julie a tma, Bohumil Hrabal – Ostře sledované vlaky)

B) Historický román

(V. Kaplický, Pujmanová, M.V. Kratochvíl, Neff, Šotola)

C) Budovatelský (výrobní) román

(Řezáč, Marek, Říha, Procházka) – zúžené pojetí socialistického realismu: dogmatické zjednodušování společenské funkce umění, přecenění aktuální techniky a výchovného cíle na úkor estetických hodnot a tvůrčí individuality

D) Psychologický román

(Valenta, Mucha)

A) VÁLEČNÁ PRÓZA

- 1. vlna: beletrie i dokument, faktografičnost, reportážní prvky
- 2. vlna: přelom 50. a 60. let – větší míra psychologické analýzy, v popředí subjekt člověka ve vztahu k době

Arnošt Lustig (1926 – 2011)

- autor próz s židovskou tematikou, on sám byl žid, z rasových důvodů byl odsunut do terezínského ghetta, prošel koncentračními tábory Osvětim a Buchenwald, roku 1945 uprchl z transportu smrti do Dachau
- od r. 1946 studoval na Vysoké škole politických a sociálních věd, dva roky poté byl vyslán do Izraele jako dopisovatel z bojů izraelsko-arabské války, poté pracoval jako reportér a režisér v Čs. rozhlasu v Praze, scenárista
- v roce 1968 odjel do exilu v Izraeli a posléze v USA, přednášel literaturu a film na univerzitě ve Washingtonu, v 90. letech se vrací do ČR
- téma války, okupace a židovská problematika procházejí celou jeho tvorbou
- **Noc a naděje, Démanty noci** – povídkové soubory, příběhy se odehrávají vesměs v terezínském ghettu a v koncentračních táborech, jejich postavy jsou často děti a starci, mravní podstata člověka v mezní situaci, přesvědčivost okamžiku, dramatická detailu
- autenticita, osobní zkušenost
- novela **Dita Saxová** – rozsáhlejší psychologická próza z poválečného období, návrat židovské dívky z války, ale zklamání, nesplněná očekávání
- novela **Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou (1964)**

Próza má tři číslované části a je zasazena do roku 1943. Nacisté zajmou v Itálii židovské obchodníky s americkými pasy a těm nejbohatším namluví, že za předpokladu úhrady potřebných výdajů mohou být vyměněni za německé prominenty zajaté spojeneckou armádou. V uzavřeném vlaku vozí dvě desítky zoufalých židů po celém Německu sem a tam, živí v nich naději na záchranu života a pod různými záminkami z nich mámí podpisy potvrzující

převod jejich jmění na konto německé říše. Jakmile jsou konta židů vyčerpána, putují zajatci do plynové komory. Kromě vlaku plní důležitou úlohu i prostor osvětimského koncentračního tábora, kde di mluví židovské skupiny vyžádá, aby spolu s nimi dostala šanci na záchranu krásná polská židovka Kateřina Horovitzová. Ta představuje pro velitele akce Brenského další možnost vydírání. Jakmile podvedení židé prohlédnou lest, do které spadli, a pochopí, že je čeká smrt, vzchopí se Kateřina k zoufalému činu, jímž si však zachová poslední zbytek lidské důstojnosti. U vstupu do „sprch“ se zmocní zbraně německého důstojníka a zastřelí jej. Celá skupinka židů skončí pod palbou z německých kulometů. Děj má podobu spirály, počíná a končí v Osvětimi. Do ní se vlak se zajatci třikrát vrací a každá taková návštěva podlomuje více a více jejich důvěru ve sliby Brenského. Ke gradaci přispívá i stále silnější vnímání hrůznosti lágru.

Hl. postavy: Kateřině Horovitzové se v novele nedostává sice většího prostoru, její postava má ale výraznou symbolickou funkci, zastupuje „ženský princip“. Nejvýraznější mužskou opozici tvoří Bedřich Brenske, vlídně se tvářící nacistický důstojník, manipulátor, a Herman Cohen, mluvčí skupinky zajatých bohatých židů. Důležitá pro rozvíjení děje je dvojice židovských postav z osvětimského tábora, krejčí a rabin Dajem. Objevují se ve zlomových okamžicích a pomáhají čtenáři předvídat události a přisuzovat jim správný význam.

- román **Miláček** – zkušenost z izraelsko-arabské války

- román **Nemilovaná** (Z deníku osmnáctileté Petry Sch.) – vyšlo v exilu

Ladislav Fuks (1923 – 1994)

- pracoval v Národní galerii a získal detailní znalosti historie a umění

- publikoval populárně naučné články i povídky

Typické rysy Fuksovy tvorby:

- zobrazení úzkosti, strachu, bezpráví, společenské izolace
- křehcí, bezbranní hrdinové v kontaktu se zlem, zločinem, násilím
- stylistické mistrovství, imaginativnost, symbolika
- autor psychologických próz

Pan Theodor Mundstock – román, židovská tematika

- Příběh starého Žida, Theodora Mundstocka, osamělého, nenápadného úředníka, který je degradován na metaře. Očekává předvolání k transportu, rozhodne se na transport připravit, vymyslí si „metodu“ – jí co nejméně, spí na žehlicím prkně, cvičí rychlou chůzi s těžkým zavazadlem, dokonce trénuje vlastní smrt. Absurdita a grotesknost celé situace vrcholí Mundstockovou skutečnou smrtí – na cestě k seřadišti je sražen nákladním automobilem. Děj je vyprávěn v er-formě, ale téměř vše je vnímáno očima ústřední postavy. Bez přechodu se prolíná reálné a fantaskní. Mundstockovo úsilí je absurdní jako totální moc nad člověkem

Mí černovlasí bratři – autobiografické povídky (okupace, válka)

Smrt morčete – sbírka povídek, židovská problematika

Variace na temnou strunu – román, iluzivní svět precitlivělého Michala, představy neodlišeny od reality

Spalovač mrtvol (1967) – román o vzorném otci rodiny, na první pohled spořádaném a vlídném zaměstnanci pražského krematoria, kterého změní nacismus v psychopata

- Pan Kopfrkingl pracuje v krematoriu. Smrt a zpopelnění považuje za vysvobození z útrap světa. Věnuje se své ženě a dětem, ale jen dokud mu jeho přítel Willi, přesvědčený nacist, nevysvětlí, že soužití s židovkou je pro čistou rasu nepřijatelné. Manželčin židovský původ mu brání v další kariéře, proto postupně zavraždí nejen ji, ale i svého syna. Ospravedlňuje se tak, že je vlastně chce osvobodit od bolestí, které by je v životě jako židy mohly potkat. Chce zavraždit i svou dceru, ta ale uteče, když se Kopfrkinglovi zjeví tibetský vyslanec, který ho nazývá novým Buddhou. Tři „andělé“ Kopfrkingla odvádějí do sanitky, on je přesvědčen, že konal správně. V závěru novely je protagonista konfrontován s průvodem vyhublých lidských trosek vracejících se po skončení války z koncentračního tábora. Ani tehdy se nevzdává přesvědčení, že je mesiášem.

Příběh kriminálního rady – psychologická detektivka, o policejním úředníkovi, jehož syn je vrah

Vévodkyně a kuchařka – historický román, odehrává se na konci 19. st. a představuje atmosféru aristokracie na konci habsburské vlády

Jan Otčenášek (1924 – 1979)

- začínal budovatelskými romány – **Plným krokem**

- **Občan Brych** – román, zobrazuje problémy intelektuála v komunistické realitě po únoru 1948

- **Romeo, Julie a tma (1958)** – z doby heydrichiády, shakespearovský námět tragické lásky – student Pavel a židovská dívka Ester, obžaloba fašismu a rasismu

Je válka. Pavel studuje poslední ročník gymnázia. Ve škole i v okolí se projevuje tíživá atmosféra protektorátu. V parku potkává dívku. Dívka se mu svěří, že měla ráno nastoupit do transportu. Pavel ji odvedl k sobě a ukryl ji v komůrce za krejčovskou dílnou svého otce. Druhý den ráno hlásí rozhlas, že byl spáchán atentát na Heydricha a že je vyhlášen výjimečný stav. Pavel chodí za Ester a přináší jí jídlo, ale také knihy, snaží se ji zabavit. Zcela se do Ester zamiloval. Nastává období teroru heydrichiády. Pavel má výčitky, aby jeho čin neodnesli jeho rodiče a kamarádi. Ester má tušení, že ji někdo stále sleduje. Když si jednou večer vyjde ven, je v komůrce po návratu cizí člověk. Pavel skládá maturitní zkoušku, a když přichází domu, kde bydlí Ester, vidí, jak gestapo zatkl malíře, který měl v podkroví ateliér. Napjatou atmosféru v domě má na svědomí udavač Rejsek. Pavel jde za Ester, která všechno viděla z okna. Ester má strach o Pavla a jeho rodinu. Chce odejít. Pavel zjistí, že otec ví o Ester. Jde za ní a vidí, že se Ester chystá k odchodu. Němci obkličují blok – v pravoslavném kostele se ukrývají atentátníci a Rejsek vyhrožuje, že ví o ukrytých Židovce a že ji udá. Buší na dveře. Ester chce utéct, ale v krejčovské dílně ji někdo neznámý před Rejskem ochrání. Ester přesto utíká z domu. Na ulici ji zastřelila německá hlídka.

- román **Kulhavý Orfeus** – o mladých lidech, kteří vytvořili odbojovou skupinu Orfeus – pokračují osudy Pavla z předchozí novely

- **Když v ráji přšelo** – příběh mladého páru, kteří se odstěhovali z Prahy do šumavského stavení, ze kterého chtějí udělat restauraci a penzion pro turisty

B) HISTORICKÝ ROMÁN

Václav Kaplický (1895 – 1982)

- byl český prozaik, publicista, autor beletristických kronik z českých dějin a legionářské prózy. Především je znám jako autor historické beletrie.

- **Kladivo na čarodějnice (1963)** – podkladem je skutečná událost z konce 17. století – čarodějnický proces s více než sto osobami z okolí Velkých Losin řízený inkvizitorem Bobligem z Edelstatu; hlavní postavou je osvícený šumperský děkan Kryštof Alois Lautner, který se ovšem také stane jednou z nevinných obětí

3) ČESKÁ PRÓZA V LETECH 1968 – 1989

A) oficiální proud literatury – podřízen programům sjezdů stranických a spisovatelských

B) samizdatové edice – strojopisy

Petlice (Ludvík Vaculík), Edice Expedice (manželé Havlovi), Kvart (Jan Vladislav), Česká expedice, Kramerova expedice, Popelnice

C) exilová nakladatelství

CCC Books v Mnichově, Sixty-Eight Publishers v Torontu (Zdena a Josef Škvoreckých), Index v Kolíně nad Rýnem, Konfrontace v Curychu, Poezie mimo Domov v Mnichově, Arkýř v Mnichově, Křesťanská akademie v Římě

časopisy – čtvrtletník Svědectví (Pavel Tigrid) v Paříži, Obrys (Daniel Stroj) v Mnichově, Listy (Jiří Pelikán) v Římě

Po roce 1968 je zastaveno veškeré uvolňování a tvůrčí svoboda. Systém se měl vrátit do původní podoby. Veřejný odpor byl potlačován. Ludvík Vaculík a Václav Havel, kteří vydali petici Deset bodů, v níž bojují za zbytky demokracie, byli trestně stíháni. Média byla využívána k útokům a pomluvám proti různým osobnostem. Mnoho občanů ztratilo svou práci, asi 120 000 lidí zůstalo po sovětské okupaci v srpnu 1968 za hranicemi: ze spisovatelů např. Josef Škvorecký, Arnošt Lustig, následovali je Pavel Kohout, Milan Kundera, J. Grůša, J. Kolář a mnoho dalších.

Z knihoven byly vyřazovány desítky titulů. Oficiálně se nemluvilo o cenzuře, ale o schvalování, tudíž byli autoři, kteří směli publikovat, jiní směli jen občas publikovat a autoři, kteří nesměli vůbec publikovat.

Témata: osobní život, intimita, rodinné problémy, erotika – únik před veřejným životem

A) OFICIÁLNÍ PRÓZA

- historická, venkovská, vědeckofantastická i ze současnosti, literatura faktu

Bohumil Hrabal (1914 – 1997)

- vystudoval práva, ale vystřídal mnohá zaměstnání – pracoval v pivovaru, jako telegrafista, výpravčí vlaků, pojišťovací agent, obchodní cestující, balíč starého papíru, kulisák, teprve od r. 1963 se věnuje výhradně literatuře

- Hrabalova díla přinášejí soustu neobvyklého v jazykovém projevu, kdy se střídá básnická řeč s řečí hospodskou, i ve způsobu vyprávění, které se namísto souvislého děje odehrává prostřednictvím mozaiky situací či proudů představ

- svobodně publikoval pouze v 60. letech, později díla vycházela napřed v samizdatu či exilu, po přepracování (často velkým uhlazením) byla vydávána i oficiálně, takže existuje několik verzí

- jeho knihy byly přeloženy do 28 jazyků a po listopadu 1989 se autor stal jedním z nejvydávanějších spisovatelů u nás

Perlička na dně, Pábitelé – první povídkové knihy

pábitelé – osoby se specifickým přístupem k životu, mohou být i z okraje společnosti, hledají své sny v běžném životě, jsou jimi doslova posedlí, jsou to lidé, které dokáže udivit a zaujmout třeba i ta zdánlivě nejobyčejnější věc, lidé se zálibou ve vyprávění o svém životě, rádi o všem hovoří

Taneční hodiny pro starší a pokročilé – próza, která je tvořena jedinou, stále znovu navazovanou a neukončenou větou, kterou postupně promlouvá stařec přes plot slečně v sousední zahradě, dějová složka na okraji zájmu

Ostře sledované vlaky (1965) – novela z konce 2. sv. války, naopak pevná dějová linie, okupační tematika

Na vlakovém nádraží malého městečka pracuje jako učeň Miloš Hrma, který neustále jen myslí na to, jak se zbavit svého panenství. Své erotické problémy řeší i pokusem o sebevraždu. Obdivuje veselého a energického výpravčího Hubičku. Přes nádraží projíždějí ostře sledované vlaky s municí. Miloš se rozhodne pomoci odboji a po prvním milostném prožitku chce hodit výbušninu na projíždějící vlak. Hlídač voják ho postřelí, ale i Miloš postřelí vojáka. Leží pak oba v příkopu a umírají spolu. Vlak vybuchne a Miloš si do poslední chvíle života uvědomuje, jak je válka nesmyslná.

Prózu *Ostře sledované vlaky* proslavilo filmové zpracování Jiřího Menzela, za něž získal v r. 1967 Oskara.

Postřižiny (1976) – vzpomínková próza, spojení groteskní hyperboly a jemné kritiky maloměstského způsobu života

- postavy: krásná a romantická Hrabalova maminka, strýc Pepin jakožto nositel překvapivých situací, autorův seriózní tatínek
- nekonvenční vitalita maminky i Pepina, radost ze života bez předsudků, hovorové a slangové výrazy, Pepinovo slovácké nářečí

Slavnosti sněženek – povídky o životě obyvatel chatové oblasti Kersko

Obsluhoval jsem anglického krále (1980) – vyprávění bývalého pikolíka Jana Dítěte, satira věčné české přizpůsobivosti

- román o životních zvratech šikovného a pracovitého člověka, který toužil po úspěchu a uznání, a proto byl schopen i kolaborace, když se konečně dostal mezi milionáře, byl mu hotel, jeho pýcha, zabaven

Příliš hlučná samota (1980) – monolog starého baliče odpadového papíru, jemuž se při práci dostávají do rukou literární skvosty, hlavní hrdina Hanťa žije ve světě myšlenek vyčtených především z básnických a filozofických knih, sugestivní obraz Sběrných surovin, kde se po r. 1948 ničí vyřazené knihy

Typické rysy Hrabalových próz:

- metoda koláže – automatický záznam
- osobitý jazyk – expresivnost (hovorový jazyk, slang, poetismy, vulgarismy)
- hrdinové většinou z okraje společnosti
- sloučení intelektuálních postojů a názorů s hospodským typem vyprávění
- erotika, černý humor, ironie, groteskno
- užití kontrastů (hrůza-naděje, krutost-něha, krása-ošklivost)

Vladimír Páral (1932)

- prozaik, do svých textů začlenil původní profesi (chemii) a její prostředí

- příznačný styl – opakuje v různém rozsahu části textu, užívá publicistického i administrativního stylu, zhuštěné věty bez sloves, hraje si se jmény

- snaží se ukázat na stereotypnost životních situací, degeneraci člověka na pouhý stroj, který dělá jen naprogramované mechanické úkony, láska mezi lidmi u jeho hrdinů klesá na pouhý sex

- **pětidílný cyklus** (3 novely a 2 romány) – tzv. **ČERNÁ SÉRIE**

- kritika zmechanizovaného moderního člověka v konzumní společnosti; satirický nadhled autora, kritika promarněného života, obraz ubíjejícího stereotypu v životě lidí spjatých s chemickou továrnou a severními Čechami, hrdinové hledají východisko, ale dostávají se jen do jiného stereotypu

Veletrh splněných přání

Soukromá vichřice (8 pracovníků chemického závodu – měšťáctví, zautomatizovaný život, láska degradována na sex)

Katapult (vzpoura proti nudě manželského života – 7 milostných vztahů, ale nespokojenost)

Milenci a vrazi (život jako bezvýhodný kruh, boj o vliv, o moc)

Profesionální žena

- tzv. **BÍLÁ SÉRIE** – autor hledá možnosti, jak prožít život smysluplně, snaha o pozitivní vyznění – nalezení tvůrčí aktivity, spokojenost s daným stavem, nalezení lásky

Mladý muž a bílá velryba (příběh chemického technika Břeti, který se snaží ve své pracovní aktivitě rozřešit problémy, s nimiž si ti skutečně odpovědní vůbec nelámou hlavu. Svůj boj s „bílou velrybou“ vybojuje sice vítězně, ale zaplatí za to životem)

Radost až do rána

Generální zázrak

Muka obraznosti

- SCI-FI ROMÁNY

Pokušení A-ZZ (lidstvo v 21.st., luxusní život za cenu zrady nabízený mimozemskou civilizací)

Romeo a Julie 2300

Válka s mnohozvířetem

Země žen – politickoideologická alegorie o násilí totalitní společnosti

Playgirls I, II – erotická tematika, otevřenost výpovědi, degradace lásky

Ota Pavel (1930 – 1973) vl. jménem Ota Popper

- pracoval jako sportovní redaktor v Československém rozhlasu, sport ho provázel po celý život, jako profesionálního novináře, jako autora i aktivního sportovce

- psal autobiografické povídky, plné laskavého pohledu a jemného humoru

- v povídkách popisuje sportovní prostředí a své rodinné příslušníky

Dukla mezi mrakodrapy – sleduje úspěšnou kariéru pražského fotbalového klubu, který v té době patřil k nejlepším na světě.

Plná bedna šampaňského – příběhy o ceně, kterou musí sportovec zaplatit za dobrý sportovní výkon

Pohádka o Raškovi – mezi reportáží a povídkou

Smrt krásných srnců a Jak jsem potkal ryby

- vzpomínkové knihy, velký literární úspěch
- čistým a krásným jazykem zde zachycuje svět svého dětství, jehož nejkrásnější chvíle prožíval na venkovské chalupě u převozníka Proška na břehu Berounky
- Hlavní postavou vzpomínek je autorova židovská rodina a především tatínek, trochu furiantská postava obchodního cestujícího, snílka a vášnivého rybáře, který je plný rozmanitých nápadů, často neúspěšných. Dále je zde maminka, která je smířená s tatínkovými kousky, přítel pan Prošek, převozník na Berounce.
- důležitou roli hraje i příroda, voda, ryby a jejich chytání
- zážitky z okupace a transporty Židů do koncentračních táborů sice nejsou hlavními tématy, ale jsou podány velmi působivě (tatínek i oba starší Otovi bratři museli odejít do transportu), líčí také poválečné nadšení i zklamání z komunistického režimu (některé povídky byly cenzurou zakázány a vyšly až po listopadu 1989)

B) SAMIZDATOVÁ A EXILOVÁ LITERATURA

Milan Kundera (1929)

- začínal jako básník, v r. 1975 emigroval do Francie
- od konce 80. let píše své knihy francouzsky, v r. 1995 byl vyznamenán prezidentem republiky medailí Za zásluhy

Směšné lásky – povídky vycházející původně postupně ve třech sešitech, anekdotické, rozmarňné příběhy, v podtextu ale myšlenka neovladatelnosti vlastního osudu, úsměvná vyprávění s trpkým podtextem (Falešný autostop)

Žert – román líčící naši společnost v 50. a 60. letech, osobní život hrdiny, který byl kvůli nevinnému studentskému vtipu vyloučen z vysoké školy i dále postihován, obraz tragických deziluzí ve světě, kde nevina je trestána jako vina, svět komunistických fanatiků a udavačů

Hlavní postavou je Ludvík Jahn, v raných padesátých letech jako student horlivý komunist, který byl kvůli žertovné pohlednici (s obsahem „At žije Trockij“), poslané spolužačce Markétě na socialistické školení, vyhozen z vysoké školy i ze strany. Ludvík se chce po deseti letech pomstít bývalému spolužákovi Zemánkovi, jelikož právě kvůli Zemánkovi Ludvíka vyhodili ze školy i ze strany. Ludvík se Zemánkovi mstí tak, že svede jeho ženu Helenu. Zjistí však, že Zemánkovi spolu již stejně nežijí a Zemánek má nyní mladou a krásnou přítelkyni, takže Ludvíkova msta byla ubohá. Ludvík pak ve zlosti Heleně přizná pravdu, nemiluje ji, pouze ji využil. Helena se kvůli tomu chce zabít, jenže místo omamných pilulek omylem spolýká celou tubu projímacích prášků.

Kniha smíchu a zapomnění – román komponovaný ze sedmi zdánlivě samostatných příběhů, hl. postava v emigraci ve Francii, esejistické a filozofické úvahy o vymazání důležitých historických událostí z paměti národa

Nesnesitelná lehkost bytí – osudy lidí po okupaci v srpnu 1968, problémy emigrace, ale také normalizace, vědomí konečnosti lidské existence vyvolává pocit tíže, pocit lehkosti je vlastně jen synonymem prázdnoty a nevědomosti

Nesmrtelnost – román, odehrává se v současné Francii a ve Švýcarsku, vystupují v něm však i postavy z dějin literatury – Goethe, Hemingway; postmoderní text (autor součástí příběhu, prolínání různých pasáží, střídání časových rovin), úvahové části stojí nad vlastním dějem, rozvíjena myšlenka o tom, že se stalo důležitějším to, jak nás vnímají ostatní, než to, jací jsme

- je posledním česky vydaným Kunderovým románem, autor není překladům svých děl do češtiny příliš nakloněn, sám se považuje za francouzského spisovatele

Ludvík Vaculík (1926 – 2015)

- začínal jako humoristický novinář, na sjezdu spisovatelů r. 1967 kritizoval poválečný vývoj a byl za to vyloučen z komunistické strany
- po roce 1968 sledován, nesměl publikovat, vydal přes 400 textů v samizdatové edici Petlici
- proslul textem Dva tisíce slov
- v r. 2008 obdržel Státní cenu za literaturu
- ve vlastní tvorbě staví na autobiografii, otevřeně hovoří o svých pocitech, pochybnostech ale i mimomanželských vztazích, užívá více vrstev jazyka včetně valašského nářečí

Sekyra – román z poloviny 60. let, setkání s rodinnými příslušníky na Moravě, hledání životních hodnot, vlastní i otcova trpká zkušenost s komunistickým režimem, formální originalita – jazykové vrstvy a časové roviny se střídají i během jedné věty

Český snář – otevřená dokumentární výpověď o životě hlavních představitelů neoficiální kultury 70. let, portréty řady osobností neoficiální kultury, dílo vzbudilo rozruch mezi exulanty i doma, forma deníkových záznamů, různá žánrová hlediska (román milostný, fejeton, glosa, aforismy, kritické úvahy, reportáž, politický román, reportáž, citace z deníků a dopisů, lyrická próza, záznamy snů...)

Morčata – román o absurditě, agresivitě, odcizení

Jak se dělá chlapec – autobiografický román stylizovaný jako literární polemika se Smolnou knihou, románem dlouholeté partnerky a spisovatelky Lenky Procházkové; deníkové záznamy vztahu staršího muže s mladou ženou, líčení vztahu k malému synkovi, dalším ženám, ostatním dětem, otevřený popis erotických scén, zachycen intimní život se spisovatelkou Lenkou Procházkovou

Josef Škvorecký (1924 – 2012)

- prozaik, překladatel, kritik, od r. 1969 žil v Torontu se svou ženou Zdenou Salivarovou vedli nejúspěšnější exilové nakladatelství Sixty-Eight Publishers

- poutavé vyprávění, živé dialogy, postavy jsou charakterizovány svou mluvou, ironie, sebeironie

Zbabělci – román sepsaný v r. 1948, vydaný r. 1958 – vydání vyvolalo politický skandál, kniha byla odsouzena jako pomluva. Škvorecký vyfasoval nálepku cynika, jenž křiví historii a nic mu není svaté, v r. 1964 vyšlo 2. vydání a setkalo se díky jiné atmosféře s vřelým přijetím

- o posledních dnech války v Náchodě (Kostelec), vypravěč Danny Smiřický a jeho přátelé z jazzové kapely – jejich statečné chování v kontrastu s předstíraným vlastenectvím místní honorace s touhou po moci

- důležitou roli hraje jazz a láska

- autobiografické prvky, ich-forma, úsečné dialogy působí autenticky, jazyk se nevyhýbá ani obecné češtině a slangu

- postava Dannyho se objevuje i v pozdějších prózách:

Tankový prapor – situace v armádě v 50. letech – omezenost důstojníků, ale jejich absolutní moc, Danny Smiřický jako rotný a velitel tanku v r. 1951, klima lži a přetvářky, armádní mašinerie a tupost velitelů, živé dialogy, satira

(film z r. 1991)

Prima sezóna – částečně autobiografické povídky o dospívání za okupace, septimán Danny a jeho lásky

Mirákl – události 50. a 60. let – Pražské jaro a srpnová okupace 1968 – Danny jako účastník událostí

Příběh inženýra lidských srdcí – Danny jako profesor na torontské univerzitě – svět posrpnové emigrace a Dannyho vzpomínky na léta okupace doma

Pavel Kohout (1928)

- prozaik, dramatik, publicista, básník, autor literatury pro dětské čtenáře, scenárista, překladatel, filmový režisér, autor písní

- byl výraznou postavou Pražského jara, po r. 1968 nesměl publikovat, stal se spoluautorem Charty 77, v r. 1978 mu bylo povoleno vyjet na roční pracovní pobyt do Rakouska, návrat mu byl znemožněn a byl zbaven čs. občanství, usadil se ve Vídni, v r. 1980 dostal rakouské občanství, od r. 1989 žije střídavě ve Vídni a Praze

- předmětem polemik se staly jeho politické a milostné verše, jeho hry a adaptace zaznamenávaly záhy úspěch na světových jevištích

Z deníku kontrarevolucionáře – próza zachycující osobní zážitky z období Pražského jara

Kde je zakopán pes – autobiografický román, ve kterém Kohout popisuje vlastní boj, ale též obecně boj jedince proti totalitnímu bezpečnostnímu aparátu, „memoárromán“ deníkové záznamy, končí v den, kdy vrcholí perzekuce autora a jeho manželky tajnou policií

Katyně – „černý“ román o ctižádostivé dívce, která se po absolvování středního katovského učiliště stane odbornicí násilné smrti; satira na mocenské praktiky StB, odhaluje mechanismy moci

August, August, August – div. hra z cirkusového prostředí

Taková láska – div. hra, o vztahu společnosti a jedince, forma inscenovaného procesu, o sebevraždě studentky

4) DRAMA 1945 – 1989

- pro drama byla v letech 1945-1948 typická alegorie, pohádka a historie; typickým představitelem byl Jan Drda
- 1948 – V+W se pokusili hrou Divotvorný hrnec obnovit tradici Osvobozeného divadla, Voskovec 1948 emigroval, jeho úlohu převzal Miroslav Horníček a v letech 1957 – 1961 uváděli hry Osvobozeného divadla v Divadle ABC
- E. F. Burian zahájil činnost divadla D 46, od r. 1951 Armádní umělecké divadlo
- po únoru 1948 nastal úpadek českého divadla, je pěstováno tzv. **výrobní drama** = naivně politická hra podobného charakteru jako budovatelský román, tedy odhalení záškodníka, překročení plánu, prozření hlavního hrdiny a jeho vstup do strany
- problémy typu: jak splnit a překročit plán, jak dopadnout škůdce socialistické společnosti apod.
- jednoduchý jazyk, určený pro nejširší vrstvy, to vše srazilo divadelní tvorbu na nejnižší úroveň
- povolena nebyla ani satira

VÝZNAMNÍ DRAMATICI

Pavel Kohout (viz. předchozí strana)

Václav Havel (1936 – 2011)

- dramatik a spisovatel, jedním z prvních mluvčích Charty 77, vůdčí osobnost politických změn v listopadu 1989, poslední československý a první český prezident, získal mnoho státních vyznamenání a cen
- byl jedním z nejpronásledovanějších disidentů, byl několikrát vězněn
- v divadle začíná jako jevištní technik – Divadlo ABC, Divadlo Na Zábradlí, působí jako asistent režie u Alfréda Radoka, v 70. letech pracuje jako pomocný dělník v trutnovském pivovaru
- ústředním tématem jeho her je téma lidské identity a odkrývání souvislostí mezi degenerací jazyka, poruchami komunikace a krizí mezilidských vztahů

Zahradní slavnost (1963) – absurdní komedie, tématem je systém a lidská identita (mladík je schopen se adaptovat, a proto je úspěšný, ztratí však vlastní totožnost)

Audience – autobiografická hra, rozhovor Ferdinanda Vaňka, momentálně pomocného dělníka v pivovaru, s nadřazeným sládkem, bodrým, lidovým mužem, který se postupně opije, a dokonce žádá, aby Vaněk sám na sebe psal hlášení pro StB

Pomocného dělníka ve skladu pivovaru Ferdinanda Vaňka si zavolá jeho nadřazený sládek a nabídne mu pivo a povídají si. Při řeči vychází najevo, že sládek byl požádán státní bezpečností, aby psal pravidelné zprávy o Vaňkově činnosti a názorech, protože Vaněk je nepřitelem režimu. Sládek chce po Vaňkovi, aby tyto zprávy psal místo něho. Vaněk odmítá a sládek ho osočuje, že všechno svinstvo nechá na něm a sám si žije v poklidu. Celé hra se postupně opakuje v několika stupňovaných scénách, kdy vychází najevo absurdita doby.

Audience, Vernisáž, Protest – tzv. vaňkovské jednoaktovky s výraznými dobovými dokumentárními a autentickými rysy, jsou to hry, které silně spojuje autobiografický hrdina Vaněk, intelektuál a disident pracující v dělnických profesích

Pokoušení – faustovské téma, dramatická parodie Goethova zpracování faustovské legendy, domněnka, že nad zlem je možno vyžrát jeho zbraněmi (lží, zradou) a zůstat přitom čistý, zachovat si vlastní tvář, mravní identitu,

Odcházení (2007) – hra o jednom konci politické kariéry, hrána i v zahraničí, v r. 2011 zfilmována
Typické znaky Havlových her:

- obraz krize lidské identity prostřednictvím modelových konstrukcí mechanismů moci
- nepřítomnost psychologizace postav, kladného hrdiny a šťastného konce
- jazyk jako nástroj nedorozumění a odcizení
- fráze, frazeologismy, slogany, přísloví, rčení, jazykové hříčky, groteskní humor

Josef Topol (1935 – 2015)

- dramatik, básník, esejista, překladatel
- pomocný lektor v divadle E. F. Buriana, studium AMU, obor dramaturgie, dramaturg a režisér Divadla za branou, které bylo r. 1972 zrušeno
- podepsal Chartu 77, propuštěn ze zaměstnání, pracoval jako dělník

Konec masopustu – (o ztracené identitě venkova po kolektivizaci) - drama pojednávající o vztahu posledního soukromého rolníka na vesnici na konci 50. let k půdě, která neznamena pouze majetek, ale i jakousi mravní hodnotu, je vlastně konfliktem mezi tím, co vyžaduje nekompromisní společnost, a mezi tím, co cítí jednotlivec

Kočka na kolejích – hra s tématem stvoření a zániku člověka, dále rozvíjí problém lidské existence obrazně znázorněný na setkání milenců, servírky Evy a stěhováka Vény, na jedné zapomenuté železniční stanici

- vliv **Československé televize** v oblasti dramatické tvorby

DIVADLA MALÝCH FOREM a různá **NEPROFESIONÁLNÍ DIVADLA** - od poloviny 50. let

- vznikala jako alternativa k oficiálnímu divadlu
- v sále pražské Reduty se konaly tzv. text-appealové večery, kde se poslouchala jazzová hudba, hrály komické a poetické scénky, četly krátké literární texty apod.
- na utváření poetiky divadel malých forem se podílel **Ivan Vyskočil**
- mezi divadla malých forem patří:

Studio Ypsilon – staví na výtvarné metodě koláže – nové kombinace a nové významy

HaDivadlo – brněnské

Divadlo Na Provázku (Boleslav Polívka)

Divadlo Jára Cimrmana

Sklep (Tomáš Vorel, David Vávra, Milan Šteindler – humor s prvky absurdity, dada, pocity naprostého úpadku)

Divadlo Na okraji

pokračuje Semafor

Činoherní studio u Ústí nad Labem

SEMAFOR

- divadlo sedmi malých forem, tj. hudební komedie, jazzu, filmu, poezie, pantomimy, loutkových her a výtvarného umění
- založili - dramaturg **Jiří Suchý** + hudebník **Jiří Šlitr**
- navazují na odkaz Osvobozeného divadla
- humor, hravost, osobité vidění všedních věcí, asociační princip, překvapivé pointy, lehká ironie, využití hovorové i knižní vrstvy jazyka, bezprostřednost
- ovlivňuje umělce dodnes, písně prakticky zlidověly – Dítě školou povinné, Kočka na okně, Pramínek vlasů, Motýl...
- od 70. let spolupracuje s **Jitkou Molavcovou**
- k hereckým postavám divadla patřil i **Miroslav Horníček, Miroslav Šimek, Jiří Grossmann**, vystupovali zde zpěváci **Karel Gott, Waldemar Matuška, Hana Hegerová** aj.
- hry: **Člověk z půdy, Zuzana je sama doma, Jonáš a dr. Matrace, Kytice** (scénická parafráze a parodie Erbenova díla)

Divadlo Jára Cimrmana

- založeno r. 1967
- hlavními protagonisty byli **Zdeněk Svěrák** (1936) a **Ladislav Smoljak** (1931 – 2010)
- nejnavštěvovanější scéna 70. a 80. let
- založené na mystifikaci diváků, po období rozhlasovém (Vinárna U Pavouka) začali vystupovat i na veřejnosti
- Představení se skládají z „odborných“ seminářů a přednášek o Cimrmanově životě = vědec, spisovatel, vynálezce, skladatel a vůbec „všeuměl“, stal se fenoménem 60. let a jeho popularita přetrvává do současnosti. Tato imaginární postava českého vlastence bojujícího proti rakouskému mocnářství se stala v průběhu let téměř kultovní. V kontextu normalizace pak jeho odpor vůči monarchii nabýval na aktuálnosti. Stačilo si jen za císařskou vládu dosadit současnou vládnoucí komunistickou stranu. Jeho otcové (Smoljak + Svěrák) na něm postavili repertoár divadla. Postava Jára Cimrmana zlidověla natolik, že se začaly stavět skutečné pomníky a jeho jménem byly pojmenovány ulice v českých městech.
- k nejznámějším inscenacím patří: **Akt, Vyšetřování ztráty třídní knihy, Hospoda Na mýtince, Vražda v salonním coupé, Němý Bobeš, Cimrman v říši hudby, Dlouhý, Široký a Krátkozraký, Posel z Liptákova, Lijavec, Dobytí severního pólu, Blaník, Záskok, Švestka, České nebe**
- první polovinu představení tvoří referát přednášený ve vysokém stylu, parodie na pseudovědu a laické osvětářství v podobě semináře, druhou ilustrační dramatická akce, záměrně ochotnická podoba Cimrmanovy hry
- stylový kontrast je zdrojem humoru srozumitelného i běžnému i intelektuálnímu divákovi
- poetika této divadelní scény navazuje na tradici mystifikačního humoru Haškova
- **Svěrák + Smoljak** napsali scénáře k úspěšným filmovým komediím:
Jáchyme, hod' ho do stroje; Marečku, podejte mi pero; Na samotě u lesa; Kulový blesk; Vrchní, prchni; Vesničko má středisková; Tři veteráni; Jára Cimrman, ležící, spící
- **Svěrák** napsal filmové scénáře: **Obecná škola, Tmavomodrý svět, Kolja** (1997 oceněn Oskarem)

5) ČESKÁ LITERATURA PO ROCE 1989

- po listopadu 1989 přehrada mezi třemi komunikačními okruhy padla, témata aktuální za totality se rozplynula
- knižní průmysl prošel ekonomickou krizí, kniha se stala zbožím s velmi různou úrovní

Michal Viewegh (1962)

- vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, obor český jazyk a pedagogika, pracoval jako učitel na základní škole, poté jako redaktor v nakladatelství, poté jako spisovatel
- velmi plodný autor
- ironizující tón prolíná i dramatičtějšími situacemi

Názory na vraždu – tragikomický příběh z malého města s detektivní zápletkou

Báječná léta pod psa (1992) – román, za který obdržel v r. 1993 Cenu Jiřího Ortena

- rodinná historie zasazená do let od okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy po konec 80. let 20. st. (1989)
- dochází zde k vyrovnání se s uplynulou dobou, která silně poznamenala členy jedné rodiny
- dílo kombinuje popis podoby normalizačního života s humoristickými a groteskními prvky

- Kniha se skládá z více časových i dějových úrovní. **Hlavní linii** tvoří variace na variace na **vývojevý román** - rodiče malého chlapce Kvida (autorovo alter ego – druhé já) opouštějí po okupaci republiky sovětskými vojsky v srpnu 1968 Prahu a usídlují se v městečku Sázava. Sledujeme Kvidovo dětství i proces dospívání; z jeho vášně pro psaní brzy vzniká denní kronika vztahů v rodině, stává se svědkem a zapisovatelem zásahů pokřiveného světa do chodu jeho rodiny. Otec, který pracuje ve sklárnách v exportním oddělení ve funkci umožňující občasné služební cesty na Západ, ztrácí po návštěvě matčina přítele, chartisty Pavla Kohouta, svou pozici a sestupuje v zaměstnání na místo vrátného. Dostává se do psychických problémů, straní se svých blízkých a k jejich zděšení si ve sklepě vyrábí rakev. **Další linii** románu tvoří **rozhovory již dospělého Kvida s redaktorem nakladatelství nad** Kvidovým dílem, rukopisem **Báječných let pod psa**, jenž je podrobován kritice z hlediska vydavatelské praxe té doby (co vše je ještě přípustné a vhodné, změny, škrty). Odlehčenou stránku románu tvoří vtipné historky o babičce - nadšené turistce a vegetariánce - a záznamy Kvidova citového a erotického zranění. Řeší se otázky kompromisů a ústupků, jsou popisovány proměny psychiky vlivem okolností. Vylíčena je historie a zázemí postav - cílevědomého otce, statečné a trpělivé matky, rodinných přátel. Události a osudy postav od převratu 1989 po rok 1991 jsou shrnuty ve stručném epilogu.

Struktura díla: Převážná část vyprávění je vedena ve 3. osobě, když však nahlížíme do zápisků Kvidova deníku, vyprávění se mění na 1. osobu. Pro dílo jsou typické plynulé, svižné a vtipné dialogové pasáže.

- Kniha rozdělená do 37 číslovaných kapitol **kombinuje humoristický přístup**, parodii a ironii s **vážným tématem a situacemi** - závažnost popisovaného faktu se však změnou náhledu nemění, nejde o zlehčení. Komický efekt spočívá např. v samotných scénkách, ale také v nepoměru mezi věkem zapisovatele a vybroušenou literární formou jeho deníku.
- Přes úvodní poznámku, že text je směsicí fikce a pravdy, se v pozadí skrývá i autobiografické zpracování tématu, což čtenáři potvrdí i závěr: „*10. října odevzdává Kvido do nakladatelství Československý spisovatel rukopis svého románu Báječná léta pod psa*“.
- **Dvojnásobnost**, se kterou Viewegh pohlíží na normalizační epochu – na jedné straně ji chápe jako **éru nesvobody a útlaku**, ale na druhou stranu jsou to **léta jeho mládí**.

Nápady laskavého čtenáře – parodie známých literárních děl

Výchova dívek v Čechách – román o vypravěčově vztahu k dceři polistopadového zbohatlíka; postmoderní hravost, autobiografické prvky, zfilmováno

Román pro ženy – mladá redaktorka dámského týdeníku Laura bilancuje svůj milostný život

Účastníci zájezdu – tragikomické příběhy turistů u Jadranu (Autor si vybral pestrou směsicí postav – krásnou, ale hloupou průvodkyni, dva pohodové homosexuály, dvojici starých dam, spisovatele, literárního kritika aj., kteří se zpočátku neznají. Každý si s sebou přiváží vlastní problémy, během dovolené se však sblíží a jejich osudy se více protnou. Autor na vzorku několika postav vystihl různé povahové rysy a podařilo se mu vykreslit, často až s tragikomickým vyzněním, reprezentativní obrázek české společnosti.)

Báječná léta s Klausem – volné pokračování členů Kvidovy rodiny

Vybíjená – bývalí studenti gymnázia přemýšlejí o ztraceném mládí

- autor si pro své prózy vybírá atraktivní náměty – jeho knihy pojednávají o lásce, sexu či mezilidských vztazích a zachycují současný svět, který je čtenáři důvěrně známý a s nímž se lehce ztotožní. Většina autorových próz má autobiografické rysy.

Irena Dousková (1964)

Hrdý Budžes – román, popisuje období normalizace v Československu. Bára Hrzánová byla za tuto roli oceněna Cenou Thálie za rok 2003

Hlavní hrdinka, žákyně druhé třídy ZŠ Helenka Součková-Freisteinová, sama si raději říká Součková – podle mamčině dívčího příjmení. Tatínka Karla Freisteina vůbec nepoznala. Utekl totiž před nástupem komunistického režimu do Ameriky z důvodů, které Helenka ve svém věku nechápe, a tak to panu Freisteinovi zazlívá. Babička Helenky by si moc přála, aby jí její biologický tatínek poznal, píše mu o ní dopisy, ale Helenka ani její maminka Kačenka, jak jí Helenka říká, o tom nechťejí ani slyšet. Mají teď Pepu, Kačenčina manžela, se kterým má Kačenka ještě bratříčka Pepíčka. Oba pracují v divadle, kam za nimi Helenka často chodí.

Helenka má ve svém životě spoustu problémů - je obézní. Spolužáci se jí posmívají – říkají jí mobydyk nebo atomová bomba. Ale horší je, že její maminka Kačenka není ochotná podřizovat se tehdejší socialistické morálce. Říká otevřeně své názory i v divadle, to má vliv na její kariéru.

Helenka si od doby, co slyšela ve školním rozhlasě báseň Hrdý Budžes slíbila, že bude jako on a že vytrvá a všechny problémy překoná.

Je pro ni velkým překvapením, když v závěru hry zjistí, že Budžes nebyl žádný hrdina, ale že spisovatel Stanislav Kostka Neumann jen nabádá:

*A hrdý bud,
žes vytrval,
žes neposkvrnil ústa ani hrud'
falešnou řečí....*

Další autoři:

Michal Ajvaz

Jáchym Topol

Miloš Urban

Jan Balabán

Petr Hruška

Petr Šabach

Lenka Procházková

Květa Legátová

Použité zdroje pro tento přehled literatury:

ADÁMKOVÁ, Petra, Eva BEKOVÁ, Dagmar DVOŘÁKOVÁ, et al. *Maturita 2019-2020 z českého jazyka a literatury*. Brno: Didaktis, [2018]. ISBN 978-80-7358-294-4.

BAUER, Alois. *Přehled literatury: stručný přehled literární teorie a historie pro maturanty*. Olomouc: Rubico, 2005. ISBN 80-7346-055-6.

HÁNOVÁ, Eva. *Odmaturuj! z literatury*. Vyd. 2. Brno: Didaktis, 2002. Odmaturuj!. ISBN 80-86285-37-5.

CHRÁSTECKÁ, Jana. *Nová literatura v kostce pro SŠ*. Praha: Fragment, 2019. V kostce (Fragment). ISBN 978-80-253-4320-3.

Mapka literatury: praktická pomůcka pro žáky 8. a 9. tříd ZŠ ke studiu literatury a k přípravě na přijímací zkoušky. Brno: Didaktis, c2001. ISBN 80-86285-25-1.

MARTOCH, Michal. *Maturita z českého jazyka a literatury: učebnice a cvičebnice k ústní maturitní zkoušce*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-247-4855-9.

POLÁŠKOVÁ, Taťána, Dagmar MILOTOVÁ a Zuzana DVOŘÁKOVÁ. *Literatura: přehled středoškolského učiva*. 3. vydání. Třebíč: Vyuka.cz, 2015. Maturita (Vyuka.cz). ISBN 978-80-86873-14-5.

SLANAŘ, Otakar. *Obsahy a rozborů děl: k Literatuře - přehledu SŠ učiva*. Třebíč: Petra Velanová, 2006. Maturita (Petra Velanová). ISBN 80-902571-7-8.

SOCHROVÁ, Marie. *Literatura v kostce: pro střední školy*. Vyd. 3. Havlíčkův Brod: Fragment, 1999. V kostce (Fragment). ISBN 80-7200-332-1.

<https://cs.wikipedia.org/>

Rejstřík autorů a anonymních děl

- Alexandreida - 22
Alighieri - 26
Appolinaire - 63
Aristofanes - 18
Austenová - 38
Balzac - 46
Bass - 79
Baudelaire - 55
Beckett - 86
Beowulf - 20
Bezruč - 61
Bible - 14
Blahoslav - 30
Boccaccio - 27
Bradbury - 89
Bridel - 31
Březina - 58
Bukowski - 87
Bulgakov - 69
Byron - 37
Camus - 85
Cervantes - 28
Čapek - 77
Čech - 52
Čechov - 48
Čelakovský - 41
Dalimilova kronika - 23
Defoe - 35
Dickens - 47
Dobrovský - 40
Dostojevskij - 48
Dousková - 108
Dumas - 38
Dürrenmatt - 86
Durych - 80
Dyk - 60
Eco - 88
Epos o Gilgamešovi - 13
Erben - 43
Euripidés - 18
Exupéry - 68
Ezop - 17
Flaubert - 46
Fuks - 98
Gellner - 60
Ginsberg - 87
Goethe - 36
Gogol - 48
Golding - 91
Hájek z Libočan - 30
Halas - 74
Hašek - 76
Havel - 105
Havlíček Borovský - 44
Havlíček J. - 81
Hemingway - 66
Holan - 74
Homér - 16
Hospodine, pomiluj ny - 22
Hrabal - 100
Hrubín - 75
Hugo - 38
Hus - 24
Christiane F. - 91
Ibsen - 49
Jirásek - 53
Jirotka - 83
Joyce - 68
Jungmann - 41
Kafka - 70
Kaplický - 99
Kerouac - 87
Kesey - 87
Kohout - 104
Kolář - 96
Komenský - 31
Konstantin - 21
Kosmas - 22
Kristiánova legenda - 21
Kundera - 103
Lustig - 97
Mácha - 42
Mann - 69
Marquez - 88
Mastičkář - 23
Metoděj - 21
Moliére - 33
Moravia - 85
Mrštíkové - 54
Nabokov - 89
Němcová - 45
Neruda - 50
Neumann - 59
Nezval - 72
Olbracht - 80
Orten - 82
Orwell - 89
Otčenášek - 99
Ovidius - 19
Palacký - 41
Panonské legendy - 21
Páral - 101
Pasternak - 69
Pavel - 102
Petrarca - 27
Píseň o Rolandovi - 20
Plautus - 19
Podkoní a žák - 23
Poe - 39
Poláček - 78
Proglas - 21
Puškin - 39
Remarque - 65
Rimbaud - 56
Rolland - 65
Rowlingová - 90
Rukopisné padělky - 41
Scott - 37
Seifert - 73
Shakespeare - 28
Shaw - 68
Skácel - 96
Sládek - 52
Smoljak - 107
Sofokles - 17
Solženicyn - 91
Sova - 58
Steinbeck - 67
Stevenson - 47
Styron - 84
Svěrák - 107
Swift - 35
Škvorecký - 104
Šlejhar - 54
Šrámek - 59
Tolkien - 90
Tolstoj - 48
Topol - 106
Tyl - 42
Vaculík - 103
Vančura - 79
Verne - 46
Viewegh - 107
Villon - 27
Voltaire - 34
Voskovec - 82
Vrchlický - 52
Werich - 82
Whitman - 57
Wilde - 56
Williams - 86
Wolker - 71
Zola - 47